

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sema Kaygusuz

Aramızdaki Ağaç

yazılar

metis

Sema Kaygusuz

Aramızdaki Ağaç

Önce radyo oyunu, koreografi ve tiyatro ile ilgilenen yazar edebiyat alanına öyküleriyle girdi. İlk öykü dosyası Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülü'ne (1995) ve Gençlik Kitabevi İkincilik Ödülü'ne (1996) değer bulundu. Öykü kitabı *Sandık Lekesi* ile Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü'nü (2000) aldı. İlk romanı *Yere Düşen Dualar* 2006 yılında yayımlandı. Eleştirmenlerin takdirini alan ve çok sevilen roman, çevrildiği başka dillerde de yazan çeşitli ödüller getirdi. Almanya DAAD kültür programının davetlisi olarak 2010 yılını Berlin'de geçirdi. 2009 tarihli ikinci romanı *Yüzünde Bir Yer* Avusturya KulturKontakt kurumu tarafından onurlandırıldı. Yönetmenle birlikte *Pandora'nın Kutusu* filminin (Yeşim Ustaoglu, 2008) senaryosunu yazdı. *Barbarın Kahkahası* ile 2016 Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazandı. Yazarın bütün eserlerini bir külliyat olarak yayımlıyoruz.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Aramızdaki Ağaç
Sema Kaygusuz

© Sema Kaygusuz, 2019
© Metis Yayınları, 2019

İlk Basım: Şubat 2019
İkinci Basım: Nisan 2019

Derleyen: Yeşim Vesper
Yayıma Hazırlayan: Semih Sökmen

Kapak Resmi: Web fotoğrafı, detay.
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-605-316-155-4

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Sema Kaygusuz
Aramızdaki Ağaç

metis

**SEMA KAYGUSUZ
KOLEKSİYONU**

•

SANDIK LEKESİ, öykü, 2000

DOYMA NOKTASI, öykü, 2002, 2015

ESİR SÖZLER KUYUSU, öykü, 2004

YERE DÜŞEN DUALAR, roman, 2006, 2014

**ÜŞÜYEN/EFİRİ, Kürtçe öykü seçkisi
Lis Yayınları, 2008**

YÜZÜNDE BİR YER, roman, 2009, 2015

KARADUYGUN, öykü, 2012

SULTAN VE ŞAİR, oyun, 2013

BARBARIN KAHKAHASI, roman, 2015

•

ARAMIZDAKİ AĞAÇ, yazılar, 2019

İçindekiler

Dilenci ve Allah	11
Periler	19
Üç Kelebek	24
Anneyi Gör, Öyle Büyü	30
Hunganga	35
Müstehcen Kadınlar, Bölücü Erkekler	40
Buradan Bakmak	44
Ulusal Edebiyat	52
Gözün Kayıp Oyuğu	59
Dünyalılar	63
Kuşların Öğüdü	67
Karganın Gömdüğü Habil	72
Ezeli Bir Yabancı, Alevi	80
Ejderhanın Cinneti	85
Hınç Rejiminde Direniş	93
Açlığı Yaratmak	96
Dilin Kahreden Şenliği ya da Şiir	99
Kibrin Gizli Seremonisi	102
<i>Neurergus Strauchii Munzurensis</i>	107
Canlının Arkasında	110
Öd	113

*Zamanında kırıntıydın. Koptun, çarptın, karanlıkta süzül-
dün, uzaya sürtündün. Yandın, tutuştun, közdün, sonunda
dipdiri yere düştün. Yekpare bir bilincin kırığı, mecburen
eksiksin. Bu yüzden hiçbir çöle en büyük duyguyla bak-
madın henüz, hiçbir kahrı çekmedin dibine kadar. Can ku-
lağı dinlesen de birçok sesi işitmedin. Bildiğini bilmekle
uğraşan sen ezeli yetim, aynı anda hem yerdeki kayıp hem
gökteki har, hatırladığın neyse o kadarcıksın. Dünya dedi-
ğin senin sahibin, hatırladıkça daralan, unuttukça boşalan
yer. Sen hem dara hem boşluğa dair, şimdi, burada, bir
can parçası, sadece cins, sadece yurttaş değilsin.*

Dilenci ve Allah

*Yok iken Âdem' le Havva âlemde
Hak ile hak idik sırr-ı müphemde
Bir gecelik mihman kaldık Meryem'de,
Hazreti İsa'nın öz babasıyız.*

Edip Harabi¹

ALLAH'I İLK GÖRDÜĞÜMDE sekiz yaşındaydım. Uzun boylu, çökkün yüzlü, perişan bir adamdı. Sırtında teneke çuvalıyla bu yoksul adam yalpalayarak bahçemize girdi. Çöplerden topladığı tenekeleri hurdacıya satan yersiz yurtsuz biri gibi görünüyordu. Kirli, darmadağın, dahası ürkütücüydü. Bana doğru yaklaştıkça adamdan tangırtılar tungurtular yükseliyordu. O yaklaştıkça ben geriye kaçıyordum. Geldi tam karşımda durdu, sırtında taşıdığı çuvalı gürültüyle yere bıraktı. “Acıktım,” dedi. Bön bön baktım. Dilenmemiş, doğrudan buyurmuştu. Koşturarak babaannemin yanına gidip bir dilencinin yemek istediğini söyleyince kadının eli ayağı birbirine dolaştı, telaş içinde bir sofraya kurdu onun için. Koca bir tepsiye türlü türlü yemek koyup adama götürdü. Babaannem, görmeye alışık olmadığım biçimde dilenciye aşırı hürmet gösteriyordu. Mesela ellerinin ayasını göstermiyor, boynunu

1. İ. Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Cilt V, TC Kültür Bakanlığı Yay., 1998, s. 809.

eğik sürekli yere bakıyordu. Bir tapınaktaymış gibiydi. Beden dili aşırı nazik, fazladan hürmetliydi. Adamın önüne tepsiyi bırakırken ona hiçbir şey sormadı. Ben uzakta, merdiven basamaklarında oturup gözümü ayırmadan dilenciye seyrettim. Babaannemin onca uyarısına rağmen inat edip yerimden kalkmadım. O perişan adam önüne konulan yiyecekleri ağırbaşlılıkla yedikten sonra bir sigara yaktı. Babaannem ona hiçbir şey sormadı, o da tek kelime konuşmadı. Babaannemle dilenci arasında benim hiç bilmediğim gizemli bir dünya kurulmuştu sanki. Tam yanı başlarında olsam da tümüyle oraya ait değildim. Hiç bilmediğim ezeli bir anlaşma vardı aralarında. Aç bir adamla, ona cömertçe sofrasını açan bir kadının arasında süren ahlaki bir yasanın işlediğini içten içe seziyor, yine de seyrettiğim şeyi kavrayamıyordum. Sanki bu dilenci emanet verdiği bir şeyi geri almaya gelmişti evimize. Hiç dilenmemişti de üstelik, yalvarmamış, ya da ne bileyim, horgörüye neden olacak en küçük bir tavır göstermemişti. Kelimenin tam anlamıyla hakkı olan lokmayı vakur bir edayla almaya gelmişti. Dilenci, sigarasını söndürdükten sonra yerinden kalkıp yine öyle kendi evinden çıkar gibi çıktı evimizden. O gider gitmez heyecanla sordum babaanneme, kim olduğunu bir an önce öğrenmek istiyordum. Babaannem, fısıldayarak o adamın Allah olduğunu söyledi. Demek babaannemin Allah'ı muhtaç bir adamdı, 50 bin yıllık insanlık kültüründe gittikçe güçlenen, gittikçe görkemli hale gelen tanrıdan çok başka, yaralı, kirli, yapayalnız biri. Şefkat gösterilen, doyurulan, yaraları sarılan, hasta ise iyileştirilmesi gereken, insan sıcaklığına muhtaç, yoksul bir insan suretiydi.

Tek tanrılı dinlere geçişten önceki, insanbiçimli tanrıların ortalıkta kol gezdiği, doğaya kutsiyet biçildiği antik dünyadan kalma kutsal bir adamdı babaannemin Allah'ı. Adı Hızır'dı. Eski-den, Sümer Su Tanrısı Enki iken Babil'de âlim kişi Ea'ydı. Truva Savaşı'nda kılıcını savuran Korinthos Kralı Glaukos iken, da-

ha önce Mezopotamya'yı kaplayan bir tin, güneşi sırtlanan Helios, İnanna'yla düğün kuran Temmuz'du. Antik Yunan'da Karadeniz'in hışmını Odysseia'ya öğreten Poseidon'du. Eski Ahit'te işliğinde dikiş diken İdris olmuş, daha sonra sürekli hasret çeken Elyesa olarak Şeria nehrinin kıyısında dolaşmıştı. Bengal'deki nehirlerde Khwaja Khidr, Endonezya'da Raca Jidar, Doğu Hristiyanlığının çilekeş azizi Georgius'tu. İslamiyet'in içine Hazreti Hızır olarak sızmış, Kuran'daki Kehf suresinde Musa'ya yol gösteren bir rehber olarak görünmüştü. Her değişik çağda, her farklı dil ve kültürde bereket verme ve denizcileri koruma gibi niteliklerinin yanına bilgelik, çilekeşlik, zanaatkârlık gibi başka nitelikleri eklene eksile en sonunda babaannemin karşısına bir dilenci olarak çıkmıştı. Diyeceğim, evimize gelen dilenci, İslamiyetten veya öteki tek tanrılı dinlerden çok daha önce doğmuş, insan uygarlığının mitolojileri denli yaşlı, yeryüzündeki saklı ortak kültürün nasıl da diri kaldığını imleyen bir yansımaydı.

Babaannem ile eve gelen dilenci –ya da Hızır– arasındaki şey adeta bir armağan mübadelesiydi.² Babaannemin inanç dünyasından baktığımda onlar, çağlar önce imzalanmış bir akdin taraflarıydılar. Hızır, babaannemin yaşadığı acılara karşın ayakta kalmasını sağlamış, ona her fırsatta yardım etmiş, evine bereket getirmiş, daha sonra bir dilenci kılığında tekrar karşısına çıkarak ona verdiklerinin küçük bir parçasını geri almaya gelmişti. Böylece aynı cevherin iki ayrı parçası olan Allah ve insan sıralı olarak birbirlerinin vicdanlarına sığınıyorlardı. Söz konusu bir lokmayı paylaşmaksa, sofraya evren oluyordu.

Eski Ahit'in ilk beş kitabında, ilk meyveler mutlaka Tanrı'ya aittir. Çıkış'ta Tanrı Musa'ya şöyle der: “Bütün ilk doğanları; İs-

2. Armağan Mübadelesi kavramı için bkz. Lewis Hyde, *Armağan*, çev. Emine Ayhan, Metis, 2008.

railoğulları arasında, insanda ve hayvanda bütün rahmi açanları, benim için takdis et, o benimdir.”³ Tanrı kavme bolluk vermekte ve bu bolluğun tohumları Tanrı’ya geri verilmektedir. Doğurganlık Tanrı’nın bir armağanıdır ve devam edebilmesi için ilk semerelerin Tanrı’ya verilmesi gerekir. Dersim Alevi inancının⁴ başat tanrısı Hızır’ın dilenciliği ise, Buda’nın sadaka tasıyla dolaşmasına benzer. Buda’nın sadaka tası, tanrının kullarına verdiklerini yeniden dolaşıma sokma hakkını temsil etmez sadece. Bütün varlıkların birbirine muhtaç olduğunun bir ifadesi olarak Budizm inancının teolojik kökenini temsil eder. Mayahana Budizmi’nin odağındaki merhamet fikrinin temelinde bütün canlı varlıkların birbirine bağlılığına dair bir farkındalık yatar. Dilenci anlamına gelen İngilizce *beggar* sözcüğü, 13. yüzyılda Flandre’de ortaya çıkan gezgin keşişler topluluğu Beghard’lardan gelir. Bu Hristiyan inanç topluluğuna göre sadaka isteyen keşiş, kendini karşılıklı bağlılığa açan kişidir. Niyeti kazanç sağlamak değil, dilenerek kendi ruhunu aşikâr etmektir. Doğu’nun bazı yerlerinde yaşamını sadaka taslarıyla idame ettiren gezginlere rastlamak hâlâ mümkünken, bu keşişlerin Avrupa’daki varlığı Ortaçağ biterken son bulmuştur.

Dinlerin kitle kültürüne dönüştürüldüğü ve faşizmin ancak kitle kültüründe tomurcuklandığı böyle acılı bir tarihte, dinsel birçok ögenin tipiklik taşımadığını, insan uygarlığının bütün kutsiyet katmanlarının farklı desenlerle dinlere dokunmuş olduğunu anımsamak gerek. Yeryüzündeki bütün dinlerin birbirleriyle kaynaşarak oluştuğunu unutmazsak eğer, dini aidiyetleri katı bir kimlik haline getirme saplantısından kurtulabiliriz. Kültüre ege-

3. Çıkış,13:2.

4. Bugünkü adı Tunceli olan Dersim bölgesindeki Alevi inancı bölgede Ra-Haq inancı olarak anılır. Ra-Haq inancına göre Hızır tanrının bir sureti olarak atıyla dolaşan kutsal bir kişiliktir. Çoğu zaman yoksul bir adam olarak insanlara karşı çıkar.

men olan kurumsal dinlerin dışına çıkıp heterodoks gelenekleri gözden geçirdiğimizde ortak bir yaklaşım çıkar karşımıza: Manevi insan başka inançların kutsal değerlerini benimsemiş bireydir. Ne var ki maneviyat ve din iki farklı eğilimdir artık. Manevi inanç evrenseli içeren bir imanda, dindarlık ise bir kimlikte karşılığını buluyor. Din, en belirleyici aidiyet, ulusal kimliğe yapışık keskin bir kimlik olarak alınıyor. Sözelimi, bir insan Türk ise dolayısıyla Müslümandır. Hatta Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tektipleştirici modernleşme projesinin vazettiği gibi her Türk, Sünni bir Müslümandır. Oysa halklara güncelden değil de tarihin gözünden baktığımızda, dinsel inançların ne denli değişken olduğu çıkar karşımıza. Tarih boyunca on yedi devlet kuran Türkler eskiden Konfüçyüsçü ve Taoistler, 7. yüzyıldan sonra Budist, Manist, ateşperest Mecusiydiler; tek tanrılı dinlerden hemen önce Şamanist, Panteist, dört yüz yıllık Hazar Devleti sırasında da Yahudiydiler, 9. yüzyıldan sonra Hristiyanlığa geçen bazı topluluklar hâlâ Ortodoks Hristiyan olarak hayatlarını sürdürüyorlar. Belli ki sürekli akan, tarihi koşullara göre yatağını değiştiren bir nehir gibidir din. Ezelden beri var olan, ebediyete kadar sürecek evrensel bir fizik yasasına bağlı değildir.

Birçoğumuzun kendini birdenbire bir kimliğin içinde bulduğu anlar vardır. O kimlikle bir derdiniz olduğundan değil, sadece o kimliğe indirgenerek insana darlık duygusu veren tipik bir imgeye dönüştürülmenin sıkıntısından söz ediyorum. 2008 yılıydı, Berlin'de Havel nehrindeki bir iskeleye demirlemiş olan Alte Liebe teknesindeydim. Havel'in durgun sularını seyrederken kendime bir kadeh şarap sipariş etmişim. Garsonla İngilizce konuştuğumu fark eden karşı masadaki bir bey çok sıcak bir selamın ardından bana nereden geldiğimi sordu. Ona Türkiye'den geldiğimi söyler söylemez şaşkınlığını saklamadan "Ama siz şarap içiyorsunuz" dedi, birdenbire dinimin bekçisi haline gelmişti. Nüfusunun yüzde doksan dokuzunun kesinlikle Müslüman ad-

dedildiği ülkemde bile bir kez olsun şarap içtiğim için yadırganmamışken, ziyarete geldiğim bir ülkede dinen şaraba yasaklı, yüzde yüz Müslüman bir kadın olarak oracıkta tanımlanıvermenin huzursuzluğuyla yudumlamıştım kadehimi. Gündelik hayata serpiştirilen böyle bilgi kırıntılarının, kültür katmanlarını nasıl da tek bir yüzeye indirgediğini hayretle fark ettiğim bir andır bu. Ateist, Deist, Agnostik, Hristiyan veya Musevi veya dinsiz olabileceğim ya da pek dindar olmadığım akla gelmediği gibi, Türkiye'deki yirmi milyon Alevi'den biri ya da en azından seküler bir Müslüman olabileceğim de akla gelmemişti. Daha sonra Berlin'de geçirdiğim aylar boyunca Türklerin, kadınlarını kapatan, aile kurumunu şeriat yasalarına göre düzenleyen, başka dinleri tanımayan, gerici, tehlikeli, tedirgin edici Müslüman bir grup olarak nitelendirildiğine de zaman zaman tanık oldum. 11 Eylül'den sonra bilinçli bir biçimde kışkırtılan İslamofobi gittikçe artıyordu. Kendi uygarlığını başat uygarlık olarak tanımlama alışkanlığı olan Batı toplumu bu kez sarık, başörtüsü ve sakalda ifadesini buluyordu.

Radikal İslam Hareketi'nin intikamcı, cihatçı, yıkıcı eğilimlerini, insanlık dışı dini söylemlerini nasıl tesis ettiğini anlamak için teolojiden önce uluslararası siyasi tarihe bakmalı. Elbette her kurumsal yapının gereksindiği gibi İslam'ın da reforma gereksinimi var. Gelgelelim bu reformu yalnızca Müslümanların değil bütün dünyanın arzulaması gerekiyor. Oysa kapitalizm Taliban, IŞİD vb. terörist toplulukları kendi şiddetinin taşeronu olarak beslemeyi yeğliyor. Önce Rusya, ardından ABD ve koalisyon güçleri bombalamadan önce Afganistan nasıl bir yerdi, kimse anımsamak istemiyor. Afganistan'da 1950'lerdeki gündelik yaşamı sergileyen fotoğraflarda, geçen altmış küsur yıl içinde yaşatılanlar yüzünden, sadece Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin hemşerisi Afganların değil, bütün insanlığın ne kaybettiğini açıkça görebiliriz. Zamanında kadınlarla erkeklerin birlikte üniversite eğitimi aldığı bu ülke nasıl oldu da Taliban'ın hâkimiyeti altında

şimdi? Filistin halkı bombalanmadan önce orada köktenci bir İslam hareketi var mıydı? Onlara silahları kimler satıyor, kim kâr ediyor bu savaşlardan?

Sanıyorum sıradan insanın tarihi atıllığı, dünyanın hangi köşesinde, nerede bir katliam, bir işgal, bir sömürü varsa, o acılara seyirci kalıp ona dayatılan korkulara boyun eğmesiyle başlıyor. Korku yaymak, en etkin propaganda yöntemidir. Korku, önyargılarımızı şekillendiren ilk duygu katmanı. Su buharı gibi kolaylıkla yayılıp çabucak kitleselleşebilir. Tesir ettiği her toplumu solumsuz bırakır. Sadece İslam'ın değil herhangi bir dinin bütün felsefesini, uygarlığa yaptığı kültürel katkıları hiçe sayarak, o dinin insanları aptallaştırdığı ve uygarlığı yok edeceği fikri, başlangıçta zırvalık gibi görünse de bu sözler bireylerin korkularına temas ettiği an, peşinden gidilecek büyük bir siyasi hareket haline gelebilir. Buna karşın, kendini dini aidiyetiyle ifade etmekten başka seçeneği olmayan kişiler için korku salmak, tehdit etmek, efendilik taslamak, siyasi bir pratik haline gelebilir. Tek bir dinin merkezde yer aldığı her anlayışta, başka dinlere mensup olanlar ister istemez ikinci sınıf vatandaş haline gelir. Hep şunu soruyorum kendi kendime, yıkıcı Radikal İslam hareketiyle, sokaktaki sıradan bir Müslüman'ın birbiriyle bitleştirilmesine neden olan bu tür indirgemeci önyargılar, Müslüman bir Avrupa yurttaşını nasıl etkiler acaba? Dini İslam olan bir yurttaş, merkezi akıl ve çoğunluk tarafından, Müslüman olmaktan başka hiçbir şey olmayan bir *kimse* olarak nitelendiriliyorsa, o yurttaşın İslamı tek asli kimlik olarak görmesi kaçınılmazlaşabilir. Dinsel aidiyetlerin kaskatı kimlikler haline getirilmesinin, ötekini dışlayan korkuları ve önyargıları beslemekten başka hiçbir işlevi yok.

İngiliz tarihçi Arnold Joseph Toynbee, uygarlığın bir liman değil bir yolculuk olduğunu söyler. Kùltürler üstüne olumlu ya da olumsuz yargılar üretmek yerine, kùltürleri anlamaya çalışan ta-

rihyazımını öneren Toynbee, bir tek aidiyet esasına göre düşünmenin nesnel düşünceye engel olacağına değinir. Kendi uygarlığını, yabancı olanın üstünden tanımlamak ise eskiden beri görülen bir kâbusa yatmaktır aslında. Yekpare kültürler içlerindeki farklılıkları kendilerini ölçmek üzere değerlendirdiğinde ona anlam atfetmeye başlar ki bu anlamlar daima zedeleyici içerikler taşır. Düşünmek için belki de yer değiştirmeye, hatta yersiz yurtsuz bir alana geçmek gerekiyor. Hele ki söz konusu din ise, alabildiğine, en derinlemesine laik bir tutum göstermeli önce. Oysa laiklik hâlâ bir düş. Dinle kamu arasındaki yansız alan ne yazık ki gerçekte hiçbir yerde kurulamadı. Anayasalarda yer alsada bireylerin özüne değin işleyen etik bir değer haline gelemedi laiklik. Çünkü siyasi arenada dindaşlık en büyük güvenlik alanı olarak güdümleniyor hâlâ. Kutsal kitaplardan alıntı yaparak konuşan siyasilerin söylemleri her yerde aynı, din adamları da çoğu zaman siyasetçiler gibi konuşuyorlar. Halbuki herkes kendi tanrısına, bir tek kendilerini koruyan tanrıya atıfta bulunuyor. Dolayısıyla herkes kendi tanrısının gözüyle bakıyor ötekine. Ya da ötekine bakamıyor bile.

Taş, ağaç, gök, kuş, deniz, yeryüzündeki bütün varlıkların canlılığını kutsayan, uğruna kan dökülen hiçbir şeyi kutsal bulmayan biri olarak, inanç konusunda bildiğim biricik deneyim, insana tükenmez bir yaşam duygusu veren gizem duygusunun ölçülemez derinliğidir. Bu derinlik, başka dinlerden olanları bir kütle olarak görmek yerine, her bireyin kendiliğindenliğine merak duymakla açılır. Bu derinliğe dalmak, bir bakıma bilinmezliği göğüslemektir de. İşte bu yüzden, kapısına gelen dilenciye Allah muamelesi yapan bir kadının başlattığı gizem, ne kolay kolay tek bir dine sığdırılabilir ne de şimdiki zamanın kıyıcı yüzeyselliğine.

Periler

PERİLERİN KOL GEZDİĞİ bir evi vardı babaannemin. Ben o evi dünyada hiç olmayan bir yer sanırdım da, yedi yaşında bakan gözlerimle, odalardan odalara geçerken tenime değen perilerin kara gözlerine bakardım. O evdeki zaman, sadece nabızdı. Zembereksiz, çevrimsiz, yelkovansızdı. Birçoğuna göre ürkütücü bir kadındı babaannem. Gün ışıırken beyazlar içinde yatağından kalkar, bütün pencereleri açıp meleklerle fısıldar, onları evin içine davet ederdi. Günişığının değdiği taşları öperken dünyayla kurduğu ilişkiyi sakınmasızca yaşardı yani.

Kendi doğaüstü dünyasını yalnızca çocuklara inandıracağını bildiği için olsa gerek, bir tek bana gösterirdi perilerini. Hızır'ın ahşap döşemeyi gıcırdatan ayak seslerini dinletir, Albastı'nın iç gıcıklayan kahkahasından korkmamam için cesaret verirdi. Hiçbir ses duymazdım oysa. Duyduğumu sanır, duyuyormuş gibi yapardım. Kuşkularımı ustaca saklayarak çocukça bir zekâyla onu rahatlatır, bana teslim olmasını sağlardım. Böylece babaannemi daha çok dinleyebilir, her dediğini duyardım. Geceler boyu anlattığı masallarla, kendi imanının aynısını göğsüme ekmeye çalışırdı. Bir insana bakınca açlığını görmenin ince bilgisi vardı onda.

İncirin karşısında incir, karanlığın içinde karanlık, suyun önünde su olmanın bilgisi. O bilgiyi merhametinden alıyordu. İmanıyla uydurukçuluğu birleşince olağanüstü bir dünya çıkardı ortaya. Evin mutfak penceresi evrene değil de babaannemin kozmosuna açılırdı o zaman. Mısır bahçelerinde gezinen hayvanların çıkardığı hışırtı, hep başka bir yerden gelen mahlukların çıkardığı gü-rültü olarak duyulurdu. Hayatın başlı başına bir tasarım; yaşanan her ânın bir izlenim olduğunu ondan öğrendim. Bunu öğrendim öğreneli hayat dönüşmeye başladı.

Babaannemden ve “Git bir kusur işle, yeter ki sana yakışsın,” diyen annemden sonra, hayatıma giren bütün kadınların, açık yaralarla gezinen, aldığı yaraları kedi gibi yalayıp durmaktansa başka bir insanın acısını duymak için iyileştirmeye yeltenmeyen çok özel insanlar olduğunu fark ettim şimdi. Danilo Kis’in *Ud ve Yarra İzleri* kitabındaki “Borç” adlı öyküde, ölmek üzere olan bir adamın son anlarında hatırladığı insanları sayması gibi ben de kadınlarımı sayıyorum içimden. Öyküdeki hasta adam, borçlu hissettiği her insan için iki krona ayırır. Ne var ki krona gibi bir para birimi olmadığı gibi, borçları da oldukça soyut, ele avuca sığmaz duyguların dökümüdür aslında. Andığı insanları ölümler diyarına götürecek olan Kharon’un kayığı için ayırmaktadır bu parayı. Benim kadınlarım ise doğdu doğalı cinnete ve cehenneme demir atmış, kimisi kendine yaraşır bir şekilde kendi ölümünü ölmüş, kimisi huzursuzluğun defterine yazmış ya da hayatıyla yazdırmış kadınlardır. Babaanneme duyduğum hayranlığın ışığında el yordamıyla bulmuşum onları. Sözelimi bir dağım var benim, Sebahat. Dostluğun jandarmasız bir ülke olduğunu ondan öğrendim. Tomris’ten kinaye ile ironinin ince ayrımını, Ümran’dan acının değerini, Zeynep’ten görgünün edinilen değil içe doğan bir şey olduğunu, Yeşim’den sağduyuyu, Birhan’dan hakikatin süzölmüş olarak içimize doğduğunu, Sevgül’den insanın dönüşebilme gücünü öğrendim. Üstelik biz şairliğimizi, yazarlığımızı, oyunculuğumuzu, bilimciliğimizi, şirketlerimizi bir yana ko-

yup soyadlarımız olmadan buluşmuştuk. Birbirimizin acısını çe-
ke çeke merhamet duygumuzla bağlandık birbirimize.

Bir kadın topluluğu uzaktan bakınca pek korkutucudur, bili-
yorum. Sinir bozucu kahkahalar atarak aşılmaz bir duvar örerler
çevrelerine. Kendi özel dillerini yarattıkları için neye gülüp neye
ağladıklarını kolay kolay anlayamazsınız. Mizah, hüznün, alay,
öfke, argo, dans, aşk, onur, onların arasında gizli bir sözleşmeyle
yeniden tanımlanmış ve ne yazık ki bunlar hayata karşı onları da-
ha yabani ve çok daha yabancı kılmıştır. Kadınlar birbirlerini sev-
dikçe ister istemez uzağa fırlatılırlar. Egemen kalabalığın yüzey-
selliği karşısında afallamaları bundandır. Tartışması bitmiş tar-
tışmaların içine çekildiklerinde domuzuna susmaları da. Ama söz
konusu merhamet olduğunda, bir kadının herkesten başka bir
cümle kurduğunu, bu cümleyi kurarken dini, imanı, insan hakla-
rını, özgürlük bildirgelerini, sözcük sözcük ölçülerek yazılmış
manifestoları bir nefeste nasıl da aştığını görmüşsünüzdür. Yalın,
kendiliğinden gelen bir bilmekle merhameti alır, yoğurur, tekrar
içimize iteler. Toplum ondan ilenme, çılglık çılgılığa yas beklerken,
“Yaşı kaç olursa olsun, 17 veya 27, katil kim olursa olsun, bir za-
manlar bebek olduklarını biliyorum. Bir bebekten bir katil yara-
tan karanlığı sorgulamadan hiçbir şey yapılamaz kardeşlerim,”
diyen Rakel Dink, üstünde hiç durmadığımız merhametin tarihi-
ne yeni bir harf düşmüştür aslında.

İnsan ruhunun dünya okulundan devşirmesi gereken yegâne
duygulardan biri olan merhamet, ruhsal bir yetenektir. Merha-
met dini olarak tanımlanan Hristiyanlığı kıyasıya eleştirmiş olan
Nietzsche, merhametin insanı güçten düşüren bir etki yarattığını
söylerken, Hristiyan kültürünün içgüdüleri evcilleştirmeye ça-
balayan rejimine saldırmış, Hristiyan ahlakını ölü bir ahlak ola-
rak ele almıştı. Ona göre köle ruhlu insanlara ikiye bölünmüş bir ahlak
benimseten bütün tek tanrılı dinler ortadan kaldırılmalıdır ki in-
san parıldayan içsel özleminin ışığında gerçek varlığını bulabil-

sin. Ne ki, kilise merhameti başka dinlerden ayıklayarak kendi mülkiyetine aldığı için olsa gerek, Nietzsche kendi hançeresinde temize çekmeye yeltenmek yerine onu papalığa iade ederek, merhameti salt Hristiyanca merhamet olarak alımlamıştır. Bu arada Vatikan'la Nietzsche arasında polemik hâlâ sürüyor. Papa 16. Benediktus, "Tanrı Sevgidir" başlıklı ilk bildirisinde, kilise faaliyetlerinin merkezine merhamet ve sevgi temasını koyarken, Alman filozof Friedrich Nietzsche'nin "eros" (yaşama içgüdü) kavramının Hristiyanlık tarafından zehirlendiği görüşüne katılmadığını belirtmeyi ihmal etmedi. Ancak, nasıl ki Nietzsche bir papalık genelgesinde geçen iki cümleyle saf dışı edilemeyecekse, merhamet de Nietzsche'ye yaslanarak körü körüne yadsınmaz. Çünkü merhamet toprağa aittir. Güdüsel, saf ve yabaniydir. Başkasının ıstırabını deneyimlemeye gerek duymaksızın o ıstırabı hissedebilme mucizesidir. Walt Whitman'ın "Kendimin Şarkısı" şiirindeki gibi, "Yaralı birine nasıl hissettiğini sormam, ben kendim yaralı biri olurum."¹

Aşkın, zorbalığın, kıskançlığın, korkunun, kaygının tarihi varsa merhametin de vardır. İlk bir görüye sonra değere dönüşen bu tür duyguların her çağa göre gösterdiği değişkenlik, kültür tarihi yazımının başat temalarından biridir şimdi. Örneğin, yüz yıl önce duyduğumuz ezan sesiyle şimdiki arasındaki fark, ancak politik değişimle açıklanabilir. Sesin uhrevilikten egzotikliğe doğru dönüşümü, sesin değil kulağın ideolojisini gösterir. İşte bu yüzden merhametin tarihini başka yerden yazmak gerekir belki. Yaşantının orta yerinde kimin, nasıl bir üslupla, hangi koşullarda merhamet gösterdiğine bakmalı. Linç kültürünün, şovenizmin, faşizan duyguların ayyuka çıktığı günümüzde merhameti dişil zihniyetten

1. Walt Whitman: *The Complete Poems*, Penguin Klasikleri seçkisi, 2004, Song of Myself, 843. dize: "I do not ask the wounded person how he feels, I myself become the wounded person".

okumak, kaçınılmaz bir ihtiyaçtır bana göre. Söz konusu dişil erdem olduğunda içi bulanıklık için daha çekici gelebilecek başka bir önerim var. Dileyenler bütün dişil erdemleri perilere bırakabilir. Beklesinler hayatı.

Üç Kelebek

Pınar Selek için

HEP SEN BANA anlatırdın anne, bu kez ben sana anlatayım. Zaten ne zaman yılgınlıktan sıyrılıp derin bir soluk alsam, içimde kalan hikâyeleri anlata anlata o soluğu güzel yüzüne üflüyorum senin. Dinliyor musundur acaba? Acaba gerçekten bir zifiri boşluk mudur ölüm? Bundan böyle sağır, kör olmak mıdır dünyaya yoksa sevdiklerine yeniden kavuştuğun bitimsiz bir rüya mı? Bence ölsek de rüya görmeyi sürdürüyoruz. Kalbimiz duruyor ama ruhumuz durmuyor. Bedenin o titrek zarfı, yerkabuğunda olan biteni hissetmeye devam ediyor, ya da ben öyle sürsün istiyorum. Zaten bu yüzden anlatıyorum bunları, işittiğini bildiğim için en has sözcüklerimi seçiyorum sana.

Bu ülkenin topraklarında çok az insanın bildiği bir masal anlatılır, üç kelebek masalı. Vaktiyle üç kelebek varmış bir arada yaşayan. Aynı çiçeklerin eşeylerinde dolanırlar, ormanın aynı ağaçlarında uçuşurlarmış. Bilmiyorum neden, ormanın bir yerinde büyük bir yangın çıkmış. Kelebeklerden bir tanesi neler olup bittiğini merak ederek ateşe doğru uçmuş. Bakmış ki yoğun bir duman var, havada kesif bir yanık kokusu, hemen geri dönmüş. De-

miş ki, ileride göz gözü görmüyor. Ağaçların çatırdayarak devrildiğini duydum, ama doğru dürüst hiçbir şey göremedim. İlk kelebek yangının boyutlarından bihabermiş bunları söylerken. Bunun üzerine ikinci kelebek daha çok meraklanmış. Dayanamayıp ateşe doğru uçmuş. Epey bir süre beklemişler onu. İkinci kelebek geri döndüğünde perişan bir haldeymiş. O kadar yara almış ki eskisi gibi uçamıyormuş artık. Orada göğe doğru uzanan, uzadıkça ağaçları yalayan kızıl alevler var, demiş. Söylediğine bakılırsa o alevlerin göbeğinde sarı hareler titriyormuş. Üçüncü kelebek bunları duyunca yerinde duramamış tabii. Öbürleri yangın yerine gitmemesi için ne kadar yalvardıysa da üçüncü kelebek ateşin sırtını çözmeye alelacele uzaklaşmış. Bir daha da geri dönmemiş. O yangınla ne derin bir özdeşlik kurduysa artık, ya alev olmuş, ya duman, ya da önce reçinesinden yanan ağaç olmuş. İşte ben bu üçüncü kelebeğim anne. Bir yangının kül ettiğini bildiğin bütün mahlukatım. Hiçbir şeyi, fenalık veya güzellik hiç fark etmez, dışarıdan seyredemeyecek kadar açım bu dünyaya. Bu öyle bir açlık ki, ancak çalıştığım, yazdığım, araştırdığım, yanıtını bilmediğim soruların peşinden gittiğim zaman kendimi doygun hissediyorum. Ben yangını seyredemem anne! Seyredip de ormanı kaplayan duman gibi gerçeği boğamam. Yangına şöylesi sokulup geri dönemem de. Her seferinde üçüncü kelebek olup içine doğru giderim alevin. Alazını tenimde, yalnızca tenimde değil ta ciğerimde hissedirim.

Bu yangınlarda neler neler gördüm ben. Kaç kişinin yerine yandım, bilsen. Kimin dilini duymazdan gelmişlerse o dilde konuşup, kimin adını değiştirmişlerse onun adını aldım. Ama hep anadilimde ağladım, kahkaha attım, anadilimde direndim. Ben hep senin dilinde düşündüm anne. Senden miras kalan şefkatin hatırına umudumu hiç yitirmedim. Başıma gelenleri az çok biliyorsun. Bu yüzden kalbin dayanamadı zaten. Sendeki öyle bir ağrıydı ki benim için kederlenirken başkalarının evlatları için de ağırıyordu. Bir ağrının şiddetini, bir bir insanlara bölünen katlarını

en çok sen bilirsin. Özgürlüğün ne yalın bir şey olduğunu bu ağrılar öğretti. Şehrimizin sokaklarında yürümek, düş gördüğümüz dilde konuşmak, sokakta ısıklık çalarak yürümek, kendimizi kendi bildiğimiz gibi yapmaktı özgürlük.

Bütün delilleri, tanıkları, hukuk kurallarını, fizik yasalarını, hatta zamanın sıradüzenli akışını hiçe sayarak beni suçladılar. Senaryosu çok kötü yazılmış bir filmin başrolüne yerleştirdiler beni. Ne mantık vardı bu hikâyede, ne de akıl. İler tutar yanı olmayan darmadağın bir film. O filmdeki Pınar ben değildim. O rol hiçbir zaman benim olmadı. Bütün bu adaletsizlik sürüp giderken kendi doktora araştırmamı yapıyor, romanımı yazıyor, çocuklara masallar düzüyor, inadına kendi âlemimi kuruyordum. Ama öte yandan, tutukluluktan sürgünlüğe, örselenmekten dışlanmaya tatmadığım acı kalmadı. Ne yaptıysam bütün bu hırpalayıcı serüvene rağmen yaptım. Biliyor musun, on üç yıldır süren bu kâbusun sonunda bana kala kala kırk tane psikolojik sendrom kalmış. Almanya'daki doktorlar söylediler. Hiç farkında değildim ben bu kırk değişik travmanın. Kırk bir kere maşallah denir ya, maşallah bir kala delilik sınırına getirmişler beni. Ben biliyorum bu kırk sayısına nasıl dayandığımı. Çünkü çok sevildim anne. Sen beni çok sevdin. Dostlarım çok sevdi. Babam çok sevdi. Kardeşim beni öyle çok sevdi ki, yönünü değiştirip hukukçu oldu. Böyle sevilince omurgası eğilmiyor insanın. Baş hep dik duruyor. Doktorlar da aynı şeyi söylediler zaten. Beni ayakta tutan şey, hiçbir yargıcın ceza kesmeye gücünün yetmeyeceği insani bağlarmış. Bizim aşılmaz bağlarımız kurtarmış beni.

Hatırlıyor musun, cezaevinden çıktığımda bütün arkadaşlarım, masumiyetime tanık olan herkes evimize geldiğinde, sen beni kalabalığın arasından çekip dışarı çıkarmıştın, hiçbir şey söylemeden, önüne katıp sürüklemiştin. Ne güzel otomobil kullanmıştın o gün. Gideceği yolu gözleriyle döşeyen akıl almaz bir sürücüydün. Anne nereye gidiyoruz söylemene demiştim de, o nazik otoritenle bana beklememi öğütlemiştin. Taş duvarların

önüne götürmüştün beni. Kapısında inzibat erlerinin hazır ol beklediği boz duvarlar, sanki bütün dünyayı kaplayacakmış gibiydi. Benim çıktığım cezaeviydi orası. Bak görüyor musun, demiştin bana. Sen buradan çıktın! Bu zindandan çıktın! Burayı sakın unutma! Ben orayı hiçbir zaman unutmadım anne, unutmak istesem de unutturmuyorlar zaten.

Düşünsene tam dört kez beraat ettim. Yıllar yıllar boyu dört kere karalanıp dört kere aklandım. Dünyada benzeri olmayan bir şey bu. Ama her şeye rağmen, bu kaybedilen zamanın, bu çıldırtıcı inatlaşmanın bir anlamı var benim için. Hatta bütün toplum için bir anlamı var. “Pınar Selek Davası” denilen bu sinir bozucu hikâye, içeriğindeki onca adaletsizliğe rağmen, sürekli bir adalet vurgusu yapıyor aslında. Herkesin yüzleştiği kalın, sert bir gerçeklik haline geliyor. Yargının bağımsız iradesinin ne denli kıymetli bir şey olduğu ay gibi parlamaya başlıyor. Yalnızca ben vakit kaybetmedim anne, hepimiz kaybettik. Hepimiz yeniden anladık demokrasinin ancak adaletle tesis edilebileceğini. Senin kalbini durduran üzüntü, hepimizin nabzında atıyor şimdi. Bir umuda, devasa bir beklentiye dönüştü adalet.

Biliyorsun, Mısır’dan Yunan mitolojisine değin adalet bir kadın bedeninde betimlenmiş hep. Uranüs ve Gaia’nın kızı olan Themis, yalnızca yeryüzündeki düzenin değil, ilahi adaletin de tezahürüdür. Hiç de öfkeli, cezalandırıcı huyları yoktur Themis’ in. Ona karşı saygısızlık yapıldığında sessizce bekler. Üstelik aynı zamanda kâhindir de. Kehanetin mabedi Delphi tapınağını onun inşa ettirdiği söylenir. Gözleri bağlıdır bu tanrıçanın. Bütün şeyler arasında en adil düzeni kurabilmek adına bağlamıştır gözlerini, köle ya da tüccar, kar fırtınası ya da bahar, her varlığı birbirine eşit kılmak için. Elinde hep bir terazi taşır. Mevsimlerin, zamanın, yaratıcı düşüncenin birbirini tamamlayan döngüsü onun hükmünde tartılır. Sanatla doğa, yaşamla ölüm, uygarlıkla toplumsallık arasındaki uyumun dışı mimarıdır o. Bizi de bilir, bir yağmur damlasının düşeceği yaprağı da. Üstelik hakkında

hemen hemen hiçbir efsane yoktur. Çünkü her yerdedir Themis. Anlatılan her hikâye, her ödeşme ve tesadüf, her paylaşma ve dayanışma, her yerini bulan söz Themis'in eseridir. O mutlak adaletin kendisidir. Evrensel ve ölümsüz bütün yasalar onun kalbinde doğar. Bağımsızdır. Yetkindir. Ve sessizdir Themis. Yalan söylemez, boş konuşmaz, her kelimeyi tartarak üfler dünyaya. Adil bir düzen için kaybetmeyi de bilir, fedayı da.

Sakın üzülme e mi. Belki beni yine yargılayacaklar. Belki yine kendini tekrarlayacak bu ceberrut düzen. Ama biz, seninle ikimiz, toplumun adaletle yüzleştiği simalar olacağız hep. Haksızlığın boyutlarını sessizce göstereceğiz herkese. Bir parçacık duyarlılığı olan herkes ister istemez utanmaya başlayacak. Öyle ya da böyle, gün gelecek toplum bir yanıt bekleyecek düzenden. Gelişigüzel bir yanıt olmayacak bu. Eskimez bir yanıt olacağız ikimiz.

Hayat aynı anda öyle acı, öyle görkemli ki yüzümü nereye dönsem azametli bir adalet mücadelesinin ortasında buluyorum kendimi. Dünya, benim mahallem anne. İnsanların için için ağladığı ve elbette kahkaha attığı her yer benim yuvam. İstanbul'u özlüyorum tabii, özlemez miyim; o kalabalık meydanlarını, esnafını hele, o turkuaz yaz akşamlarını. Berlin'i yılankavi çizgilerle yaran Spree ırmağının kıyısında oyalanıyorum şimdi. Dünyanın her yerinden dostlarım var. Hep inanılmaz bir ironiyle dünyaya bakan akıl dolu insanlar çıkıyor karşıma. Onca ıstıraba rağmen hayatıma hep iyi insanlar sokuldu. Yüzleşmenin ağırlığına katlanabilen, elini taşların altına koyan, ettiği sözü bilen kişiler bunlar. Ben yine dokuna dokuna konuşuyorum onlarla. Dokunmayı bilmeyenlere ten sıcaklığının eşsizliğini öğretiyorum.

İtiraf edeyim bu mahkeme sürecinden yıldım artık. Aynı şeyleri anlatmaktan, hep kendimi savunma halinde bulmaktan bıktım. Beni en çok bu yoruyor. Hayatta sürekli haksızlığa odaklanıp kendini savunmak durumunda kalmak, gerçekten çıldırtıcı. Meğer bir savunu dilim yokmuş benim. En büyük yüzleşmem

buydu. Başkalarını savunurken yıllarca kendimi savunmak zorunda kalacağımı bilmiyordum. En çok savunmanın edilgenleştirici etkisine katlanamıyorum. Hele ki iftiraya uğrayıp bir adalet ölçüsü haline gelmek, sembolleşmek, hep bir davayla anılmak, adalet düşünün nesnesi olmak hiç kolay değil. Gözün gördüğünü saklamanın âlemi yok. Halsizim biraz, uykularım delik deşik, sırtımın ağrısı hiç geçmiyor. Almanya'daki doktorlar yaşadığım travmaların adını koyunca iyice sarsıldım. Adını bildiğin bir ıstırabı yaşamak daha zor aslında. Hastalanacağım diye aklım çıkıyor. Babamla kardeşimi o kadar çok özlüyorum ki, anlatamam.

Anneyi Gör, Öyle Büyü

SEKİNE VE KENAN... İyi tanınan ama karı-koca olarak pek akılda kalmayan bir çift. Ülkenin yüz yıllık çarpık geleneğini bana kalsın en damardan temsil eden bir kadın, bir erkek. Büyük kederlerin suskunluğuyla gözü kara saldırganların çatlak bağırmasını aynı anda içeren tipik bir Türk ailesi. Bizim Havva ile bizim Âdem diyebiliriz onlar için. Her bakımdan ve her açıdan onların zürriyetiyiz. Çocukluğuna dair hiçbir resmi iz taşımayan; eğitimi, memleketi, ailesi hakkında kimsenin doğru dürüst bir şey bilmediği, sessiz ve narin bir kadın ile ülkeye kapitalizmi ekmek üzere görevlendirilen ahlak yoksunu cuntacı bir general. Bu kadınla bu erkeği birbirine çattılar, sonra bizi yaptılar.

Beş altı yıl önce Yıldız'daki apartman komşum emekli öğretmen Zehra Hanım söz etmişti Sekine Hanım'dan. Zehra Hanım'ın subay olan kocası Kenan Evren'le devre arkadaşı olduğu için askeriyenin sosyal ortamlarında karşılaşmışlardı.¹ Zehra Hanım bela okurcasına ellerini boşluğa sallayarak "Kenan kuş beyinli

1. Apartman komşum emekli öğretmen Fatma Zehra Özgünay, emekli albay İsmail Özgünay ile evlidir. Bugün ikisi de hayatta değiller.

olduğu için seçtiler onu,” demişti. “Beyefendiyi önce paşa yaptılar sonra darbeyi yaptırıldılar!” Konu Sekine Hanım’a gelince Zehra Hanım’ın o sert hatlarında beklenmedik bir merhamet ışıdı. Bir-iki kez kuaförde görmüş Sekine Hanım’ı. Balolara pek katılmaz, ayaküstü hoşbeş selamlaşmaktan başka kimseyle yaklaşmazmış. Sessiz, içe kapanık biriymiş. “Çok marazlı bir kadındı,” dedi Zehra Hanım, “zannediyorum hep ağırı çekiyordu.” Sekine Hanım’ın köşke çıkmayı reddettiğini hatırlatınca Zehra Hanım duruma bambaşka bir yorum getirmişti: “Kadıncağız böyle bir resepsiyonu kaldıramazdı.”

Sekine Hanım’ın muğlak silüetinin zihnimde belirmesi böyle başladı. Birkaç yıl sonra televizyonda “Eski Defterler” adlı bir tarih programında Sekine Evren’den kalan birkaç evrak üzerine yapılan tartışmayı izledim. Tarihçiler Sekine Hanım’ın Hıdırellez gecesinde bir gül ağacının altına koymak üzere hazırladığı adak pusulası üzerine konuşuyorlardı. Dünyevi ama dokunaklı nesnelere dönüşmüştü Sekine. Bir kâğıda çizilen bir evcik, eğri büğrü bir yol, bir diploma, o bildik kısmetlerin hiyeroglif biçimleri... Ah gözüüm! Ah bu titrek el yazısı, bu dilekler, ah o Hızır... Her şey ne kadar tanıdıktı. Ben bu kadını, bu kadınlığı, bu kadıncıklığı ve kadıncağız bir yerden tanıyordum ama nereden?

Derken Nezahat ve Kazım Gündoğan’ın beş yıl süren bir araştırmanın sonunda kılı kılına titizlikle yayıma hazırladığı *Dersim’in Kayıp Kızları* adlı kitapta² Sekine’nin portresi iyice belirginleşti, elbette iddia olarak. Kitapta geçen tanıkların yıllar içinde biriken ısrarlı anlatımına göre 1937-38 katliamından sağ kurtulan Sekine bir subay tarafından Manisa’nın Alaşehir ilçesine götürülerek orada bir tüccara evlatlık olarak verilir. Dersim’in bütün kayıp kızlarının başına geldiği gibi yabancı bir dünyanın içine bırakılmıştır. O zamanlar 14-15 yaşındadır. İnanç dünyası,

2. Nezahat Gündoğan, Kazım Gündoğan, *Dersim’in Kayıp Kızları*, İletişim, 2012, s. 121-26.

kültürü, belleği toprağa köklenmiş genç bir birey olarak o dönem yaşanan korkunçlukların yakından tanığı olmuştur. Besleme ile evlatlık arasında tanımlanmayan bu “kimse” yeni ebeveynleri tarafından Türk ve Sünni bir vatandaş olarak “medenileştiriliyordur”. İlginçtir ki vakti gelince bir subayla evlenir. Kurban olarak içinden geçtiği Silahlı Kuvvetler’e gelin olarak geri döner. Sekine ve Kenan Evren çifti modern bir arketiptir artık. Büyük bir ittifakla ülkenin sol damarını kesecek olan muzaffer Âdem’in soyu, yıkılmış bir Havva’dan ürüyordur. Baskın gen olan Faşizm, yok etmek istediği genle melezlenerek Eros’a ve hatta kendi çocuklarına hile yaparak kuşaklar boyu diri kalmaya devam eder.

Sekine Evren’in bir tüccarın kızı ve daha sonra bir subayın karısı olmazdan önce aslında Dersim’in Ağzunik köyünden Sekine Kantokan olduğu iddiası bugüne değin resmi kanıtlarla tekzip edilmedi. Yani biz Sekine’nin tam olarak kimlerden olduğunu bilmeden onun yaşamını kelimenin tam anlamıyla zannediyoruz. Ne kadar hazin bir görünüm, sapsız köksüz çöpsüz gökten yere sarkıtılan kostümlü bir can olup çoluk çocuğa karışmak. Sekine Evren’in kızlarından birinin deyişiyle onun “çileli yaşamını” tam olarak kavrayabilmek için çile sözcüğünün harcına Sekine’nin bütün hayat hikâyesini katmamız gerekecek. Gelgelelim onun hikâyesini bir türlü tamamlayamıyoruz. Böyle bir Havva’mız var bizim. Ne kadar aşınayız biz o Havva’ya. Evin uzak bir köşesinde içli içli düşünen, bilmediğimiz dağlardan söz eden büyükan-nelerimizi; soyağacını bir türlü çıkaramadığımız, adları ve dinleri ve peygamberleri birbirine karıştıran yaşlı teyzelerimizi; Ermeni olduğunu bilmediğimiz Ermenimizi, Alevi olduğunu bilmediğimiz Alevimizi, gerçek adlarını bilmediğimiz akrabalarımızı düşünürsek, Sekine’nin kuşku uyandıran hikâyesinin toplum tarafından talep görmemesi olağan görünüyor. İşin aslını çoğu insan biliyor çünkü. Hangi evin kapısını çalsak ya satılmış bir Çerkes kızı, ya öksüz bir Rum, ya getirtilmiş bir Arnavut, şimdi-

lerin kuması Suriyeli mülteci. Bu kadınların her biri sürgündeki Havva.

Sekine ise bizim bilmediğimiz kişisel tarihiyle, bizim bilmediğimiz ana-babasının ve kardeşlerinin ve akrabalarının yasıyla, ceberut bir devletin hem kurbanı hem de en tepedeki hanımı olarak önce sustu, sonra kalp krizi geçirdi, sonra da felç oldu. Okuduklarımdan öğrendiğime göre ailenin bütün itirazlarına rağmen kızlarından biri Alevi bir komüniste âşık olunca elini masaya vurdu. Kim bilir belki de hayattaki en sert hamlesi kızının aşkına sahip çıkmak olmuştu. Bilemiyoruz. Bundan sonrasında Sekine anbean imgeselleşiyor. Trajedisine rağmen Eros'a açık yaşam dolu bir tutum bahşediyoruz ona. İnatçı, dirençli, sabırlı olmasından büyüleniyoruz. O sabrın ve direncin sütüyle besleniyoruz çünkü.

Kenan Evren anılarını yazdığı bir kitapta³ Sekine Hanım'dan şöyle söz ediyor: "Rahmetlinin bazı inançları vardı. Daha evvel yazdığım gibi, namaz kılmazdı, yobaz tarafı yoktu ama bazı inançları vardı. Mesela çamaşır yıkayacağı zaman haftanın günlerinden çarşamba mı, perşembe mi tam bilemediğim bir günde çamaşır yıkamazdı. El tırnakları ile ayak tırnaklarını aynı günde kesmez, bize de kestirmezdi." Kenan Evren karısının manevi dünyasıyla ilgili beklenmedik ayrıntılar verirken, bu alışkanlıkların Dersim Kızılbaşlarının panteist izler taşıyan Ra-Haq inancına denk düştüğünü ya da bu cümlelerin ne kadar büyük anlamlara gelebileceğini hesap edememiş olmalı. Evren'in *aşırı tutumlu, çok sade, gösterişi sevmeyen, kişilikli bir kadın* diye anlattığı Sekine Hanım'ın yıllardır akrabaları tarafından aranan bir hasret öznesi olduğunu aklından geçirdiğini sanmıyorum. Zaten bizim Havvalara düşen Âdemler genelde bu türden adamlar oldu.

Peki biz ne kadarını gördük o Havva'nın? Hayatlarımızın içinde kanlı bir geçmişle dolanan bu hayaletsi kadınların, kokusuyla

büyülediğimiz annelerimizin afallatıcı hikâyelerini dinleme cesaretini aramızdan kaç kişi gösterebildi? Bir keresinde Lale Müldür bir televizyon programında “Şiir yazıyorum, çünkü annem beni gördü,” demişti. Çok etkileyici bir nazariyeydi bu. Yaratıcı söze erişen evlat, evlattan şaire geçmeden, kendi yaşamının şiirine sıçramadan az önce annenin bakışını üstünde hissederek görünür-lük kazanır. Medetsiz insanın ilk avuntusudur o bakış. O ilk bakışla insan göründüğünü de görür. Varsayalım ki çoğumuzun –ki öyle– Sekine gibi bir annesi olsun. İtilmiş, örselenmiş, değiştirilmiş, her bakımdan fakirleştirilmiş, mülksüzleştirilmiş, en azından engellenmiş bir kadın. Biz hepimiz sırf tabiiyetimiz yüzünden öyle bir Havva’nın kasığından düşüyoruz. Toplumu türdeşleştiren, sol ahlaka set çekerek kendini inşa eden ataerkil devletin sadece beden olarak gördüğü kadınlardan ürüyoruz. Onlara baktığımız zaman devletin izini de görüyoruz aynı zamanda. Kadını itaatkâr ve dönüştürülebilir bir aygıt olarak gören devlet, erkekliğini bu özüne müdahale edilmiş beden üzerinden ifşa ediyor.

Halbuki anne, devletten gizlice süzer bizi. Sadece bakmaz, uzun uzun inceler. Bir şey söyler gibi susar. Anlatıyormuş gibi dalgınlaşır. Okşarken omurgamıza kendi hafızasını akıtır. Sırf bu yüzden annemizin hikâyesini bilmemiz kaçınılmazdır. Yetişkin, erişkin, sorumlu bireyler olabilmek için değil sadece, kendi hayatımızın şairi olabilmek için de.

Hunganga

BİR TEYZE VARDI, koca memeli buğday rengi bir kadın. Adı Birsen'di galiba. Bu Birsen Teyze konuştuğunda bingıldardı sağ olsun. Çocuklar hikâyelerin değil de Birsen'in memelerinin çevresinde toplanırdı. Tekel fabrikasında çalışan bütün kadınlar gibi tütüne tonga basmak için kullandığı dirsekleri daima kapkara olurdu. Ağzı da kapkaraydı niyeysel. Hikâyesi bitince gözlerini pörtleterek korkunç bir nağme tutturur, kalbini hoplattığı çocukları böylece tedirgin uykulara gönderirdi. Gelirmiş bir Hunganga... alırmış çocukları Hunnnnganga Hunganga...

Bir keresinde çok acayip bir hikâye anlatmıştı. Çakır diye talihsiz bir kadın varmış. Onca büyüye, dilek ağaçlarına bağlanan çaputlara, türbelerde yakılan mumlara rağmen üst üste dört defa kız doğurmuş. Her kızın doğumunda Çakır'ın kocası çok fena küser, yemeden içmeden kesilir, onu erkek çocuğundan mahrum bırakan Allah'a isyan etmemek için süresiz oruç tutar, mevsimlik işçi olarak çalıştığı fuardan çıkar çıkmaz hamallık, bıçak bileyciliği, garsonluk gibi işler yaparak kendi erkekliğini sırf bilek gücüne adarmış. Gövdesiyle rekabet edermiş. Karısı beşinci çocuğa gebe kalınca Çakır'ın boğazına yapışmış bu kez, uğursuz kadın bir daha kız doğurursan seni de keserim bebeği de deyin-

ce, kadıncağzı gebeliği boyunca dudağında günün her saati acıyan kocaman bir uçukla yaşamış. Karnı büyüdükçe uçuk da büyüyormuş. Derken yine bir kız çocuğu dünyaya getirmiş. Ama erkeklikle lanetli bir kızmış yenidoğan. Aha bu ekmek üstüne yeminle iki gözüm önüme aksın ki, demişti Birsen, o güzelim kız çocuğunun alnında pessuspebe bir pipi sarkıyormuş. Ne siğil gibi bağlayıp düşürebilir ne çıban gibi dağlayabilirsin. Zavallı bebeğe ad bile verilmemiş. Şimdi o alnında pipi olan kız kapalı kapılar ardında kimselere gözükmekten karanlık odalarda yaşıyor, perdelerin gerisinde bütün öbür çocukların oyunlarını seyrediyormuş. Gelirmiş bir Hunganga almış çocukları, Hunnganga Hunganga!

Erkeklikle lanetlenen kız çocuğu meselesinin pek de özgün bir hikâye olmadığını, hatta bu çiğ hikâyenin çiğliğiyle dünyanın en yerleşik gerçekliği olduğunu biz büyüdükçe daha iyi anladık tabii. Hikâyenin bilinçdışımıza yerleşmesine fırsat bile olmadı. Alnında büyücek bir et beni gibi pipi sarkan kız bebeğin, kadınlara karşı her gün utanç verici sözler sarf eden, onları tecavüz edilebilir, satılabilir, horlanabilir gören erkek egemen zihniyetten doğduğunu çabucak fark ettik. Kadından ve kadınsı olan eşcinsel, trans bütün bedenlerden yansıyan görüntü eksik bir erkekliğin görüntüsüydü. O bedenlerin aynasında saldırgan ama sönük, çarpık, bereketi simgeleyen mitolojik anlamlarından tümüyle soyulmuş, bugün faşizmle fallusu yakın akraba kılmıştı. Fallusu faşizm sözcüğünün harcına katan kaba saba bir uygarlığın içinde kadınlar başka nasıl görülebilirdi ki? Alınlarındaki buruşuk pipi olmadan...

Halbuki kadının defedildiği her yerde, çeşitlenen bir kadın imgesi kendi kendinin konturlarını çiziyordur hâlâ. İstanbul'un simgesi Ayasofya'nın adı Tanrı'nın dişil bilgeliğini temsil eden *Sophia*'dan gelir. Kız kulesi, fallusun zehirli bir yılan vasıtasıyla ölümde bulduğu bir bakirenin evidir. İstanbul'un birçok çeşmesi

kadınların adını taşır. Boğazın mitolojik adı Bosphorus mesela: Hera tapınağında bir rahibe olan İo, âşığı Zeus tarafından saklanmak için bir ineğe dönüştürülmüş, kıskanç eş Hera'nın gazabından kaçarken boğazı geçtiği için coğrafyanın adı Bosphorus, yani İnek Geçidi olmuştur. Bebeğini emziren kadını inek olarak betimleyen bazılarına hatırlatma: Kadının inekliği, âşık ve baştan çıkarıcı arketiplerden gelir. Eski Hint efsanelerinde, cinselliği oyun, ibadet, meditasyon ve bilgi alanı olarak çok boyutlu yaşayan kadının aşk cilvesi sırasında girdiği biçimlerden yalnızca biridir inek. Kadın ne vakit yeni bir biçime girse kendinden bir varlık yaratır, Tanrı âşık kadını biçimlerin içinde arar, bulur bulmaz kutsar ve kendine yeniden yaklaştırır.

O tutkun aşka varıncaya kadar insanlığın çağ değiştirmesi gibi evrelerden geçer kadın. Her keresinde bir parça korkutucu, bir parça koruyucu, daima yadırgatıcı, insan-dışı görülmesinin tek nedeni kendimize ördüğümüz kültürdür. Bir bakirenin inanılmaz çekiciliği ve solgunluğu, isteksiz bakışları, dalgınlığı, ani değişiklikleri, aynı anda hem cezbeden hem de iten davranışları, şehvetin sınırında yaşayan bir azizenin tekinsizliği Balthus'un çözemediği bir sır olarak kaldı hep. O bakirenin resmini çizebilmek için yedi yıl ışığın en doğru eğimini bekledi.

Derken kadın kanamaya başladı. Yaratıcılığın ve yok ediciliğin biteviye döngüsünde, beyaz akıntı, kayganlık, huzursuzluk, içe kapanıklık ve nihayet kan ile bedeni ruha, ruhu zihne bağlayan bir çember çizildi. O çember hepimizin çemberidir. Kimisi yutulur, kimisi kapılır, kimisi tamamlar, kimisi eli böğründe tümüyle dışında kalır. Dölleşmeye hazır açık bir lotustan sadece zevke yönelik kan rengi bir çiçeğe dönüşür. Bu çemberin en ağır rılı kısmında sezgiler ışımaya başlar. Falcılar, medyumlar, kâhinler, büyücüler, ebeler, şifacılar vaktiyle "bilge kadın" anlamına gelen *wicca* sözcüğünden türemiş bütün cadılar, beyaz akıntı ile kan arasındaki içsel zamanı dünyaya aşikâr etmiş ve artık lanetlenmiş olanlardır.

Oysa ki Mehmet Siyahkalem, avcı kabilelerin şaman ayinlerinde göğüslerine meme çizen, yüzünü boyayan, etek giyen erkekleri çizerken, erkeğin dişi ilkeyle bağ kurarak transa geçmesini yaşamsal bir yasa olarak yüzyıllar öncesinden gözümüze gözümüze sokuyorsa hâlâ, bu kayıp neden, bu eksiklik... ve kadının bedenine karşı duyulan bu inanılmaz tiksinti, şu dünyayı yerle bir eden erkekçilik ve âşık olunan bütün şahane erkekleri saf dışı bırakan, kölesiz yapamayan kahrolası efendinin kıyıcı hükmü neden? Fallusu dünyanın trajedisine adanmış egemenler yüzünden toplum en çok kocakarıları içine aldı. Analık, ninelik, halalık, teyzelik kefareti ödemiş, çiçekleri solmuş, sesi kalınlaşmış, memeleri sarkmış, mümkünse şehit vermiş, dahası hakkıyla kaynanalık etmiş, cinselliğin izini kendinden silmiş kocakarının uluorta sövme özgürlüğü, erkekçi toplumun ortak ikiyüzlülüğüdür. Kocakarılar Hunganga Hunganga diye ödümüzü koparıken, bir yandan sırtımızı okşar bir yandan zehir zemberek sözleriyle hayatı yüzümüze vururlar. Her yerde kabul gören ayrıcalıklarının nedeni kataraktlı bir gözün arkasında kalan eski gençlik, derdest edilmiş şehvet, tarihte kalmış erotizmdir. Onlar erdişidir bir bakıma. Ne kadın ne erkek, hem kadın hem erkek Hungangalar.

Eskiden kimdi Hunganga? Âdem'in ilk karısı Lilith'in ta kendisiydi. Kimsenin anmadığı, hatırlamadığı bu aşuftenin Âdem'le anlaşılmayınca kutsal kitaplardan düşmesi fazla uzun sürmedi. Halbuki Lilith'in tek istediği kendisi gibi topraktan yaratılan Âdem gibi canı çektiği şekilde üste oturarak sevişmekti. Sonra Âdem Lilith'i Tanrı'ya şikâyet edince yerine daha munis tabiatlı Havva geldi. Gün geldi Lilith kimi yerde Albastı oldu, kimi yerde Salome, kimi zaman Kirke, bazen çocuklarını kurban eden Medea, ama bizim buralarda illaki Hunganga.

Ne var ki Lilith aramıza döneli çok oldu. Alnında pipiyle doğan kız bebek masalını yutacak çocuk da kalmadı zaten. Çünkü o şüpheli çocukları, yırtıcı bir kahrkaha ve baş edilemez bir dirençle bizim Lilith doğurdu. Ortalıkta dolaşan nice Lilith'in avaz

avaza özgürlük diye haykırmasının yegâne nedeni dünyayı kendi canı diye gördüğü içindir. Vaktiyle emek hakkı için savaşmıştı, sonra eşitlik için, şimdi şehvetini savunuyor. Hiç kimseden izin almaksızın... Lilith'in şehvetini yadırgayanlarsa buyursun kendi göbek deliklerine baksın, aşk ve zevk küçük bir çukur olarak orada duruyor.

Müstehcen Kadınlar

Bölücü Erkekler

YILLAR ÖNCE, Endonezya'nın Ubud kentinde pirinç tarlalarında yürürken, unutulmaz bir an yaşadım. Bu özel an bütün iyileştirici gücüyle hâlâ belleğimde dipdiri duruyor. Varlığın canlılığını sonsuzluk duygusuyla sarmalayan zümrüt rengi bir atmosferin içinde, tarlaların arasındaki ahşap su kanallarının üstünde yürürken, çok uzaktan ince bir mırıltı duydum. Pirinç fideleri oldukça uzun olduğu için sesin sahibini göremiyordum. Derken bir hışırtı oldu. Bir kadın eğildiği yerden yükselerek flamingo gibi ansızın açığa çıktı. Başında konik hasır şapkası, altında harmaniyi andıran bir etek vardı, ama üst kısmı tümüyle çıplaktı. Şarkı söyleyerek pirinç topluyordu. İnsan varlığının ilk tapınağı olan memeleri saf bir erotizmle pirinç tarlalarına yeni bir şekil veriyordu. Ses çıkarmadan dakikalarca seyrettim onu. Tarlada çalışan kadının büyüleyici çıplaklığı derin bir haz uyandırıyor.

Kadın, işi bittikten sonra tarlanın bitimindeki kente doğru ağır ağır yürümeye koyuldu. Pirinç fideleri hafifçe sarsılıyor, kadından geriye tarlada bir insan izi kalıyordu. Tarlanın sınırına vardığında kadın, son derece doğal bir beden diliyle harmani eteğinden bir parçayı kaldırıp çaprazlamasına omzuna atarak memelerini örttü. Kentin sınırındaydı artık. Kente adım atar atmaz müstehcenliğe de adım atıyordu.

Ülkeme bu görüntüyle damgalanmış olarak döndüğümde fark ettim ki Türkiye'deki bütün kadınlar; mayolu, türbanlı, hatta gebelerimizle; dondurma yerken, bisiklete binerken, parkta kitap okurken, balkonda çamaşır asarken, meyhanede içerken, sadece müstehcenlik kanalından dünyaya bakan bir devlet zihniyetinin bedenlenmiş nesneleriydik. 100 yıl önce yazılmış Guillaume Apollinaire'in kitabı *Genç Don Juan'ın Maceraları*'nın yayıncısı ve çevirmeninin Türkiye'de müstehcenlik suçlamasıyla yargılanmasının temel sebebi, kadının insan soyunun taşıyıcısına indirgenmesinin politik bir görünümüdür olsa olsa. Üstelik bu ikiye bölünmüş müstehcenlik fikri saldırganlaşan penisle değil kadın memesiyle başlar.

Sözümüne toplumsal hassasiyetler yüzünden edebi ve düşünsel eserleri yasaklayan devlet, kadını arzudan kopuk, edilgen bir varoluşla nesneleştirirken, tecavüze uğrayanlar çoğun yalnız bırakılmıştır. Kayıtlı verilere göre son 15 yılda tecavüz suçuyla yargılanan polis, asker, gardiyan toplam 409 kamu görevlisinin hiçbirinin ceza almamış olması, devletin kadınlar ve çocuklar için açık bir tehdit olduğunu göstermiyor mu? İşin daha acısı, Türkiye'deki tecavüz oranlarının birçok gelişmiş ülkeye göre çok düşük olduğuyla övünen kimi bürokratlar, adaletsizliğin üstünü örtmekle kalmayıp yeterince tecavüze uğramadıkları için kadınlardan şükretmelerini bekleyecek kadar sefilleşebilirler. Bugün AKP hükümetinin bir yandan ileri demokrasi iddiasıyla özgürlüklerden söz ederken, bir yandan da evli olmayan kadın ve erkeklerin bir arada yaşamalarını yasaklamaya kalkışması, Türkiye'deki uyduruk demokrasinin hileli bir oyun olduğunun, bıkınlık veren gündelik kanıtlarından biri oldu..

Derler ki, devlet küçüldükçe insan büyümeye, devlet büyüdükçe insan küçülmeye başlar. Ne var ki Türkiye'de bu formülün geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Evet, 90 yıldır sansür, yasaklama, sanatçıların ve gazetecilerin hapsedilmesi hiç değişmedi. Öldürülen yazarların failleri bulunamadı. Her dönem kendi canava-

rını, kendi yasak anlayışını yarattı. Başlangıçta, “Atatürk aleyhine işlenen suçlar”, “Müstehcen neşriyat”, “Silahlı Kuvvetleri’ni tahkir”, “Laikliğe aykırılık” gibi suçlarla yasaklanan ve toplanan kitapların yerini, sosyalist içerikli ve bölücülükle suçlanan başka kitaplar aldı. Çok değerli yazarların, şairlerin kitapları toplatıldı. 2013 yılında elli yedi yazar hakkında, “bölücülük propagandası yapmak”, “yasadışı örgüte yardım ve yataklık etmek”, “halkın haya duygularını rencide etmek”, “devlete ve onun kurumlarına hakarete bulunmak”, “Terörle Mücadele Kanunu’na muhalefet etmek” suçlarından davalar açıldı. Devlet hep çok kırılğan bir aygıt olarak kendini bireylerden korumaya kalkıştı.

Burada, sivil ve seçilmiş olsalar da hükümetler daima devletin şeklini aldı. Ama asıl ülke bu topraklarda yaşayan halkların toplamıdır. Özellikle baskı dönemlerinde, hezeyanda ve travmada yeniden dirilen yaşama tutkusunu ve bu tutkunun ışığında gelişen entelektüel çabayı görmezden gelemeyiz. Yukarıda sözünü ettiğim karanlık tabloya rağmen Ragıp Zarakolu gibi yayıncılar hakikati anlatan kitapları yayımlamaktan geri adım atmadılar. Devlete rağmen feminist hareket hız kesmeden gelişmişse, vatandaşlık esasını bir kenara bırakan feministlerin, dünyalılık esasıyla sıkı sıkıya toprağa tutunmaları sayesinde olmuştur. Nice sanatçı üretmeye, hapsedilmesine rağmen onca gazeteci kitaplarını yazmaya devam etti. Yüzlerce kadın akademisyen tabuları alt üst eden tezler yazdı, mikro tarihçiler resmi tarihi yerle bir eden makaleler yayınladı. Dersim Katliamı’nı anlatan bir belgesel 2013 yılında ulusal film festivalinde ödül aldı. 8 Mart yürüyüşünde “memeler başkaldırdı” diye dans eden kadınlar, LGBT onur yürüyüşünde “nerdesin aşkım” diye seslenen yüz bin kişi, hepsinden önemlisi, 2013 baharında despotun sözünü kahrkayla kesen on beş milyon insana bakınca gördük ki, Türkiye devleti Türkiye toplumunun çok gerisinde kalmıştır. Gezi hareketi, belleğindeki bütün devlet şiddetine rağmen yıkıcı değil şölensi bir ayaklanmaydı. Özsaygının sütsü ışığında pirinç toprakları gibi bir doğa-

lıkla işimizi yapıyorsak eğer, cesaret göstermeye gönül indirmedğimiz içindir. Çünkü cesaret korkunun sınırlarını çizer. Oysa özgürlük, bir ağacın yaprağını yaratması gibi yaratır kendini.

Buradan Bakmak

Bir bilim adamıyla bir Eskimo, Grönland'da uçsuz buzulun üstünde keşif yürüyüşündelermiş. Kamp yerine dönmeye karar verdikten epey bir zaman sonra, bilim adamı huzursuzlanarak sıklıkla pusulasına ve saatine bakmaya, kendi etrafında dönüp durarak o sonsuz beyazlığın içinde bir güzergâh belirlemeye çalışıyormuş. Saatler ilerledikçe korkuya kapılan bilim adamı, mihamandarı Eskimo'ya dönüp "Kaybolduk," demiş. Eskimo sakin bir edayla bilim adamına "Kaybolmadık, şu anda buradayız," diye karşılık vermiş.

O sırada, yeryüzünün kristale kestiği sert bir coğrafyada ilerleyen bu iki adam, farklı zaman boyutlarının yerlileri olarak iki farklı kar yüzeyini adımlamaktadırlar aslında. Biri kümülatif bir zaman diliminde yaşıyordur. Onun yaradılışında hayal edilen, anlatılan ve yaşanan her zaman farklı yerlerdir. Ötekisinde ise mekân, geçmiş ve geleceği aynı anda içeren, sabit bir anda gerçekleşen bir olay yeridir. O yerde seyahat eden şey zaman değil, hikâyenin ta kendisidir. Varılacak bir yer olduğu kadar, burası diye bir yer de vardır. Bu yazı "burayı" anımsatmak üzere kaleme alınmıştır.

OSCAR WILDE, ölüm kalım meselelerinde dirimsel olan samimiyet değil üsluptur, der. Bu üslup dediğimiz şey, her biri birbirinden eşsiz kar taneleri gibi öylesi tarihsel bir oluşturmaktır ki, yuvarlana yuvarlana hayata düşen bir sözcük veya söz dizimi oluncaya dek, yazarın/anlatıcının ruhsal uğraklarından bir bir geçerek doygunluğa ulaşır. Beslendiği sayısız kaynak vardır. Annenin, babanın dilinden tutun, ataların bıraktığı sözlü mirasa, kültürel algılardan dilin güncel tazeliğine, sözcüklerle kurulan müziksel ilişkilerden kitaplarla oluşan edebiyat geleneğine değin bir dolu kaynağın can verdiği biricik bir söyleyiştir üslup. Dolayısıyla yazmak, yazarın benliğini ötekine emanet edişidir. Aynı zamanda yazmak, dünyayla giderek büyüyen bir ilişkiye girerek, hayata savurduğu imgelerin uğradığı eksilmeleri veya aşırı yorumları göğüslemektir de. Bir teslimiyet türüdür yazmak. Bu yüzden biraz da belalı bir iştir.

On yıl kadar önce, sanıyorum 2009 yılıydı, günümüz Türkiye Edebiyatı üzerine bir dizi söyleşi yapmak üzere Almanya'dan İstanbul'a gelen bir gazeteci, Almanca çevirisini okuduğu romanım *Yere Düşen Dualar*'la ilgili birkaç soru sormuştu. Kitabı beğenerek okuduğunu ama bazı yerlerini anlamakta güçlük çektiğini, acaba kültürel kodların farklılığından ötürü mü kitabın bazı bölümlerini anlayamadığını sorduğunda, bir parça içerlediğimi anımsıyorum. Çünkü yanıtı ne evet ne de hayır olan bu soru karşısında kendimi çaresiz hissetmiş, birdenbire kendi metnim aracılığıyla benim ona yabancı olduğum düşüncesine kapılmıştım. Yabancılık, en iyi olasılıkla misafirlik, en kötü olasılıkla gelip geçicilik duygusu uyandıran, huzursuz edici bir konumdur. O nazik gazetecinin beni gücendirmek gibi bir niyeti yoktu elbette. Ama onun beni öğrenme arzusu, belli ki sahibi olduğum kültürel kod-

lar deşifre edildiği sürece dindirilecekti. Alışlagelen okur-yazar ilişkisinin çok dışında kalan bu karşılaşma sırasında kültürün yalnızca bir buluşma aygıtı olduğunu; ölüm, yas, terk edilme, yalnızlık, dışlanma, ödipal arzular, büyüme sancısı, yoksulluk gibi daha nice acıların ve kaygıların insanlığın ortak özüne ait olduğunu, ama bu özü ele alma biçimlerinin başka dillerde ve kültürlerde doğal olarak başka biçimlere bürünebileceğini açıklamaya çırpınırken yakaladım kendimi. Bu cümleleri sarfetmek kelimenin tam anlamıyla bir gerilemeydi benim için. Çünkü bir metni katman katman soyup tahlil etmek yerine, edebiyatın kültürler üstü dinamiklerinden söz etmek, yeryüzünde kurulan onca kütüphaneden, yazının icadından beri gelen onca yazılı miras yükünden sonra, tartışması bitmiş olan bir konuyu tekrar tartışmaya açmaktı.

Daha sonra Avrupa’da yaptığım okuma günlerinde, daha birçok gazeteciyle yaptığım söyleşide fark ettim ki, kadın, çocuk, azınlık sorunlarının ve insan hakları ihlallerinin sürdüğü bir ülkede genç bir kadın olarak yazı yazıyor olmamın hayretiyle de karşılanıyordum. Ben Türkiyeli’ydim ve okurlar benden Türkiye’yi dinlemek istiyordu. Kürt Meselesi, Ermenilerin yaşadığı büyük felaket, askeri himaye sistemi, Atatürk’ün aşırı sembolleştirilmesi ve ılımlı İslam hareketi gibi bildik meseleler üstüne yazar ve konuşursam çok daha merak uyandırıcı bir “yabancı” yazar haline gelecektim. Bu meselelerin her biri üstüne bir fikrim var elbette. Ama yazar kimliğimin yurt dışında Türkiye’ye muhtaç edilmesine gösterdiğim dirençle, ülkemde Kürtçe anadilde eğitim, kadın hakları, özgürlüklerin kazanımı için gösterdiğim duyarlılık, temelde aynı yasaya dayanıyor: Kişinin özgün söylemi daima bireyseldir ve bireysellik dediğimiz hazne, ülkeden, kültürel, siyasi ve dinsel bütün aidiyetlerden çok daha geniş bir yuvadır.

Ne var ki, hâlâ bir cemaatler toplumu olan, yurttaşın devlet için değil devletin yurttaş için olduğu fikrinin yeni yeni şekillendiği ülkemde, kendi darbeci generallerini, işkencecilerini, yağ-

macılarını yargılama iradesini henüz gösteremeyip Cumhuriyet Devrimi'nin Türkiye toplumuna vaat ettiği eşit yurttaşlık fikrini hâlâ tesis edememiş olması, Türkiyeli sanatçı için çok daha büyük bir açmazdır. Hele ki Türkiye topraklarının her taşına işlemiş olan Hitit, Helen, İyon, Pontus gibi nice Anadolu ve Mezopotamya'ya ait antik uygarlıktan Türk uygarlığına, Şamanist ve tümtanrıci inançlardan bütün tek tanrılı dinlere, Roma uygarlığından Osmanlı'ya uzanan katmanlı dokusu, son derece içi boşaltılmış bir biçimle Türk-İslam kültürüne indirgenerek yurt dışına servis ediliyor şimdi. Devletin memurları olan kültür müstesharları ve o müstesharların memur kıldığı sözde sanatçılar aracılığıyla otantik olan değerler dışarlıklı (egzotik) ürünler halinde şenlikli, cazip bir biçime sokuluyor. Üstelik bu kültür simsarları, değersizleştirdikleri kendi değer varlıklarını piyasada paylaşılabılır hale getirmenin övüncüyle o varlıkları ne denli pespayeleştirdiklerini umursamadan yapıyorlar bunu. Türkiye'nin onur konduğu olduğu bazı uluslararası organizasyonlarda teşhir edilen etkinliklerin her biri gerçek anlamda ne sanatsal ne de hakiki. Sözelimi 6. yüzyıldan beri gelen hat sanatı, ziyaretçilerin ad-soyadlarını yazarak örneklendirilen bir kaligrafi zanaatı olarak sunuluyor. Fosforlu tennurelerini savurarak döneduran semazenler ise gerçekte ne sufi ne de derviş. Pastörize edilmiş, insanın ruhunda yangılar yaratan o eşsiz felsefesinden yalıtık 800 yıllık tasavvuf geleneğinin varyeteye dönüşmüş hali o gördükleriniz. Diyeceğim, söz konusu sanat ve kültür olduğunda Batı ile Türkiye arasında yapılan çift taraflı bir anlaşma var sanki. Batılı sanatsever yazarı belli siyasi, sosyal kalıplar içinde alımlama alışkanlığıyla kendi sanat dünyasında sınırlı ve ne yazık ki koşullu bir yer ayırırken, Türkiye'nin şimdiki muhafazakâr kültür müdürleri, ülkesinin uslu bir evladı olarak görmek istediği sanatçıyı yeterince evcil, yeterince ağırbaşlı olmaya zorluyor.

Sanatçı adına yalınkat bir yalnızlık bu. Bir yanda elliden fazla etnik grubun yaşadığı ülkesini binbir renk mozaigi olarak ta-

nımlayan, ama kendi düsturuna sadık olmayan Türkiye, öte yanda çoğul kültür söylemiyle sanatı gettolaştıran eğilim. İkisi arasında payandalanmayı reddeden sanatçı, sanatın hiçbir “hazır” kimliğe tenezzül etmediğini, kelimenin tam anlamıyla tenezzül-süzlükte gerçekleştiğini anımsatmak zorunda önce.

Bu noktada, modernlik sonrası küreselleşme bağlamında yeniden yapılanan demokratik toplumlarda bir arada yaşamının temel felsefesi olan çokkültürlülük söyleminin sürekli altını oymak, onu her fırsatta parçalayarak, sanatın merkezsizleşmesine ne kadar olanak sağladığını tartışmak gerekiyor. Çünkü kabul etmeliyiz ki, çokkültürlülük bir ideal değil insan uygarlığının yaşadığı trajedilerden sonra gelişen, biraz saygı biraz da sahtelikle tutulan bir yas biçimidir. Bazı toplumlar bazı toplumları köleleştirdi, çoğunluklar azınlıkları öldürdü, birtakım iktidarlar radikal grupları besleyerek onları terörize etti, açgözlü sanayiciler uzak ülkelerde askeri darbeler organize etti ve onların enerji kaynaklarını yağmaladı. Kendi yerlerinde yaşamlarını sürdüremeyen bireyler ise salt hayatta kalma itkisiyle birer göçmene, sürgüne ya da yabancıya dönüştüler. Bu manzaraya bakınca, insan doğuştan lanetlidir sanki. Kendine benzemeyene katlanamamakla damgalanmış, alan kaybetmekten sürekli ürken, kendine benzeyenler daha fazla olduğu sürece rahat eden ürkek bir varlık. Dolayısıyla çokkültürlülük söylemi, yan yana yaşamının sancılarını gidermek üzere kurgulanmıştır. Doğru ellerde bir anlama çabasına dönüşebileceği gibi, yanlış ellerde toplulukların arasındaki bağları gevşeten alt gruplar ayrışmasına da neden olabilir. Başlangıç felsefesi kültürün korunması ilkesine dayandığı için, düzgüsel uygulamalarla insani varlık sadece kültürel varlığa indirgenir. Böylece etnik/kültürel milliyetçiliğin kapıları sonuna değin açılır yeniden. Sünni Türk’ün Sünni Türk’ten, Ortodoks Rum’un Ortodoks Rum’dan başka bir şey olmadığı, onların bu kimliklerden sıyrıldığında çırılçıplak ve bomboş kaldığı bir sistem, bireyi, etnik/kültürel ilkenin edilgen taşıyıcısı haline getirir. Halbuki öz-

gürlük kimliklerle değil, gerçek bir özne değeri taşıyan kişilerde filizlenir ancak. İdeolojiler, sanatlar, zevkler ve hassasiyetler gibi enstiteler ve kültürler üstü ortaklıklarda kurulan çapraz ilişkiler, bu bağlamda çok daha aşkın bir buluşma biçimi. Barışık bir ortamda yaşayan toplulukların birbirleriyle ekonomik, siyasal ve toplumsal anlamda etkileşim içinde olduğu, iktidarın eşit paylaşıldığı Çoğulcu Toplum düşü kurmadan, çokkültürlülük söylemi daima cılız kalacaktır.

Bu yüzden bugün artık en nesnel tutum alabildiğine en öznel söylemde ışıltıyor. İnsanlığın ortak özüne öznellikler aracılığıyla kavuşabilmek aynı zamanda bir yalınlaşma terbiyesini de içeriyor kanımca. Yalınlaşma derken neyi kastettiğimi anlatabilmek için, iki zaman tanrısı Khronos ve Kairos'tan söz etmem gerekiyor. Khronos ile Kairos arasındaki fark, basitlikle yalınlık arasındaki fark gibidir. Oğullarını yiyen Khronos, tarihin tanrısıdır. Hayatı kronolojik bir boyuta indirger. Hikâyeleri sıradüzenli bir düzlemde silsileler haline getirir. Bir görme biçimi yarattığı gibi aynı zamanda bir görmeme biçimi de yaratır. Zeus'un ikinci oğlu Kairos ise tarihin, güncelin içine girmez, an dediğimiz bir zaman diliminin sonsuzla ilişkisini kurar. An, burada atan bir nabızdır. Geçmiş, gelecek ve şimdiyi aynı kalpte duyumsatır. Bir metnin karşısında Kairos'un koluna girdiğimiz an, tarihsel ve kültürel kodların çok ötesine, dünyadaki bütün insanlığın ortağı olduğu kadim hissedişe erişiriz.

Sırası gelmişken bir anımdan söz edeyim. Ben doğduğumda babaannem bahçeye bir incir ağacı dikmiş. Altı yaşındayken incirin ilk meyvesini yediğim gün, babaannem o ağacın benim kardeşim olduğunu söyledi. Belki kökeni tümtanrıçılığa ve Şamanizme dayanan Alevi inancından ötürü beni incir ağacıyla eşleştirmişti. Belki de değil. Çünkü onun gibi davranan başka Alevi babaannelerle karşılaşmadım hiç. Onunki ağaçlarla insanları aynı seviyede gören değişik bir bilince denk düşüyordu belki. Bel-

ki de şeyler sırf dünyada var oldukları için eşittiler. Sonuçta nedeni her ne olursa olsun, Kairos'un gözünden baktığımda, babaannem yeryüzündeki bütün şeylerin aynı özden olduğuna dair kadim bir yasa koymuştu önüme.

Khronos'un gözü ne kadar soğuk oysa. Ya seyrediyor, ya dikizliyor, gerçeklikten bir kesit alarak onu eksikli bir doğru haline getiriyor, ya da baktığı her şeyi değiştiriyor. Bedeni hiç kıpırdamıyor o bakarken, devinimsiz, katılımsız. Görebilmek için belli bir uzaklıkta olması gerekiyor hep. Bazen neyi anımsıyorsa onu görüyor. Ne var ki duygudaşlık kurmak için, bakmak yetmiyor her zaman. Yüzeysel merak ile duygudaşlık arasında derin bir fark var. Duygudaşlık, çığlığı haykırır gibi, ıstırabı hisseder gibi, acıyı çığner gibi deneyimlemektir. Benliğin saltanatı tam bu anda burada olmakla, bütün şeylerin kabulüyle başlar. "Her kim ki duygudaşlıktan bir taş atımı uzaklaşsa kendi cenazesine yürür," demiş Walt Whitman. *Doru atın bakışıyla kendi ahmaklığından mahcup olan* bu büyük şair, bana kimseyi görmezden gelmeyecek bir şekilde yazmayı öğütlemiştir hep. Böylece okuduğum her has edebi metinde kadim olan duyguya, düşünceye yönelmemi sağlamıştır. Kaldı ki okumak sadece bir zevk meselesi değil, aynı zamanda sözcüklere temas ederek dünyaya kavuşma meselesidir. İşte bu yüzden, babaannemin hangi kodlarla bana bir ağacı kardeş kıldığını, Khronos'un bellettiği gibi dünyayı kılı kılına denkleştirme çabasıyla anlamlandırmaktansa, Kairos'un önerisiyle inciri kardeş olarak kabul etmenin dirliğini duyuyorum şimdi.

Burada olmak, yani zamanın içinden geçen hikâyeye dahil olmak, hem yazarın hem de okurun bir parçasını daha açığa çıkarması demektir. Dillendirilmeyen hayatı yitiririz elbette. Her hikâyeye bir anlatıcı ister. Gelgelelim onun nasıl dillendirileceğini beklentilere göre biçimlendiremeyiz. Yalnızca zamanda değil, uzamda da yer kaplayan sözcükler bilincimize maddi varlıklar olarak sızarken, iki farklı yere dokunurlar. Bunlardan biri düşünce, öbürü ruhtur. Antik Yunan'da *logos* hem sözcük hem de dü-

şünce ve akıl demektir. Haiti'deki Guarani yerlilerine göre ise *nea* hem sözcük, hem de ruh anlamına gelir. Guaranilere göre yalan söz söyleyenler ya da boş konuşanlar, ruhlarına ihanet etmiş olurlar. "Burası", böyle bir yerdir. Sözcüğün hem ruha hem de akla değdiği her yer.

Ulusal Edebiyat

İNSANIN DİLSEL BİR VARLIK olarak kendilik bilincine vardığı çarpıcı anlardan belki de en önemlisi başkasını dinlediği, başkasıyla konuştuğu anlardır. Söyleşiye katılan kişi, sözcükler eşliğinde zamanı ve mekânı yeni bir boyutta yeniden kavrar. Dinlemek ve söylemek o sırada orada bulunmaktan öte, o sırada orada geçen sözle damgalanmaktır. Almancanın eşsiz şairi Hölderlin'in taslak halinde kalan bir şiirinin dizelerinde şöyle geçer:

*İnsan pek çok şey yaşadı
Ve birçok göksel şeyi adlandırdı
Bir diyalog olduğumuz
Ve birbirimizi duyabildiğimizden beri¹*

Peki “birçok göksel şeyi adlandıran” bizi “bir diyalog” yapan ortak kaynak nedir? Ortak ruhsallığımız mı, ortak coğrafyamız mı, uygarlığımız mı, kültürümüz mü, yoksa ortak dilimiz mi? Bana kalırsa bizi bir diyalog yapan ilk düzlem, ortak ruhsallığımızdır. Dilsel, ulusal bütün aidiyetleri aşan ortak bir ruhsallıktan söz ediyorum.

1. “Friedensfeier” (Bahar 1801-1803'ün sonu), üçüncü baskı son kıta. Çev. Ahmet Cenal.

Bir dil varlığı olarak insan ne zaman bir anlatının nesnesi olsa, aynı zamanda o anlatının mecazı haline de gelir ve edebiyat sadece insanı değil dünyadaki bütün şeyleri anlamlı bir özneye dönüştürür. Anlatının nesnesi taş bile olsa o taş “kendi başına her şey olan bir taş”tır. İnsan nereye baksa kendi özünü gördüğüne göre her yazar/anlatıcı aynı zamanda evrensel bir öze de dikkat çeker. Üstelik insan sadece diliyle değil, bütün varlığıyla söyler. Elleriyle, gözleriyle, bedenin dansıyla, inişli çıkışlı sesiyle, en önemlisi belleğiyle de dile gelir.

Yıllar önce Yunanistan’ın güzel adası Rodos’ta bir gece kulübüne gitmiştim. Saat sabahın dördüydü, kulüpteki herkes sarhoş, eğleniyor, dans ediyordu. Bir ara tuvalete gittiğimde lavabonun başında ağlayan bir kadınla karşılaştım. Ellerimi yıkarken aynadan onunla göz göze geldim. Kadının yüzündeki keder benim için çok tanıdıktı. Bu göz temasıyla birlikte kadın nefes almadan konuşmaya başladı. Biliyorsunuz söz, aynı zamanda güftedir. O kadını dinlerken sarhoşlukla yayvanlaşan bir Yunancadan çok daha fazlasını, “s” sesinin uyak düştüğü müzikal bir hikâyeyi dinliyordum, elbette tek kelimesini anlamadan. Kadın o kadar hızlı konuşuyordu ki ona Yunanca bilmediğimi söylemeye fırsat bulamadım. Zaten birkaç saniye içinde onun tek ihtiyacının bir yabancıya –başkası olan bir yabancıya– konuşmak olduğunu fark etmiştim. Kadının konuşması dakikalar sürdü. Hırçın, yılgın, hayal kırıklığıyla dolu bu birkaç dakikalık yakınma sırasında, nişanlısının kulüpte eski kız arkadaşına rastlayınca bütün ilgisini ona yönelttiğini, öbür kadının da bu karşılaşmayı fırsat bilerek adama ne cilveler yaptığını kılı kılına anlamasam da aşağı yukarı sezmiştim. Yunanlı kadınla aramızdaki ortak şey dil değil, üsluptu. Söz değil tavır, hal ve Ege bölgesini kateden erkek egemen yaşantının bedenlerimize dövmelenmiş kültürüydü. Aramızda gerçek bir diyalog olmasa da anlamlı bir kesişme vardı. Çok iyi çevrilmiş edebi bir metni okur gibi, kendi kültürel, dilsel kodlarımla onun kodlarını kendime deşifre ediyordum.

Bu anıyı anlatmamın sebebi çevirinin doğal bir eylem olduğunu, entelektüel bir çaba olmazdan önce beklenmedik bir kapılma, hatta yoldan çıkma hali olduğunu örnekleyebilmek. Bazen merak ederim, çevirmenlik gibi bir maharetimiz varken acaba dünyada bir dilden başka bir dile çevrilememiş bir duygu kırıntısı kalmış mıdır? Hannah Arendt'in dediği gibi "Dünya insanlardan oluştuğu için insani değildir, ve sırf içinde insan sesi yankılanıyor diye de insani olmaz; yalnızca söylemin nesnesi olduğu zaman insani olur."² Hal böyleyken, söylemin nesnesi olan hangi yakarış, hangi inilti veya sevinç, hangi ilenç veya haykırış, bize gerçeğe tahammül edebilme gücü veren hangi hikâye, sadece çıktığı kaynağa asılı kalır? Çevrile çevrile dünyayı dolaşan hikâyeler canlı kalma güçlerini sanıyorum ortak ruhsallığımızdan alıyor, bir de nesneleşen ilişkilerden.

Ulusal Edebiyat olarak çizilen çerçeve, dil birliği açısından anlaşılabilse de, bence hiçbir dil ulusla tanımlanamaz. Çünkü dil soydaşlara değil topluluklara aittir. Ayrıca bir dilin içinde farklı dillerden devşirme sözdağarcıkları olduğu gibi, her dil iç içe erimiş başka dilleri de konuk eder. Sözelimi Türkçenin bünyesinde Arapçadan Farsçaya, Rumcadan Kürtçeye, Fransızcadan İngilizceye oldukça geniş söz dağarcıkları mevcuttur. Öte yandan güçlü edebiyat metinlerini Ulusal Edebiyat çekmecesine kaldırmanın pek bir zihinsel yardımı da yoktur. Yalnız, tam bu noktada bir önlem almam gerekiyor. Lirik söz dizimleriyle Türk Edebiyatı, dünya edebiyatına eşsiz edebi türler kazandıran Japon Edebiyatı veya ilk düzyazı metinleriyle aslında roman türünün atası olan Çin Edebiyatı gibi tasniflere okur olarak şahsen bir itirazım olamaz. Tam tersine bu tanımlamaları çoğulluğun ve çeşitliliğin anahtarları olarak görürüm. Benim için itiraz noktası

2. Hannah Arendt, *Men in Dark Times*, Harcourt Brace Jovanovich, 1968, s. 25.

halkların edebiyatı üstünden bir ulus tasarlamak, edebiyatı araçsallaştırarak toplum mühendisliğine soyunmakta başlıyor.

Türk Edebiyatı'nın geçirdiği Türkçü yönelimler, tam da sözünü ettiğim toplum mühendisliğini kanıtlar nitelikte. Geç Osmanlı dönemi 1908 Meşrutiyet hareketiyle birlikte edebiyatta milli kaynaklara dönmeyi ilke edinen adlı adınca "Milli Edebiyat" diye bir akım doğdu. Edebiyatta milli kaynaklara dönme düşüncesiyle ideolojik olarak güdülenmiş bu yönelim, dilde sadeleşme, aruz vezni yerine hece vezni kullanma, yerli hayatı yansıtma gibi milliyetçi bir perspektif sunar. Bu milli hareketin edebi üretimleri paradoksal olarak Fransız, Rus ve İngiliz Edebiyatı'nın etkisinde yazıldı. Daha sonra, toplumsal sorunları vurgulayan sosyal gerçekçi edebiyatın yanı sıra 1960'lı yıllarda doğan Türkçü bir yönelim var ki, o dönem yazılan kitaplar Türkiye toplumunun kolektif kimlik endişesini açığa vururcasına Türklüğün kökenlerine odaklı anlatılardan oluşur.³ Tarihi unsurları saptıran, hamseset dolu, başka milletleri aşağılayan bu akımın sığılığına ve geçiciliğine rağmen nasıl kalıcı izler bıraktığını günümüzde görmek zor değil. Toplumumuzdaki Türk-Sünni eşleşmesinin zihinsel bir gen haline gelmesi, önü alınamaz nefret, yabancı korkusu, etnik unsurlara ve azınlık dinlerine karşı takınılan dışlayıcı dil ve düşmanlıkta, bu dönemin güdümlü yazarlarının herhalde payı vardır. Neyse ki gerçek edebiyat ancak özgür ve özgün olduğu sürece canlı kalır. Onca zihinsel dayatmaya rağmen bugün güçlü bir Türk edebiyatı oluşmuşsa, edebiyatı taçlandıran bağımsız yazarların entelektüel haysiyetleri sayesinde olmuştur. Zamanı incitmekten korkmayan, katliamlarla yüzleşen, muhafazakâr hassasiyetlere sırt çeviren, faşizme direnen, hâkim kültürün altını oyan, resmi tarih algısında yara açan, kimlik politikalarını alaşağı eden, her türlü cinsiyetçi, heteroseksist, homofobik düşünce biçimleri-

3. Bu konuda Murat Belge'nin *Genesis, "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni* (İletişim, 2008) adlı kitabı çarpıcı bir incelemedir.

ne karşı tetikte olan yazarlar sayesinde bugün hatırı sayılır bir Türkçe edebiyattan söz edebiliriz. Eğer biz bugün özgüvenle ve müdanasızca yazı yazabiliyorsak, vaktiyle yazıyı varoluşsal bir eylem olarak gerçekleştiren özgürlükçü yazar atalarımız sayesinde.

Kişisel olarak kendi yazarlık dinamiğimin kökeninden söz etmem gerekirse, doğal olarak ulusal edebiyat çerçevesinin dışına çıkmam gerekir. Zaten dünyanın bütün yazarları gerçekte vatan-sızdır. Ben de birçokları gibi teskin edilemez bir gurbetlik duygusu, sürgünlük kederi, doğadan koparılmış olmanın iç sıkıntısı, sıradüzenli zamana ayak uyduramamaya içkin parçalanmışlık duygusuyla uyumsuzluk çekerim. Öte yandan, belleksel bir varlık olarak kendime zihinsel bir çerçeve çizmeye kalkıştığım zaman, Akdeniz havzasından Mezopotamya'ya, Orta Doğu'dan Anadolu'ya geniş ve tarihsel olarak köklü bir coğrafyanın yerlisi olmaktan ötürü narsistik bir doyumluk duygusuyla teselli bulurum. Kısacası kadim olan sayesinde yurtsuzluk duygusuna göğüs gerebiliyorum. Bu zihinsel coğrafya, bütün semavi dinleri, temas ettiğim bütün Yunanlı tanrıları, Sümer'den kalan mitleri, İranlı şairleri, Arap filozofları, Yahudi kabalistleri, Ermeni masallarını, Kürt dengbejlerini, Helen mimarisini, zeytin ehli Rum çiftçilerin doğa bilgisini, Türkmen boylarının Şamanistik geleneklerini, Çingene şarkılarını ve daha nice halkın melekelerini ve anlatılarını içerir. Kuşkusuz bunların hepsi sonuçta yine darlıktır. Bu belirgin darlığın pelür duvarına değdiğim an, hiç kimsenin olmadığı yüreğimdeki sessiz öze dönerim, yazı yazmaya başladığım âna. Orada da ne zaman vardır ne de kalıbı alınacak toprak.

Gelin görün ki Türkiye'nin dışına çıkar çıkmaz, yalnızca ve yalnızca Türk ve Müslüman bir kadın yazar olmakla işaretlenir, bazı edebiyat ortamlarına sadece bu işaretle kabul edilirim. Vurgu hep bu yöndedir. Sürekli İslamiyet konusunda sorulara maruz kalırım. Endonezya'daki Ubud Festivalinde Arap masal kahra-

manı Sinbad'dan söz etmemi isterler, Almanya'da İslamofobi tartışmalarına davet edirim, laiklik ilkesiyle tanınan Fransa'da *Liberation* gazetesinde Müslüman bir ülkede kadın olmak gibi son derece antilaik bir yaklaşımı tartışmak zorunda kalırım. Mesele konular değil, mesele bu konular aracılığıyla "bir temsilci"ye indirgenmektir. Aşmam gereken sorulardan fırsat kalırsa, avına atlayan kedi çevikliğiyle bir çırpıda kendi edebi anlayışımın söz ederim. Türkiye'deki zihinsel kalıplar, ulusçu düşünüşün dayattığı dil alışkanlıkları, vasatlığın iktidar olduğu basitleştirici tutumlar, popüler kültürün kıyıcılığı, her gün uğradığım cinsiyetçi yaklaşımlar, yazarla okur arasındaki uçurum yetmezmiş gibi, yurt dışında da sonu gelmez önyargılarla, eksik bilgilerle donatılmış başka bir Türkiye algısıyla baş etmek zorunda kalırım. Diyeceğim, benim için ülke denilen mevhum içimde bir dert, dışımda günbegün ağırlaşan bir kamburdur. Onu ne temsil etmek isterim ne de onun tarafından temsil edilmek. Hele ki dünyadaki bütün seyri halklardan halklara geçmek şeklinde algılayan biri olarak, bir ülkenin sınırından başka bir ülkenin sınırına geçmek, iç dünyamda daimi bir hezimetdir.

Tam da bu noktada bir pasaport ve ancak vizeyle başka ülkeye girebilen yazarın her an tehdit altında olan bağımsızlığını tanımak, o bağımsızlığa saygı göstermek bana göre basit bir terbiye kuralı değil, ahlaki bir tutumdur. Yapıtını temsil eden sanatçıya, merkeziyetçi ve tekkültürcü bir çerçeveden baktığımız zaman görebileceğimiz kişi yalnızca bir yurttaş olacaktır. Bugünkü postmodern kapitalist sistemin bütün dünyanın yerlilerine önerdiği yaşama biçimi, aslında sadece yurttaşlık kurumu. Dolayısıyla sanatçıyı dolaşıma sokan bütün kurumların, yayınevlerinin, editörlerin, kültür ve sanat ideologlarının, akademisyenlerin samimi demokratlıkları yaşamsal bir önem taşıyor.

Kabul etmeliyiz ki, rastladığımız bütün güzellikler kuşkulu. Devletler edebiyat çevirileri için fon ayırıyor, bakanlıklar sinemaya destek veriyor, uluslararası organizasyonlar devasa kültür

projelerine yatırım yapıyor, yüksek sosyeteye hizmet veren giyim firmaları sanat galerileri açıyor, böylece her yaratıcı eylem kontrol altına alınıyor. Vatandaşlık tabiiyetiyle sisteme paçasını kap-tıran sanatçı, duymak istenileni söyleyen uzlaşmacı bir role da-vet ediliyor. Huzursuz etmeyecek ölçüde yaramaz, sempati du-yulacak kadar çılgın, makul ölçüde deli sanatçılar... Çağımızı tehdit eden işte bu gizli evcilleşmedir. Ulusla başlayıp vatandaş-lıkla tamamına eren evcillik. Ancak hatırlamalıyız ki Afganistan' da yağmalanan arkeolojik eserler bir Avrupa şehrinin müzesinde sergileniyorsa, her güzelliğe uluslararası savaşların gölgesi düş-müş ve düşecek demektir. Tam da bu noktada sanat taşıyıcısının haysiyeti, sanat nesnesinin güzelliğinden çok daha elzem. Höl-derlin'in emanet ettiği gibi göksel şeylere ad vermeye devam ede-ceksek, önce haysiyetimize sahip çıkmalı, daha sonra biz, hepi-miz, beraberce diyalogun paydaşı değil, ta kendisi olmalıyız.

Gözün Kayıp Oyuğu

BİR İLİŞKİ BİÇİMİNİ kelimesi kelimesine tarif etmek her zaman kolay olmuyor. Hele ki söz konusu ilişkinin öznesi “iyi bir komşu” olunca, insanın zihninde çağrışımlarla yüklü zihinsel bir yığın belirliyor birden. Aynı cümlede hem ahlak felsefesinin başat kavramı iyi’den hem de göreceli daha yeni bir konu olan komşu’ dan söz etmek tezcanlılık olabilir. Göğün göğsünden çatı altına çekildiğimizden beri şunun şurasında birkaç bin yıldır altlı üstlü sağlı sollu bitişmişiz. Açık söyleyeyim fazla aceleci, aşırı pratik buluyorum “iyi bir komşu” tümcesini.

15. İstanbul Bienali’nin ana teması “iyi bir komşu” oldu. Türkiye’nin kapı komşularıyla sürdürdüğü saldırgan ilişkiyi düşünersek, iyi’nin muğlaklaştığı örtük bir tema gibi duruyor; biraz da zorunluluk sanki, iyi’yi sorgulan bu yaratıcı kuşku sorgulanmak üzere sanata teslim edilmiş. Burada toplumsal yarar gözetecek iyi bir komşudan mı söz ediliyor, tam emin değilim. Kimse kendi aleyhine toplumsal yarar düşünemeyeceğine göre komşudan beklenenin aynı zamanda cömertçe sunulması gerektiği ya-sayla belirlidir zaten. İoanna Kuçuradi’nin insan hakları nazariyesine rabıtalı binlerce yasa üreterek iyi komşuluk hukuku yazı-

labilir. Sözgelimi, sessizlik istiyorsan sessiz ol, yemek daveti bekliyorsan ikram et. Oysa çok azımız böyle yasalara uyar. Ayrıca gürültücü birinin sessizlik akdine uyması için özel bir baskı gerekir. Hele ki komşumuz aldırışsız olamayacak kadar ezikse. Hiçbir kapıcının çalıştığı apartmanda çalgılı şarkılı bir şölen sofrası kuramaması gibi. Dolayısıyla iyi komşu faraziyesi son derece kişiseldir ve yalnızca eşitlerle denkler arasında gelişir. Su borusu patlayınca akit birdenbire bozulur ama. Çünkü komşuluk yasalar üretirken çoktandır komşulanmış olmanın zorunluluğuyla sahte bir gönüllülük içerir. Keşke mesele çiçekleri sulamak, çocuklara iki saat göz kulak olmakla kalsaydı ya da keşke sadece öyle kalsaydı. Oysa tarihten biliyoruz ki önce komşu ihbar eder, komşu yağmalar, komşu haset eder, komşu tecavüz eder.

Bu yüzden en iyi komşu eşit komşudur. Benzer gelir grubundan benzer mülkiyet ilişkileri kurmuş, eşit sayıda odaları, eşit büyüklükteki balkonları olanlar birbirleriyle iyi komşu olurlar. Kapılar sonuna kadar açık, yedek anahtarlar ortalıktadır. Hiyerarşi, tahakküm, fazladan saygınlık, kıyas, alttan alma gibi haller meydan vermeyen, barışmak üzere küsebilen ideal komşuluklardır onlarınki. Fevkalade komşuluk ise herkesin kiracı olduğu komşuluktur. Ev sahiplerine karşı omuz omuza dayanışlırlar. Ama bütün bunların ötesinde en muhteşem komşu sevilen insandır.

Bütün bu hukuki yaklaşımı buruşturup bir kenara atarsak –çünkü sıkılmak üzereyim– en gerçek komşu kadındır diye başka yöne sapalım hemen. Komşuluğun kurucusu. Bu heteroseksist erkek egemen âlemde evi temsil eden asil üyeler olarak eteklerindeki koca ve çocuklardan müteşekkil yedek üyelerin komşuluk vazifesini onlar yürütürler. Şehir düzenlemesinde çıkmaz sokaklar, kapalı avlularla pekâlâ çözümlenmiştir kadın mahremiyeti. Gelgelelim mahremiyet pencerelerden dışarı taşar. Komşu, bir kadın başıdır. Pencereyle çerçevelenmiş uzamda belinden aşağısı olmayan, gözleyen, seslenen, dikizleyen, yanıtlayan, yalnızca gündüz işleyen etten bir saattir.

Kurgucu ve video sanatçısı Çiçek Kahraman'ın birkaç yıl önce SALT'da sergilediği “Bütün Mahalle Duysun”¹ çalışması sanatçının delirtici bir sabırla yüzlerce Yeşilçam filminden topladığı, bir zihniyet ve söz dizimi olarak kelimenin tam anlamıyla pencereden sokağa sarkan kadınların karşılıklı iki binanın ön cephesiymiş gibi çoğul ekranlarda dizilişidir. Yeniden kurgulanan apartmanlar vardır karşımızda. Seyirci filmlerin değil eskiden beri bildikleri komşularının önünden geçer. Uluorta yargılayan, eviçi erotizmi yüz kızartıcı şekilde ima eden, yalnızlık çeken, yol gözleyen, geçip giden zamanın tartımında pencerede tükenen komşu, önünden geçen herkesin dilsel egemenidir. Tarihsel bir merakla seyrettiği kişiyi tanımlayarak denetler. Pencerede olduğu sürece dokunulmazlık kazanmıştır sanki. Ancak sokağa indiğinde medyaya düşen biri olarak başka pencerelerin nesnesi olmayı göze alması gerekir.

Penceredeki “kadın başından” az ileriye, kültürün ötesine geçsek en iyi komşu canlı bir bedendir. Ulu ya da büyüleyici, ruhsallığı uyaran beden. Yiyecek arayan, can havliyle çırpınan, yavrulayan beden. Bu komşular insan komşularına bütün fiziksel varlığıyla birlikte topyekûn bakar. Yaşamsal bir arzunun içinden kürkleri, kuyrukları, fosforıslı gözleri, kabuklarıyla önümüze çıkarlar. Hayatta kalma telaşıyla süzerler. Böyle aç aç. Böyle küstah. Hiç düşünülmedik meyve ağrısıyla, böyle yaprak yaprak bakarlar. Bir parmaklığın arasından fırlayan mor salkım diyelim, arısıyla birlikte bakar. Sözelimi köşedeki dut, yolun ortasındaki meşe, bacayı tıkayan karga yuvası, eski bir evin bahçe duvarından kısık gözlerle havadaki heylicanları izleyen kedi. Yaşantıyı asap bozan bir kendiliğindenlikle harikulade kılan öbür komşular, böcek, örümcek, kırlangıç, baharı gökten önce sezen karınca, yemeğini bekleyen köpek. Sözleşmeye tabi olmadan belli belir-

1. Çiçek Kahraman'ın videosuyla ilgili söyleşisini Sharfliler sitesinden (www.Sharfliler.com/roportaj-cicek-kahraman-ile-yesilcam-kurguculuk-ve-butun-mahalleli-duysun/) okuyabilirsiniz.

siz bir sınır çizgisinde ihlale açık, en iyi olasılıkla kışkışlanmak üzere aramızda yer tutarlar. Mahalledeki hayvanın ya da ağacın kişiliğe bürünmesi an meselesidir. Kendi öz varlığı sanki mevcut değilmiş gibi insandan dönüşmüş, insana uğrayıp kendine geri dönmüş varlıklar muamelesi görürler daha çok. Kesilirken ince bir inleyiş çıkaran meşenin dilinde sormak gerek. Sahi kimdir en iyi komşu, ya da komşu dediğin nedir?

Komşu, gözdür. Her şeye bakma hakkı olan epeski göz. Bedenden azade olmayı beceren tinsel hafızada ne gördüğünü saklayabilen optik sinir dizisi. O göz evrenin körlüğünü görmüştür örneğin. Taşın eriyişinden sonra yok olan türlerin ilk oluşlarına değin her şeyi görmüştür. Görmüştür görmesine de bir arada yaşayan birçok canlının bu en ilkel organı denizden karaya evrimleştiği zamanda asılı kalmış, sanılanın aksine henüz mükemmelleşmemiştir. Balıktan beri bozuktur hatta. Karaya çıktıktan sonra suda kırılan ışığı ölçemez, keskin ışıktaki kamaşır, çok yakına bakınca bulanır. On yılı dolmadan merceği niteliğini yitirmeye başlar. Üstelik bilhassa kendinin körüdür göz. Ancak bir zihne bağlanarak ne gördüğünü görebilir. Kim bilir nasıl bir zihniyetle, kim bilir hangi inançla ışığı gölgeden ayırabilir. Olağanüstü karmaşıklığıyla bir başına muazzam, bir başına hiçbir şeydir göz. Bedenle arasına giren birçok kötü sebep yüzünden henüz kendine soramamıştır da. Acaba ben kimin oyuğundayım?

Bildiğimizi bilmiyor gibi davranan kimin oyuğundayım? Çoğu uyduruk soyutlamalarla kurgulanan şu bir sıkımlık canı olan hayatta, insanın düşündüğü her şeyi olmuş saydığı bu yerle bir olası şehirlerin dapdaracık kılcallarında, erdemin sahiden ne olduğunun muğlak kaldığı kültür çukurunda, hangi apartmanda kimin retinasındayım? Hanginizin arzulu gözeviyim komşusunu arayan? İyilik meselesini bundan sonra konuşalım.

Dünyalılar

YUVASINDAN DÜŞMÜŞ yavru bir kargayı kedilerden kurtardığım ertesi günü, balkondaki saksımda nerden geldiğini anlamadığım bir cam parçası bulmuştum. Keskin kenarları zamanla yuvarlaklaşmış bu yeşil camın, bana verilen bir hediye olduğunu, ne yazık ki onu çöpe attıktan çok sonra, kargaların, dostlarını mücevherle sevindiren hatırşinas varlıklar olduğunu öğrendiğimde kavradım. Bir karganın beni ödüllendirmesi, tuhaf bir övünç, bir seçilmişlik duygusu yaratmışsa da, bir hayvan tarafından sevilmenin muhtaçlığı, insanın ilgiye ne denli aç, zavallı bir yaratık olduğunun çarpıcı bir işareti olarak aklımın bir köşesinde hâlâ.

Alet kullandığı bilinen birkaç hayvandan biri olan karga, pırlıtlı nesnelere olan düşkünlüğü yüzünden kötü bir şöhrete sahiptir. Parlak birer cisim sandıkları için ölmüş insanların fosforlu gözlerini almaya kalkıştıklarından olsa gerek, besle kargayı oysun gözünü, atasözüyle insan âleminin karanlık bir yanına itilmiş, uğursuz varlıklar olarak resmedilirler çoğu kez. Kabil'e Habil'in cesedini nasıl gömeceğini gösteren birer ölüm eşlikçisidir onlar. Anadolu'da kimi yerlerde, eğer bir evin damında karga sürüsü varsa o evden cenaze çıkacağına bugün de inanılıyor. Hayvanlarla kurduğumuz bağ, kendi anlam dünyamızla sınırlı meta-

forik bir ilişkiye dayanır. Korku, güç, bilgelik, adalet düşü, şifa ve daha nice yüceltilmiş kavram hep bir hayvan suretinde sembolleşerek düşer önümüze. Reklamlarda teknolojik üstünlük gösterişli olanlarla, işlevsellik ise sevimlilerle simgeselleştirilir hep. Hayvan özellikleri, idealize edilmiş insan düşüncesinin gösterişli bir temsili olmanın ötesine geçemez. Kuzgun'la söyleşen Edgar Allan Poe, kuzgun gövdesinin uyandırdığı çağrışımla, ölüm ülkesinden gelen bir iblisi, yas duygusunu, yoksunluğu, hasreti konuşturur şiirinde.

Hayvanlığından edilen her hayvan, insani bir algının bütünleyicisi, gizemli bir yabandır çoğu kez. Öte yandan, Moby Dick'in unutulmaz bir roman kahramanı olduğunu hatırlatarak, hayvanı hayvanlığından etmeden gösterebilen bütün usta yazarlar, bir dünyalıyı anlatmışlardır bizlere. Hayvanı dünyalı olarak görebilmek, hakikaten bir sanattır. Hatta daha ileri gideyim, hayvanı yazmayan yazar, dünyayı insan dışında alımlayamayan, türçülüğe saplanmış, eksikli bir yazardır bana göre.

İncecik bir çizgi vardır hayvanla aramızda. İnsan düşünen bir hayvandır, der Aristo. Konfüçyüs'e göre öğrenen, Thales'e göre araştıran, Sokrates'e göre sorgulayan, Sofistlere göre kazanan, Locke'a göre deneyen, Kant'a göre mücadele eden, Descartes'a göre konuşan, Popper'e göre yalanlayan, Fromm'a göre seven, Camus'ya göre itiraz eden, Bergson'a göre araç yapan, Gazali'ye göre tutarsız bir hayvandır insan. Rousseau'ya kalsa insan, hasta bir hayvandır. Nietzsche içinse neyse ki insan düpedüz hayvandır. Bizi hayvanlardan ayıran her fiil, kendi hayvansılığımıza eklenen tek bir sıfatta anlamına kavuşur. Böylece hayvan öğrenmeyen, mücadele etmeyen, denemeyen, şefkat duymayan, araç kullanmayan ve daha birçok eylemi yapamayan boş bir yaratık olma tehlikesiyle baş başa kalır. Klasik felsefe geleneği hayvanla arasındaki ortaklıktan çok farklar üstünde durmuştur hep. Ancak, nasıl bir çelişkiyse, onların azap bilgisinden yoksun olduğunu düşünen biz fantastik hayvanlar, aklın güdümüyle kendi kötücüllü-

ğümüzün kanıtlarını onlarda aramaya başlarız. Sözümona, onların arasında da mahvoluş, zalimlik, soyu sürdürme, kardeş kiskançlığı gibi şeyler vardır. Oysa biz zalim sözcüğünü insanlardan devşirerek üretmiştik; kiskançlığı, intikamı, ödeşmeyi de. Herhalde, kaynağını tümüyle yaban âlemden alan, tanımlamakta zorlandığımız olguları, insan deneyiminden yola çıkarak adlandırmakta çıkıyor sorun. Kuşların dilini çözmeden kuşdili uydurmayı en iyi belgesel kanallarında beceriyorlar. Timsah için “Vahşi Katil” diyorlar örneğin; “Öldürmek İçin Tasarlanmış Olanlar”, “Filin İntikamı” gibi adlandırmalar insan kötücüllüğünün pastoral bir taklididir aslında. Sanki onlar da insan gibi suçlar işliyor, zevk için öldürüyorlar. Sözelimi, bir aslan grubuna insan adları veriyor, sonra o yarı insan kahramanların yaşamlarını izletiyorlar bize. Amerika’daki beyaz Protestanların sömürgeci, ırkçı, aynılaştırıcı ideolojisi, hayvan hayatları üstünden olduğu gibi seyirciye dayatılıyor. Ne yazık ki göz, aklın görebildiğini görüyor sadece. Seyirci ise belgesel izlediğini düşünürken, kendini farkında olmadan pornografik bir soap-operaya kaptırıyor.

İnsanlık konusunda henüz toplumsal bir sözleşme üretmemiş olan Türkiye toplumunda hayvan haklarından söz etmek daima aşırılık olarak görülmüştür. İlginçtir ki, hayvan haklarını savunanların zavallı insanı ihmal ettiğini düşünenler, insan hakları ihlallerine karşı parmağını bile kımlıdatmamış kişilerden oluşur hep. Oysa ki türcülük, ırkçılık kadar korkunçtur. Türcülüğün ulaştığı şiddetin boyutlarını hayvansılaştırılan insanın trajedisinden okuyabiliriz. Kölelerin, tutsakların, mevsimlik işçilerin, madencilerin, tecavüze uğrayan çocukların acısı atların, kuşların, oynatılan sirk hayvanlarının azabına benzer. Hayvanın kırılganlığı bize acıyı öğretir, ne ıstıraplar çekeceğimizi gösterir. Hayvana uğrayan hiçbir kötülük yoktur ki insana erişmemiş olsun.

Türcülüğün boyutlarının nereye vardığını bütün çıplaklığıyla gösteren öyle bir film var ki kalbi olanı utandırır. Filmi izlemeden önce psikolojik olarak hazırlanmanız gerekir. Shaun Mon-

son'un beş yıl uğraşarak gizli kamerayla filme aldığı *Earthlings* (*Dünyalılar*) Joaquin Phoenix'in müthiş anlatımıyla içler acısı bir gerçeği ortaya seriyor. Çeşitli festivallerde En İyi Belgesel, En İyi İçerik ve İnsanlık ödülü alan bu film, insanın insan olmayanlara karşı sürdürdüğü vahşeti gözler önüne sererken, insanın gıda, giyim, eğlence ve bilimsel deneyler için hayvanları kullanmasını şok edici görüntülerle teşhir ediyor. Filmde evcil hayvan mağazaları, köpek yetiştirme yurtları, hayvan barınakları, Tolstoy'un "Kesimhaneler olduğu sürece savaş meydanları da olacaktır" sözünü haklı çıkaran tavuk, inek ve domuz çiftliklerini, deri ve kürk ticareti için yapılanları, kobay laboratuvarlarında olanları, sirk numaraları öğrenmeleri için hayvanlara karşı işlenen suçları izlemek kolay olmayacak. Kürkü zarar görmesin diye kuyruğundan başlayarak canlı canlı derisi yüzülen tilkinin kanlı suratında bir savaş meydanı görecektir seyirci. Dura dura, öğüre öğüre, utana utana ama. İzlemek kolay değilse, yaşamak kim bilir ne.

Kuşların Öğüdü

ÇOCUKLUĞUMUN ÜÇ YILI babamın görevi nedeniyle Sarıkamış'ta geçti. Askeriyede bu tayine *Doğu Görevi* deniyordu. Kardeşimle benim içinse kar ışığında yaşayan yanık tenli çocuklarla, ulu ağaçlarla, dondukları için hiç yenemeyen meyvelerle, buzdan sarkıtlarla, fakirlikle, kıl bacaklı örümceklerle, iri yarı kargalarla, atlı kızaklarla dolu bambaşka bir coğrafyada bambaşka bir iklim demekti. Daha önce Gaziantep'te, ondan önce Gelibolu'da aldığımız şekillere Sarıkamış'ta yeni boyutlar ekleniyordu.

On ikiden on beş yaşına değin, Rus işgali sırasında inşa edilen yüksek tavanlı, Avrupa ile Kafkas üslubu kaynaşımı Baltık mimarisi, kesme-taş bir binada yaşadık. Pencere pervazları kitap okurken uyuyakalabileceğim kadar genişti. Bunca mimari cazibesine, insanı soğuk ve görkemli bir şeyin parçası hissettiren tabiatına rağmen çileli bir hissi vardı Sarıkamış'ın. Bu güzel kasabada kardeşimle birlikte bir yandan çocukluk masalımızın tadını çıkarırken, öte yandan tam yanı başımızda duran, dile gelmek için ifadesini arayan, aklımızın ermeyeceği acı bir sezgi taşıyorduk.

Mayısın son haftasıydı, baharda karlar erimeye başlamıştı. Sabahın çok erken vakti, lojmanda toplanan sekiz-on çocuk oku-

la doğru gidiyorduk. Ama bu kez, alışılanın tersine kızlar gruplaşmıyor, kimse konuşmuyor, oğlanlar itişip kakışmıyordu. Hepimizin üstünde tarifsiz bir huzursuzluk. Yer yer eriyen kar yüzünden dokuz ay boyunca alıştığımız apak kar yüzeyi çamur öbekleriyle berelenmiş. Saçaklardaki buz sarkıtlar eriyeye eriyeye sivriliyor. Böyle lekeli, delik deşik bir sabah. Bizim çocuk grubumuz oldukça sessiz, sanki hepimiz kendi evimizde dayak yemiş gibi önümüze baka baka bilinmeze doğru yol alıyoruz. Kasatı bir ruh sıkıntısı. O on-on beş dakikalık sessiz yürüyüş sırasında, hayal meyal bir an anımsıyorum. Bir boz karga ölüsü. Yaşadığı dağların ölçüsünde irileşen heybetli kuş, kundaklanmış gibi kanatları sıkıca kapalı, sırtüstü gelmişti. O kadar.

O gün sessizce okula gittik, öğlene kadar teneffüse çıkmadık, çok az çocuk bahçeye çıktı. Birkaç saat sonra öğle yemeği için evlerimize geri dönerken, başımızda bu kez genç bir öğretmen vardı. Ticaret Bilgisi öğretmeni. Bir üsteğmenin karısı olduğu için o da lojmanda yaşıyordu. Hep beraber toplanmış aynı yollarda, aynı sessizlikle yürüdüğümüz sıra öğretmen, “salgın var herhalde, hepsi ölmüş,” dedi. Ossaat yaşadığım yürek hoplamasını hiç unutmuyorum. Başını kaldırıp çevreme baktığında, yer yüzeyinin tümüyle karga ölüsüyle kaplı olduğunu yeni fark etmiştim. Herhalde benim gibi bütün grup aynı aylmayı yaşamış olmalı ki, hepimizden ortak bir inleme yükseldi. Çamurlu kar eriyikleri sandığımız karartıların hemen hepsi, meğer yavaş yavaş kara gömülen karga ölüleriymiş. Kar kaplı bahçeler, boş arsalar, yol kenarları hep karga ölüsü. Bizim çocuk âlemimizde bu öyle sarsıcı bir görüntüyü ki, gerçekte ne gördüğümüzü zihnimiz saatler sonra görebilmişti.

Bu anlattığım gördüğünü görememe fenomeniyle ilgili tarihte pek çok anlatı var. İnsanın bilmediği bir şeyi algılayamamasıyla ilgili en ünlü hikâye, İspanyol gemilerinin yaklaştığını göremeyen Amerikan yerlileri hikâyesi, örneğin. Bu fenomene sinir bilim birçok açıklama getiriyor. Sözü uzatmadan toparlayacak

olursam, biz de yadırgatıcı olana alışmadan, yadırgatıcı olanı deneyimleyememiştik. Acı veren karga ölülerini görebilmemiz için güvenilir bir eşlikçi ile birkaç saatlik zaman gerekmişti.

Ama benim anlatmak istediğim asıl hikâye bu noktada başlıyor: Bu derin yadırgayışı bir temas olarak kabul edersek, boz kargaların ölülerıyla karşılaştıktan sonra biz çocuklara tuhaf bir şey oldu. Söz gelimi şeker maşasını bile silaha dönüştüren erkek kardeşim sus pus oldu. Akşam evde kardeşimle kavga etmedik, sofrada uslu durduk, babamız yap demeden ödevlerimizi yaptık, anemiz yat demeden erkenden yattık. Salgınla telef olan kargaların cansız bedenleri sanki bizi uysallaştırmıştı. Bu uysallık, kargalar ortadan kalkıncaya kadar bir-iki gün daha devam etti. Kendi kırılganlığımızı keşfetmiştik o kuşlarla. Güçlülükle başımızda uçan büyük kuşların toplu ölümü, uçabilen varlığın düşmüşlüğü, cansızlığı elbette kalbimizi kırmıştı. Karların üstünde uzanan cansızlık ister istemez tehdit imgesi haline gelmişti. Ama öte yandan birer imgeydi bütün ölü kargalar.

İmge nedir? Özdeşimlerimizden artık kalan fazlalık. İnsanın bütün duygulanımları ve duygulanım kapasitesi, özdeşim sürecinde temas ettiği imgelerle ortaya çıkıyor. İnsan kendine ben-zettiği varlıklarla özdeşimsel bağlar kuruyorsa eğer, boz kargaların sadece cansız kuşlar değil, çok daha fazla bir şey olmasının nedeni de, bize içkin oluşlarıydı. Sanki biz göklerden sert bir emir almıştık. Ama kuşların emri değildi bu, başka birilerininindi. Kuşlar vesilesiyle ortaya çıkan birilerinin emri.

Canetti *Kitle ve İktidar* kitabında, çocukların kendilerine verilen emirleri ne unuttuğunu ne de affettiğini söyler. Herhalde ben de gizliden gizliye aldığım emri unutmadığım, affetmediğim için yazıyorum bunları. Boz kargaların imgesi bir ölüm emriydi çünkü. Onlar bize o zamandan 70 yıl önce verilen başka bir emrin imgesine dönüşmüşlerdi; Sarıkamış'ta Allahu Ekber dağla-

rında tifüsten ve soğuktan ölen binlerce askerin imgesine. İmgenin imge olabilmesi için en az iki kez belirmesi gerekir, biz çocuklar tam da imgenin ikinci doğumuna rast gelmiştik. Asker babalarımız, savaş ve savunma planları yaptıkları kış tatbikatından yeni dönmüş, inkılâp tarihi öğretmenimiz, Rus işgalindeki Sarıkamış'ı geri almak isteyen Enver Paşa'nın, 90 bin askeri yazlık uniformalarla dağlara gönderdiğini, teatral bir üslupla sınıfın ortasına gelerek bağıra çağıra henüz anlatmıştı. Öğretmenin abartılı oyunculuğuyla "öl!" emrini iliklerimize kadar işitmiştik. Üstelik "90 bin" sayısı ölümlerin değil, bozgunun rakamıydı. *Askerler Ruslara bir kurşun dahi atmadan* ölmüştü. 90 bin sayısı cesetten çok bozgunun niteliği idi yani. Çok olan bozgunun utanıcıydı. Birkaç hafta sonra tanık olduğumuz boz kargaların toplu ölümüyse sadece sözlü anlatıdaki askerleri andırmıyor, aynı zamanda küçük hayatımızdaki küçük emirlere uymazsak, gelecekte daha büyük, daha şiddetli emirlere maruz kalabileceğimizi duyuruyordu.

Peki nedir emir? İçeriden değil dışarıdan gelendir. İçeride yerleşen yabancı dürtüdür. En yıkıcı dürtülerde bile kişiler bu dürtülerin kendinden kaynaklandığını bilir. Oysa emir ne tartışılır, ne de açıklanır, bireyin kendisinden daha kuvvetlidir. Gerçekten bizim olmayan bir şey olarak deneyimlenir. Kimse kendi adına konuşamaz emir altındayken. Talep ettiği her şey gerçekte kendisine emredilenlerdir. Yerine getirilmesiyle emir sonlanmış olsa bile sızısı ölünceye değin geçmez; bu sızı sayesinde emri alan kişi suçluluk hissetmez. Kendini değil, sızıyı suçlar. Sanki sadece bir tek kurban vardır, o da sızlayanın kendisi. Kendisini kurban gibi hissettiği için gerçek kurbanı hissedemeyen, aldığı emri kendi alın yazısı kılan kişi. Bütün varlığını emir karşısında böyle kadersel bir düzeye çekmesiyle, emir altındaki bu kaderci kişinin kılı kılına emre itaat etmesi kolayca şeref meselesi haline gelir.

Neyse ki az olsa da insanlardan bazıları maruz kaldıkları emri, emrin bıraktığı sızıyı savuşturabilirler. Yok saymanın, ödeş-

menin, direnmenin, isyan etmenin birer seçenek olduğunun farkındadırlar. Sızıya değil, arzuya açıktırlar. Sanıyorum, bugün bu şartlarda her türlü emri savuşturma becerisine sahip insana “Arzu İnsanı” diyebiliriz. Arzu İnsanı tanımı oldukça kapsamlı bir konu, ben sadece bir yönüyle, yani emre karşı dürtüsel bir tepkiyle kendini emirden ayırabilen kişi olmasıyla şimdilik değerlendiriyorum. Bütün yapıp etmelerinin kendi kudretinden kaynaklandığının bilincindeki bu insanı umarım başka bir zaman yeniden daha derinlikli biçimde yazabilirim. Şimdilik, bu Arzu İnsanı’nın, bahşedilmiş yetkiye, soy bağına ya da imtiyaza gereksinimi olmadığını bu yazıyla başlatmış olayım. Arzu İnsanı, doğal olarak güçlüdür. Dünyadaki canlılığa arzuyla katılır. Yine de hatırlatmak gerekir ki, boz karga tamamen boz kargadır. Oysa insanın tamamen insanlaşma serüveni, boz karganın sonsuz imgesinden geçer.

Son olarak okura esin vereceğini umduğum bir mezar taşından söz ederek bitireyim. İtalyan ressam ve mimar Raffaello’nun Roma Pantheonu’ndaki mezar yazıtı şöyledir: “İşte, doğanın üstün gelmekten ve o ölünce onunla birlikte ölmekten korktuğu Raffaello burada yatıyor.” Bence kuşların öğüdü tam da budur, bu dünyada arzu olup öyle gitmek.

Karganın Gömdüğü Habil

DÜNYANIN en ahlaklı cümlesini asla söyleyemeyeceğiz.

Yeryüzünde yangınlardan ve yıkımlardan kurtarılmış kitaplar dahil kütüphanelerin tümünü hatmetmiş, dünyadan geçen bütün pirlerin, dervişlerin, filozofların, şairlerin, ermişlerin bilgeliklerinden payımızı almış olsak da, eriştiğimiz her derinlikli söz, sonradan gelen başka bir sözün parıltısı karşısında cılızlaşıp daha büyük olan o ışığa kapılır, o ışıkla harmanlanır. Sonsuza kadar yanan bir közdür, ahlak. Düşünceyi küllendirip yeniden yakar, yeni alevlerle dillendirir. Temas ettiği havayı, soğuyan demiri, şekil alan camı, bir canlıyı okşama biçimini değiştirir. Uygarlıktan sürekli kuşku duymamızın belki de tek sebebi, dünyanın en ahlaklı cümlesini hiç bilemeyecek oluşumuzdur. Öte yandan, bildiğimiz en ahlaksız cümleyi hepimiz Tekvin'den anımsıyoruz. Allah, kardeşi Habil'in nerede olduğunu sorduğunda, Kabil "Ben kardeşimin bekçisi miyim" diye yanıt verir.¹ Dünyayı tamir etmeye adanmış her insanın yüreğini burkan bu cümle hâlâ yinelenen bir yanıtıdır üstelik. Kabil, kardeşini öldürmekle kalmamış, cinayetine tanıklık eden canlı dünyanın huzurunda, hakikati çarpıtmaya yönelik güçlü bir reddediş, aşağı bir akıl icat etmiştir.

1. Tekvin, 4:9.

Kuran metninde Kabil ile Habil yerine Âdem'le Havva'nın iki oğlundan söz edilir. İlk cinayetin kardeş katli oluşu daha bir vurgu kazanır sanki. Söz konusu kıssada kardeşini öldüren oğul, mezar kazmaktan bile aciz, kardeşinin cansız bedenini ortada bırakır. Neyse ki yakına konan bir karga toprağı eşeleyerek ölüyü nasıl gömeceğini gösterir ona. Katil oğul, bir karga kadar olamadığı için yazıqlanır.² Görünen o ki, Kuran'daki katil kardeş, ancak bir karga yardımıyla mezarı icat edebilmiştir. Yerde kalan cansız beden, Kabil'in kendi haysiyetine atıfta bulunur çünkü. Kargadan esinlenen mezar fikri, kardeşini öldürmekle dünyayı da yaralamış olan Kabil'i bir an için insanlaştıran ahlaki bir uyarıdır aynı zamanda.

Birkaç istisna dışında genelde mezarlar yataydır. Yerkabuğuna, suya, dağın zirvesine yatırılır ölümler. Gelgelelim mezar taşları dikeydir. Anıtlar, piramitler, ölümlerin bırakıldığı dağlar, hatta törensel olarak nehrin üzerinde salınan cenazelerin yakılmasıyla yukarı doğru uzanan alevler de öyle. Bu dünyadan gelip geçmiş olanların anısı, adları, tarihleri, hayattaki bağlarıyla birlikte herkesin görebileceği bir yükseltiye işaretlenir. Mezarlar göğe, mezar taşları ise yaşayan insanların yüzüne bakar. İçin için söyleşmeyi sürdürmek için. Bir uygarlık tutumudur, taşla yapılan muamele. Mezarıcı karga bile olsa, insan olan, mezarın başına taş diker. Zalimler olduğu sürece herkesin hayatının alınabileceğini, ama kimsenin ölümünün elinden alınamayacağını belleten bu özlü kitabeleri okuyarak yaşayanlar, ölmüş olanların hatırasını anmakla kalmayıp, onların hatırına da erdem üretirler.

1915'te Anadolu'da katledilen Ermenilerin anısına bir taş bile dikememiş olan bir ülkenin, en temel uygarlık edimini yüz yıl boyunca geri çevirerek halkını ve dünyanın dört bir yanına savrulan Ermenileri nelerden mahrum ettiğini tahmin etmek zor de-

ğil. Gerçi iki anıt vardı benim bildiğim. Biri 11 Nisan anıtı. Soykırımın dördüncü yılında, Osmanlı Ermenilerinin mülkiyetinde olan Surp Agop Ermeni Mezarlığı'nda, 11 Nisan 1915 günü münevver Ermenilerin gece yarısı operasyonlarıyla evlerinden alınarak Çankırı ve Ayaş'a sürülmesiyle başlayıp kırımla sonlanan felaketin anısına dikildiği söyleniyor. Yalnızca fotoğraflardan bildiğimiz o dokunaklı anıtın akıbeti bilinmiyor. Seksen beş dönümlük kadim mezarlık ise içindeki Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'yle birlikte kamulaştırılarak yerle bir edildi.³ Metfun Ermenilerin mezar taşları, adını direnişle dünyaya duyuran bugünkü Gezi Parkı merdivenlerinde ve çevre mahallelerdeki kaldırımlarda kullanıldı. Bütün bu yıkıma rağmen, Gezi direnişiyle Türkiye'ye yayılan barışçıl itirazın düşünce bulutunda işte o taşların üstüne kakılmış kadim ruhların arzusu da vardır. Taş susmaz çünkü. Yontulduğu anda içine insan sözü üflenir ve gün gelir daha çok ses çıkarır insandan. İçerisindeki acıyla insanı insanla ölçer. Hakikatin sonsuzluğunu ileten her mezar taşı, kaide ya da dikey bir işaret olmaktan öte, kendi ölüleriyle arasındaki yakınlığın biricik temsili olarak yurda öğüt veren birer mektuptur. Bir tane bile mezar taşı eksikse, o yurttan hafızayı silme harekâtı var demektir.

Sözünü edeceğim ikinci anıt için sahici bir anıt demek zor olur. Ermeni Soykırımı'na adlı adınca değinmeden, Ermenistan sınırına yakın Kars şehrinde belediye tarafından yaptırılan bir heykelden söz ediyorum. Soykırım açısından dolayım, örtük ve oldukça muğlak anlamlar taşıyan bu heykelin adı "İnsanlık Anıtı"ydı. Bulunduğu yerle uyumlu, ışıkla ilişkisi iyi kotarılmış, yüz yüze bakan iki insanı gösteren bu büyük heykel, dönemin başbakanı R. T. Erdoğan tarafından "ucube" addedilerek 2011 yılında yerinden kaldırıldı. Ana akım medyada parça parça kesilerek kal-

3. Surp Agop Ermeni Mezarlığı'yla ilgili geniş bilgi için bkz. Tamar Nalcı-Emre Can Dağlioğlu'nun yazısı, Agos, 05.06.2013.

dırılan heykelin hazin serüvenine değinen birçok gazeteci, başbakanın sanat düşmanlığını öne çıkarmayı yeğlerken, heykelin Ermeni Soykırımı'nı anıştırmasından huylanın siyasi oyuncuların milliyetçi ve inkârcı baskısını haberleştirmedir. Sözde ucube olduğu için kaldırılan heykel, gerçekte soykırıma gönderme yaptığı için gözden silinmişti. İşin acı yanı, heykeltıraş Mehmet Aksoy, yapmış olduğu insanlık anıtının Ermeni vurgusunu savunmak yerine, sanatsal özgürlüklerden dem vurarak yanıt vermeyi yeğledi. Bana kalırsa çekingen bir yanıtı bu. İtiraz olarak yarasızdı. Ama her ne olursa olsun, kim ne kadar susarsa sussun, taşlar konuşmaya devam ediyor. Kitaplar, belgeseller, fotoğraf albümleri bir yana, yalnızca taşlara, metruk evlere, kilise yıkıntılarına kulak kesilsek, soykırımın eskide kalmış tarihi bir vaka olmadığını kolaylıkla işitebiliriz. Soykırım devletin kişiliğinde hâlâ sürüyor. Bütün Türkiye toplumunun apaçık bildiği gibi, Ermeni olduğu için öldürülen ve dokunduğu her şeye kendinden can ekleyen Hrant Dink'in düştüğü kaldırım da aynı şeyleri söylüyor.

Resmi adamların resmi inkârları süredursun, o resmi inkâra sığınan sivil babaların devletçi kafalarını yumuşak söylemlerle dürtmeye çalışan üçüncü kuşak evlatların çekingenliği, dahası, çoğunluğun hassasiyetlerini gözetmeleri fazlasıyla sorunlu bana göre. Kurbanları apaçık belli bir kıyımı, kurbandsız bir insanlık trajedisine taşıyan, üstten bakan fazla naif bir hümanizmden söz ediyorum. Sanatsal yapıt, yeri geldiğinde tek bir öznenin hassasiyetini zamanı incitme pahasına gözü peklikle dünyaya savurmadığında, çarpıcı bir üslubu olsa bile hakikate güç yettiremeyebilir. İlk filmiyle uluslararası şöhrete kavuşan yetenekli yönetmen Fatih Akın'ın Ermeni Soykırımı'nı fona yerleştirdiği western tarzı *Kesik (The Cut)* filminin uyandırdığı tatminsizliğin nedeni, belki de acı hakikatleri kolayca hazmedilen bir öğün halinde servis eden sinizmle paketlenmiş bu hümanist yaklaşımdır. Henüz hazmedilmemiş olan tarihsel acı, *Kesik* filmiyle kolay hazmedi-

lebilir küçük lokmalara dönüşmüştü. Katliam sahnelerinin neredeyse on beş-yirmi kişiyle temsili olarak gösterildiği, sürgünlerin Suriye çöllerine düşmeden önce yurt tuttuğu Kobané’de yaşanan felaketin dijital ve teatral görüntülerle resmedildiği, asker kaçağı Türklerin iyilikseverliğinin, can pazarında birbirine düşen Ermenilerin aynı ölçüde vurgulandığı, kayıp kızlarını arayan babanın kıtalar arası serüveni sürdükçe Yahudilerin de Ermeniler gibi dışlandığı, sırf Kızılderili olduğu için kadınların tecavüz edilebilir olduğu, Küba’da iş tutan kimi zengin Ermeninin topal olduğu için sahipsiz bir Ermeni kızla evlenmekten vazgeçtiği, kısacası hemen herkesin insancılığı ya da tam tersi kıyıcılığıyla yaşamsal kavşaklarda ortaya çıktığı, ama Ermenilerin tam anlamıyla ölemediği bir film. Tecavüz, sürgün, ölüm simgeseldi. Mesele şu ki, bizim buralarda Ermeniler öldürüldü. Ne iyi ne de kötü diyebileceğimiz bu yanlış filmin en büyük arazi Ermenilerin ölmeyişiydi. Birer özne birer şahsiyet olarak ölmeyişiydi. Filmin açılış epigrafında dile gelen “soğuk” tarihsel bilgi, savrulma ve göç hikâyesi olarak anlatıldı. Ne var ki Anadolu’nun verdiği kayıp, bağrından söküp attığı kadim kültür, geriye kalan boşluk yoktu. Bir saklı mezarlık olarak Türkiye yoktu. Dünya zaten lanetli, bütün kötüler benzer, ırkçılığın semptomları her yerde aynı ama nesneleri farklı, demeyi yeğleyen bir film *Kesik*.

On sekizinci yüzyılın başında yaşamış olan hümanist filozof Louis Claude de Saint-Martin *Şeylerin Ruhu* (*De l'esprit des choses*) kitabında, başlangıçtan beri insanoğluna ve onun ilk dölüne emanet edilen kökensel bir gelenekten söz eder. İnsanlığın zihniyeti ta başından beri kötülükle döllenmiştir, evet. Ne var ki, yeryüzünün bütün geleneklerine tek bir özden kaynaklanan gelenekler olarak bakmak, yalnızca ve yalnızca hümanist düşüncenin başlangıç cümlesi olabilir. O başlangıç cümlesi çoktan kuruldu, çoktan geride bırakıldı. İnsanın otorite karşısında özgürleşmesini savunan başka nice ilkeler yaratıldı. Siyasi zeminde bağışlan-

mayı dileyen, boyun eğerek özür dileyen devletler oldu. Bağışlanma arzusu ders kitaplarına, hukuka, müzelere, mezarlıklara resmen kazındı. Bundan böyle, dünyada soykırımlardan sonra hiçbir ahlak inşa edilmemiş, hiçbir nefret suçu tanımlanmamış gibi ırkçılığın çeşitlemelerine gönderme yapmak, felaketlerin insanlık dışı içeriğini olağanlaştırmaktır. Başlı başına etik bir sorundur bu. Daha kestirme bir cümle kurmak gerekirse, hâlâ Ermeni soykırımıyla yüzleşmemiş olan Türkiye toplumunun üstlenmesi gereken sorumluluğu, Kızılderili olduğu için tecavüze uğrayan bir kadınla, hakarete uğrayan bir Yahudiyle atlatamayız.

Herkesin kendi atasına çatması gerekir önce. Babadan başlayarak ataların katılaşmış zihinlerine koçbaşlarıyla saldırmayı göze almadan, tüm insanlıktan dem vurmak kolaycılık olur. Sahici erdem, benim dedem insanca yaşadı mı, diye sorgulamakla başlar. Kapı arkalarında anlatılanlara göre birçoğunun kahraman bir dedesi vardır Anadolu'da. Ermeni komşularını bodrumda sakladıklarından, sürgün kafilelerindeki çocukları kurtarmak için kendi çocuklarının arasına kattıklarından söz ederler. Gelgelelim, vaktiyle otoriteye karşı gelmiş ilkeli dedelerin kahramanlık hikâyesini açığa çıkarmak için, o kahramanlığın koşullarını oluşturan yürek dağlayan mezalimi tanımak gerekir önce. Soykırım sırasında, görevden alınıncaya kadar çevre illerden gelen pek çok Ermeninin Suriye çöllerine gönderilmesini engelleyen Konya Valisi Celal Bey'in, göçtürülen Ermenileri koruma altına alan Kütahya mutasarrıfı Faik Ali Ozansoy'un onuruyla övünebilmek için, hapishanelerde kana susamış canileri bir bir seçerek çeteler kuran, sürgünleri vahşice katlettiren İttihat ve Terakki'nin Merkez Komitesi üyesi Dr. Nazım ya da Bahaddin Şeker'in onursuzluğunu resmin dışına atamayız. Her kahraman bir zorba matruşkasından çıkmıştır ne de olsa, aynı tarihi kesitin rafında içi içe dururlar.

Babalar susarlar. Otoriteye itaat eden, doğruyla yanlışı sorgulamadan emir altında kalan kendi babalarının teslimiyetini susarlar. Pişmanlık devreye girdiği anda terk etmeleri gereken kurucu babalarını susarlar. Zaten suç binlere bölünmüştür o birinci kuşak babalar için, görülemeyecek kadar küçülmüştür. Suçlunun kim olduğunu kimse hatırlayamıyordur. Bir halkı tasfiye etmeye karar veren birkaç zalim kumandanın on binlerce ortağa ihtiyacı vardır. Birileri tutuklar, öbürleri zincirler, ötekiler evleri yağmalar, en vahşi olanlar katleder, hiçbir şey yapmayanlar seyrederek. Sorumluluklar suç ortaklığıyla paylaştırılmış, diller mühürlenmiş, şiddet karşısında dehşete kapılan mazlumun kesif sessizliğinin harcına katılarak taşlaşmıştır. Oysa ki o taşlardan yayılan hatıranın üstünde yaşar torunlar. Türkiye toplumunun pek gururlandığı, tarihi saray ve camilerin mimarı, İstanbul'u birbirinden zarif binalarla bezeyen Garabet Balyan'ın mezar taşı tesadüfen bir inşaat şantiyesinde ortaya çıktığında affedilmenin imkânsızlığını tadarlar. Bugün ateşte açan bir çiçek gibi ortaya çıkan Kobané'nin toprağında tarih boyunca on yedi kez katliama uğramış Ezidiler gibi Ermeni sürgünlerin de kök saldıgını öğrenince, bastırılmış olanın başka bir yüzyılda direnişle yeniden ortaya çıktığını görürler. Meyhanede yediği türlü mezeleri, eski evlerdeki çinileri, meydanlara kör bakan çeşmeleri vaktiyle yaratmış olan öznelerin adlarını örgütlü bir hafızasızlıktan ötürü bilmeseler de, kaybolan bir toplumun eseri olduğunu sezerler. Arasından otlar fışkıran kilise yıkıntılarının, basamak haline getirilen mezar taşlarının üstünde yürürken huzursuzlanırlar. Türkiye'de müzeye dönüştürülen birçok Atatürk evinin eskiden Ermenilere ait olduğunu öğrendiklerinde çelişik duygulara kapılırlar. Yas tutamasa da karanlıktadırlar. İnkâr etseler de konuşan taşların arasında yaşarlar. Mahalle arasında sıkışan eski evlerin alınlıklarındaki sağ kalan Ermeni harflerinin soluk aldığını er geç fark ederler. İçine gömdüğü tanıdık Ermeni, dışında bir türlü yabancı, bir tür-

lû uzak olamıyordur. Sorumluluk duygusu zamanın kemiğine dayanmıştır artık.

Bir gün gelecek, torunlar mecbur soracaklar. Vaktiyle Amira Dadyan diye bir devlet adamı varmış, onun torunları nerede, diye soracaklar. Yaptığı topiklerle nam salmış Ananiye hangi mahallede yaşardı, diye soracaklar. Derken, ben masumum, babam da öyle, ama dedemi bilemem, diyecekler. Türkçeleşmiş eski bir Ermeni türküsüne huşu içinde eşlik ederken, bir an için kaygıyla yutkunacaklar. Gün gelecek, sorumluluğun tarihsel dönemeçte donup kalmadığını, bütün bu felaketin şimdiki ve geleceği boyadığını, her bireyin sadece kendi atasından değil, o cehennemi günlere tanıklık eden bütün dağlardan, göçtürülenlerin izini çizen tren yolunun geçtiği ovalardan, nehirlerden, kökleri asfaltı patlatan bilmem kaç yüzyıllık meşelerden de sorumlu olduklarını ta ciğerlerinde hissedecekler. İnsan bu, duramaz çünkü, ağacın da hi ne bildiğini bilmek ister.

Bir gün torunlar bağışlanmayı ummadan af dileycekler. Affetmemenin magmasında köz gibi yanan sırtı, ağırbaşlılıkla kabul edecekler. Biz sorumluyuz, demek anlamını kaybedecek zamanla. Ben herkesten daha çok sorumluyum, diyecek birileri: Kardeşinin ölüsüyle ne yapacağını bilemeyen Kabillerin arasında yaşasam da, ben buradayım ahparig. Kardeşimin bekçisiyim.

Ezeli Bir Yabancı, Alevi*

ÜNLÜ OYUNCU TUNCEL KURTİZ, ölmeden önce bir vasiyette bulunmuş, Kaz Dağları'ndaki Alevi köyü Tahtakuşlar'ın mezarlığına defnedilmek istemişti. Bu vasiyet köyün mürşit dedeleri tarafından kabul görmeyince, köy halkı birçokları tarafından apaçık bir dille yobazlıkla suçlandı. Hıristiyanların ve Musevilerin Kâbe'ye girememesi, bir Müslümanın İsa'ya sempati duyduğu için kilise bahçesine gömülememesi ya da gönlümüz istedi diye Sinagog'ta nikâhlanamayacağımızı bilmemize rağmen, niyeyse Tahtakuşlar'ın mahremiyet hakkı ulu orta sorgulandı. Tuhaftır ki hiçbir dini gruptan talep edilmesi söz konusu bile edilemeyecek cenaze töreni konusunda esneklik beklendi onlardan. Ünlü, saygın ve vefalı bir oyuncunun Alevilikle kurduğu gönül bağı, doğal keyfiyet haklarıyla donanmış tartışılmaz bir kuruma dönüşmüştü. Manevi kabulleri bir yana, insana kasvet veren yüzlerce yıllık katliamlar dizisini saymaktansa bu yazı için yakın tarihi esas alırsak, Dersim Katliamı'ndan bugüne yaşadıkları kırım, sürgün,

* Bu yazıyı Ayşe Acar'ın "Mahrem - Alevilik - Tuncel Kurtiz Usta" (www.gazetesiz.com/makaleler/ayse-acar/mahrem-alevik-tuncel-kurtiz-usta-122149.html) ve Sema Aslan'ın "Aleviliğin Müstehcenliği" (www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=1108) yazılarından aldığım esinle yazdım.

katliam, aşağılama ve fişlenmeye rağmen, Alevilerden böyle bir esneklik bekleniyor olması hayli dikkat çekici. Bu inanç grubu sanki bir erdem abidesi olarak acıyla yücelmiş, çile çektikçe olgunlaşan azizler gibi, acıyı bal eylemiş dervişler gibi davranmakla görevli gibidir.

Toplum genelinde din mi, mezhep mi, yoksa heterodoks İslam mı olduğu belli olmayan Alevilik, Türkiye toplumunda daima müphem bir anlam taşır. Sadece dinsel olarak değil politik olarak da müphem bir anlam taşır. Azımsanmayacak bir kesim için kâfir, hatta sapkın olan doğuştan lanetli Alevi toplumu, başka bir kesim için az önce söylediğim gibi Türkiye'nin saklı erdemidir. Aleviler bir yandan Türk ulusalcılığının sırtını dayadığı çağdaş, ilerici bir topluluk sayılırken, öte yandan Sünni İslama yeni biçim veren Cumhuriyet mantığıyla folklorik bir unsur olarak hep kenarda bırakıldı. Bu yüzden Alevilik laiklikten hiçbir zaman payını almadı. Ne Ermeni ya da Kürt hareketi gibi etkin bir politik harekete dönüştü, ne de iktidarda söz hakları oldu. Alevilerin sorunu cem evi, zorunlu din dersi, diyanet içinde yetki hakkı gibi meselelere sıkışıp kaldı. Aleviler hem görmezden geliniyor hem de göze batıyordu. Bunun en iyi örneğini Gezi direnişinde hep beraber gördük.

Hatırlarsanız, 2013'te, devletin güvenlik güçlerinin raporlarına göre Gezi direnişine katılanların %78'inin Alevi olduğu gazetelerde yayınlandı. Nasıl ve hangi yöntemle yapıldığı belli olmayan bu raporla direnişçiler Alevi olarak fişlenmişti. Ne tesadüf ki direniş sırasında polis şiddetiyle ölen gençlerin hepsi Alevi'ydi. Fakat niyeysen, polis Alevi'yi gözünden mi tanıyor ki Alevi olduğu için öldürsün, gibi sözler sarfedildi. Oysa İstanbul'da yaşayan herkes bilir ki Berkin'in vurulduğu Okmeydanı'nda Derişim, Sivas, Erzincan Alevileri yaşar. Abdullah Cömert'in yaşadığı şehir Alevilerin çoğunluk olduğu Hatay'dır. Ali İsmail'in adı hem Ali, hem de İsmail'dir. Dolayısıyla Alevilik, hele ki onlara

düşmanca bakanların gözünden gayet görülebilir bir kimliktir. Ama vurgulandığı zaman niyeyle derhal müstehcenleşir.

Bu öyle bir müstehcenliktir ki, dönemin başbakanı Erdoğan bir önceki seçim konuşmalarında Kemal Kılıçdaroğlu'nu işaret ederek güruha yuhalattığı Alevileri açık düşman olarak öne sürerken, Gezi direnişinde öldürülen kişilerin Alevi olduğunun muhalifler tarafından vurgulanması apaçık rahatsızlık yaratmıştı. Bunu vurgulayanlar, toplumu Sünni ve Alevi diye kutuplaştırmakla gülünç bir şekilde eleştirildiler. Her zamanki gibi nefret suçu sindirilirken, Gezi'de öldürülenlerin kimliği örtülüyordu. Hep söylüyorum, ikiyüzlülük yeryüzünün en sofistike eylemidir, daima en basit yolu bulur.

Bugünden geriye Alevi katliamlarını bir bir saymak epey uzun sürecek. Ana hatlarıyla Gazi olaylarından Sivas Katliamı'na, Maraş Katliamı'ndan Dersim Tertelesi'ne kadar geçen bu yüz yıllık sürecin kökeninde aslında Osmanlı'dan devralınan epeski bir düşmanlık vardır. Aleviliğin etkin bir politik hareket olamamasının nedeni ise mağdur dilinden başka yeni bir politik dil kuramama çaresizliğidir bence. Çünkü daima taze tutulan Alevi düşmanlığı yüzünden acı hikâye sürekli kendini yineler. Her kesim bu dile alışmıştır sanki. Alevi düşmanlığını hiç saklamayan AKP hükümetinin üçüncü boğaz köprüsünün adını, Alevileri kılıçtan geçiren padişah Yavuz Sultan Selim Köprüsü diye duyurması, ya da Piyer Loti semtine 16. yüzyılda Alevi Türkmenleri katleden İdris-i Bitlisi'nin adını vermeye kalkışması açık bir tehdittir oysa.

Bu öldürülme ve gözdağı verme silsilesinin kökeninde sanıyorum ezeli bir yabancı olan o tedirgin eden Alevi insan var. Ezeli bir yabancısıdır Alevi. Bir Müslüman bir Alevi'ye baktığında başka bir ilah görür. Onu hem kendisine çok benzetiyor, ama aslında hiç benzemediğini biliyordur. Aleviler de sünnet olur, kurban keserler, ama oruç tutmaz, hacca gitmez, camide namaz

kılmazlar. Muhammed'i peygamber olarak tanır ama Ali'yi özel olarak severler. Sanki biraz Hristiyanlara da benzerler. İsa'nın on iki havarisi gibi onların da on iki imamı vardır. Aynı dili konuşur ama Türkçe dua ederler, haremlik selamlık ayrılmadan kadınlı erkekli semah dönerler. Kısacası onlar en yakın yabancılardır. Tedirgin eden tanıdıklar. Başka bir deyişle tekinsizdirler. Çünkü onlar varlıklarıyla hep Kerbela'yı hatırlatırlar. Kerbela'da katledilen kimlerdi, Ehlibeyt idi. Alevilik terbiyesinin ana damarını oluşturan Ehlibeyt. Ehlibeyt aile halkı demektir. Peygamber Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin. Bu beş kişi İslam'ın kutsal aile bireyleridir. Peygamber ve kızı Fatma eceliyle ölür, Ali'nin katlinden sonra ise Hüseyin ve çocukları Kerbela'da, Hasan Mekke'de katledilmiştir. Yani İslam'ın kutsal mahremiyeti Haçlı seferleri ya da dış düşman tarafından değil, bilakis İslam'ın içinde yerle bir edilmiştir.

Türkiye'de devletin de dini olan Sünni İslam bu trajediyi tanımadı, anmadı, ölenlerin ardından yas tutmadı. Üstelik bu inkâr edilen yas Ali'yi İslam kültürü içinde tek mitolojik varlık haline getirdi. 14. yüzyıldan itibaren İslam geleneğinde tasvir yasak olmasına rağmen, sadece Ali tasvir edilir ve birçok mit Ali üzerinden anlatılır, hatta pagan anlatılardaki gibi şekil değiştirerek aslan şeklini alır. İslam tarihinde peygamber dahil herkes tarihi bir kişiliktir, Ali ise Allah'ın aslanıdır, mitsel bir varlıktır. Tasvirlerde sürmeli gözleri, dolgun dudakları, dişil güzelliğiyle, İsa'yı andıran otuz yaşlarında bir adamdır Ali. Yine müphem bir çekicilikle resmedilir. Ve bu dişil erkeklik, kendi adına değil başka şeylerin adına da ölmeye devam eder. Vaktiyle adalet adına ölmüştür, bugün laiklik adına, özgürlük adına, demokrasi adına ölür. Yani o Alevi hep başkalarının yerine ölür. Bu kurban sadece kendi kabilesinin değil, başka kabilelerin de üst değerlerini temsil eder.

Ali ile ilgili çok sık anlatılan bir mesel vardır: Ali ölmeden önce oğlu Hüseyin'e der ki, "Ben öldüğümde cenazemi almaya yüzü peçeli bir Arap gelecek, beni devesine yükleyecek, yıkadıktan sonra beni toprağa verecek." Ali ölünce peçeli bir Arap gelir, Ali'yi alır. Mezara gömerken oğul Hüseyin dayanamayıp Arabın yüzünü açar, bir bakar ki karşısındaki babası Ali'dir. Sonra tabutu açar, yine Ali, deveye bakar yine Ali'yi görür. Bir anlamda Ali ölümsüzlüğe açılan varlıktır, ama başka bir anlamda hiç gömülememiş olandır. Bu ağır yaralı kült gerçekten ölüp, gerçekten gömülmediği sürece, müphem ve müstehcen bir hayalet olarak tekinsizliğine devam edecek. Belki de Alevilerin meftun olduğu kısır döngü tam da budur. İslamcı ya da ulusalcı faşistler onları öldürmeye devam ederken, Aleviler cennete bile gitseler Ali için kahrolmaya devam edecekler.

Ejderhanın Cinneti

*Herkes uyuduđu zaman
gözünü onların üstünden ayırmayan,
sürüsü için iyi olanı isteyen ulu Ra.*

Bir Mısır ilahisi

TÜRKÇE MASALLARDAKİ ejderha, Uzak Doğu masallarına kıyasla daima korkunç olmuştur. Yüce ruhları koruyan büyüğü güçlere sahip değildir bizim ejderhamız. Kasabaları yıkıp yakan, verimli toprakları mahveden, kan dökmeye doyamayan bir canavardır. Bu nefret dolu devasa kertenkele Çin'den Akdeniz havzasına gelinceye kanatlarıyla birlikte ahlaki üstünlüklerini kaybederek iyice hırçınlaşmış, şeytansı bir karaktere bürünmüştür.

Bu türden yoz ejderhanın başrolü aldığı çarpıcı bir masal biliyorum. Vaktiyle ulu bir dağın eteğinde, bereketli topraklar üzerinde kurulu bir köy vardır. Hayatından az çok memnun insanların yaşadığı köye nereden çıkageldiğı belirsiz bir ejderha musallat olur. Ejderha bütün yağ ve şarap ambarlarını talan ediyor, keçi sürülerini avlıyor, köy halkına yiyecek tek lokma bırakmadan dağın zirvesindeki mağarasına çekilerek günden güne daha besili, dolayısıyla çok daha ihtişamlı bir hal alıyordu.

Köy halkı kendilerine musallat olan ejderhadan kurtulmak için kimsesiz ve yoksul çobanları gözden çıkarmaya başlar. Her yıl, çobanlık yapan bir delikanlıyı seçer, ona yıl boyunca dövüş

sanatları öğretir, ellerinde kalan son yiyeceklerle tıka basa besleyip ejderhayı öldürmesi için dağa gönderirler ama ne yazık ki eğitilen onca savaşçı-çobandan hiçbiri geri dönemez. Yıllar sonra köyde ejderhayla savaşıacak erişkin delikanlı kalmadığında kasaba halkı mecburen daha bıyıkları terlememiş bir çobanı savaşçı olarak seçer. Oğlan öyle yeteneklidir ki kısa sürede usta bir okçu olur. Onun hazır olduğundan emin olan ahali büyük bir şölen düzenledikten sonra dualar eşliğinde çobanı ejderhaya gönderir.

Çoban bir günlük tırmanışın sonunda ejderhanın yuva bellediği mağaranın kapısına ulaşır. İçeri girdiğinde gördüğü zenginlik karşısında gözleri kamaşır. İçerisi hevenk hevenk meyveler, yiyeceklerle doludur. Hazine sandıkları, büyüleyici mücevherler, buğday çuvalları, pekmez küpleri, şarap testileri, neler neler. Çobanın tahayyül dahi edemeyeceği bu zenginliğin ortasında o amansız ve ihtişamlı ejderha derin bir teslimiyet içinde mışıl mışıl uyumaktadır. Çoban yayını gerer, okunu atar, ejderhayı tek atışta, daha uykusundan yekinmeden kolayca öldürür. Bu kadar kolay olduğuna kendisi bile inanamaz. Ejderhayı gerçekten öldürdüğünü kanıtlamak için canavarın kalbini çıkarıp heybesine koyar. Derken bizim kahraman çoban mağaranın derinliklerine doğru göz atmaya başlar. Kendini alamadığı bir okşama ihtiyacıyla her şeye dokunuyor, tuttuğu altınları inceliyor, yiyeceklerden tadıyor, zevkle kendinden geçerek mağaranın her santimetresini dokuna dokuna fethediyordu. Birkaç saat sonra çoban çoban değildir artık. İlk dikenli kuyruğu belirir, sonra pençeleri. Ağzından ateşler püsküren bir ejderhaya dönüştüğünde mağaradan çıkıp tarifsiz bir açlıkla aşağıdaki köye doğru kükrer. Köy halkı ejderhanın dehşet veren sesini işittiği vakit, büyük bir yıkım ve hayal kırıklığıyla birlikte küçük çoban için yas tutmaya başlar.

Kuşkusuz bu ejderha içimizden biridir. Hemşeridir. Yurttaşdır. Çoban ve çobandan önce gelen bütün delikanlılar ejderhanın içinde gömülüdürler. Köy halkı ejderhaya karşı bir şehit dizilimi

oluştururken eşzamanlı olarak ejderha dizgesine katılarak kendini imha ediyordur. Bu bakımdan dirilenlerin değil –çünkü dirilme aynı bedende olur– canlanmış ve kinlenmiş ölülerin toplamıdır ejderha. Canlanan ölüler yaşayanların kaderini bozmakla kalmayıp ölülerin hasediyle yıkıcılaşırlar. Korku ve hayranlık uyandıran despotların, diktatörlerin, faşistlerin, hegemonik iktidara yürüyüş serüvenlerini tasvir eden bu ejderha masalını kılı kılına güncel Türkiye alegorisi haline getirense hikâyedeki çobandır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Kasım 2016’da Milli Tarım Kongresi toplantısında “Ben de bir çobanım” dediğinden beri, yeryüzü kültürümüzün ikonlar, figürler, arketipler, semboller, mitler deryasında, iktidar ve hikmet açısından aslında bir başına doygun anlamlar taşıyan çoban tipolojisinin, arketip mertebesine erişmemiş olduğunu fark etmek doğrusu şaşırtıcıydı. Çoban, bir anlam atomu olarak soyut bir uzama terk edilmiş, retorik sırasında ortaya çıkan üstünkörü örneklemden öteye geçememişti. Rastladığım birçok söylencede, kahramanın gerçek bir kahraman olmaktan önce sıradan bir çoban olması gerekiyormuş gibi neredeyse *bildungsroman* kurgunun vazgeçilmez parçası olarak kalmıştı. Oysa ki sadece Paris gibi mitolojik kahramanların değil, Aztekleri yeryüzünden silen Cortés gibi birçok tarihi komutanın ilk hayat bilgisiydi çobanlık.

Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu konuşmasında çobanlığı hafife almamak gerektiğini vurgulayarak sözlerine şöyle devam etti, “çobanlığın felsefesini anlamayan insan yönetemez. Ben de bir çobanım. Hepiniz çobansınız, hepiniz güttüklerinizden mesulsünüz buyuruyor peygamberimiz.”¹ Dikkatinizi çekeirim, “ben de bir çobanım,” diyen Cumhurbaşkanı halkı koyun sürüsü yerine koyduğu imasına karşı çabucak önlem alarak “hepiniz çobansınız,” diye devam etmiş, dinleyicilerini çoban toplulu-

ğu olarak kendine bağlamış, çobanların çobanı olmuştur böylece. O salonda bulunan müstakbel çobanlar, birer birer kendi çoban topluluklarına seslendiğinde cumhurbaşkanının konumu, çobanların çobanlarının çobanı olarak anbean güç toplamaya devam edecektir.

İlkçağ tarım toplumlarındaki iktidar-itaat ilişkisiyle doğup, en üst seviyedeki yaratım olarak nitelediği insana çoban vazifesi vermesiyle doğanın sınırsız sömürülmesinin önünü açan vahiy dinleri sayesinde devleşen “yönetici çoban” modelinde, kimin ya da kimlerin güdüldüğü muğlak bırakılsa da sözcük öyle yerleşik ve öyle eskidir ki ağızdan çıktığı anda milyonların zihninde yerini bulur. Soyut bir uzamda hafızamızdadır çoban. Ya tanrı ya da tanrıya çok fazla yakın bir figür olarak. İnsan güden yönetici çobanlar Mısır, Asur, Filistin gibi Antik Doğu toplumlarında ortaya çıktı. Asur kanunlarında halk sürü, kral çobandı, ama sürü mutlak olarak Tanrı’nındı.² Bu temayı derinleştiren İbraniler için çoban, bir toprak parçası üzerinde değil, sürü üzerinde iktidar kullanırdı. Çoban sürüsünü bir araya toplar, onlara yol gösterir ve önderlik ederek kendi sürüsünün selametini sağlardı.³

Yunanlılarda ise çoban ahlak felsefesinin güçlü metaforu olur. “Doğruluk güçlünün işine gelendir,” diyen geç dönem Sofistlerinden Thrasymakhos, Sokrates’in doğruluk fikrine karşı alaycı bir saldırıya geçerken önce koyunla çobanı birbirinden ayırt etmesi gerektiğini söyleyerek yakıcı bir sorgulama başlatır: “Çünkü senin bu mantığına göre çobanlar veya sığırmaçlar, kendilerinin veya efendilerinin çıkarlarını değil, sürülerinin çıkarlarını düşünerek onları güderler. Aynı şekilde sanıyorsun ki devletlerin yöneticileri, gerçek yöneticiler, kendilerine tabi olanları çobanın

2. M. Tosun, *Sümer, Babil ve Asurlularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler*, Belleten, XXXVII/145-48.

3. Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. O. Akınhay, I. Ergüden, Ayrıntı, 2016.

sürüsünü gördüğü gibi görmezler; kendi çıkarları için gece gündüz çalışmaktansa, onların çıkarları için uğraşır dururlar.”⁴ Platon’un *Devler*’indeki çoban ve hatta çoban köpeği devlet erkânı analogisi olarak sık sık çıkar karşımıza, Platon’un Glaukon’a söylediği gibi “Bizim devletimizde de yardımcıları, çobanlarının çağrısına uyan köpekler gibi, önderlerinin emirlerine uyan teba gibi olmalıdırlar.”⁵

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın tarım konulu bir toplantıda kendine yaptığı çoban yakıştırmasına dayanarak, güdülen ve hükmedilen sürünün insan bedeni olduğunu nihayet apaçık söyleyebiliriz. Ancak bu güdülen sürü/insan’ın aynı zamanda seçmen olması işleri karıştırıyor tabii. Yani bir çoban için en kolayı sürüdeki her bireyin sadece beden olarak kalması olurdu. Böylece yönetici-çoban yurttaşın beslenme, barınma, güvenlik ve sıhhat gibi temel dürtüsel gereksinimlerini sağlayarak iktidarını pekiştirebilir. Bu bağlamda yurttaşın salt beden olarak kalmasının önkoşulu onun dürtüsel seviyede tutulmasıdır. Foucault’nun “Özne ve İktidar” makalesinde sözünü ettiği pastoral iktidar, çobanın sürüyü gözetken, her bedeni birer birer kollayan iktidarıdır. Aydınlanma öncesi Hristiyanlık düşüncesinde çoban, müminlerden oluşan sürüsüne adanmış biri olarak kesin itaat bekler. Zaten tanrının iradesine boyun eğen kullar açısından bu pastoral iktidarın meşruiyete gereksinimi yoktur. İnsan düşünmeden edemiyor, Ortaçağ’a hâkim olan ilahi egemenlik fikrini bütün semavi dinlerde ortaklaştıran belki de Habil oldu. Kardeşi tarafından öldürülen çobanın felaketinden kutsal adalet fikri doğmakla kalmadı, tarih boyunca iktidar gücünü ele geçiren kimi çoban-kralar, Habil’in gasp edilmiş iktidarını derin bir mağduriyet ve dolaşısıyla haklılık duygusuyla ikame ettiler.

4. Platon, *Devlet*, çev. C. Saraçoğlu, V. Atayman, Bordo Siyah, 2005, s. 215.

5. A.g.y., s. 487.

Habil'den sonra İshak, Amos, Musa peygamberler çoban oldu. Buhari'nin aktardığına göre Muhammed peygamber de tüccarlık yapmadan önce Mekkelilerin koyunlarını güderdi. Aktarılanlara göre İslam peygamberinin "Sükûnet ve vakar, koyun besleyenlerdedir,"⁶ demesiyle İslam dünyasında çobanlık yapan kimselerde tefekkür ufkunun, vakar ve merhamet duygusunun geliştiği düşünülür. Sürüsüyle bir vadide yalnız kalabilme iradesi gösteren çoban, tanrısına sürekli ibadet ederek fazilet sahibi olur. Ama aynı zamanda hayvan güden kişi, sürüsünü düzenli bir şekilde otlaktan otlağa sevk edebilme becerisi göstermekle kalmayıp sabır ve dikkatle sürüyü yırtıcı hayvanlardan korumayı başarır. Böylece yazılan birçok nasihatname ve siyasetnamede devlet yöneticilerine atfedilen çoban terbiyesi yerleşmeye başlar. Ortaçağ'ın İslam devletleri geleneğini pekiştiren bu siyasetnamelerde ideal bir hükümdar tanımlanarak bir iktidar üslubu geliştirilmiştir. Bu metinlerde bir yandan Çoban-Hükümdar ideali kristalleşir, öte yandan sürü gibi güdülmesi gereken toplum, muğlak bir imgeye dönüşür.⁷ Bu siyasetnamelerde genel olarak Çoban-Hükümdar acımasız, intikamcı, entrikacı değil merhametli biridir. Onun görevi sürüsünü hayatta tutmaktır. "Eğer hükümdar olmasaydı," der Ebû Mansur es-Seâlibi, "insanlar birbirlerini yerlerdi! Tıpkı çoban olmayınca sürünün yırtıcı hayvanlar tarafından yenilmesi gibi."⁸

Peki 15. yüzyıldan sonra padişahın da devletin kulu olduğu Osmanlı'da teşbihten öte pek kullanılmayan çoban-hükümdar, bugün peygamber hadisleri eşliğinde niçin geri döndü? Bir hükümdara, krala, ya da diktatöre benzetilmektense sürüsüne hâkim mütevazı bir çobana benzemek çok daha makul bir çözüm mü

6. Buhari, *Menakıb*, 1.

7. Bkz. H. Bahadır Türk, *Çoban ve Kral*, İletişim, 2012.

8. Ebû Mansur es-Seâlibi, *Hükümdarlık Sanatı*, çev. Sait Aykut, İnsan, 1997.

yoksa? İslamofaşizme karşı dünyada kontra-faşistler yükselirken sürüsüne mukayyet olan çoban meseli günümüz toplumları için ikna edici olabilir mi hâlâ? Akademisyen cübbelerinin yerlerde süründüğü, binlerce kamu görevlisinin işten kovulduğu, şu anda kimsenin tam olarak bilemediği sayıda gazetecinin hapislerde tutulduğu, Türkiye'nin gözle görünür tek muhalif partisi HDP eş-başkanları ve kimi milletvekillerinin vekillikleri düşürülerek hapse atıldığı, medyanın tümüyle baskı altına alındığı, Kürt illerinde Avrupa'nın da seyirci kaldığı insan hakları ihlallerinin sürdüğü, gencecik insanların gözümüzün önünde infaz edildiği, "Hayır" kampanyası yürüttüğü için sayısız gencin akıl dışı suçlamalarla terörist ilan edildiği, mültecilerin esir gibi pazarlık konusu edildiği böyle çılgın bir ortamda bugünkü çobanın muhayyilesindeki sürü kimlerden oluşur? Kabul etmesi zor ama seçmenlerden oluşur. Üstelik bu seçmenden asla seçimi yapılamayacak bir seçim yapması istendi. Parlamenter bir düzenek içinde, demokrasinin bütün aygıtlarını araçsallaştırarak son derece eşitsiz ve hukuk dışı bir atmosferde akıl almaz bir seçim dayatıldı seçmene. Tek bir adama bütün gücü verelim mi vermeyelim mi sorusu demokratik bir ürünmüş gibi piyasaya sürüldü. Oysa, böyle çarpık bir sorunun yanıtı ne evet olabilirdi ne de hayır. Dolayısıyla seçmenden istenen EVET bir seçim değil, katı bir emirdi.

Bu yazının başından beri yeterince anlatılamayan sürü nihayet ortaya çıktı. *Kitle ve İktidar* kitabında Canetti'nin değindiği gibi, gerçekleştirilen her emir insanda sızı bırakır. Özümlemez. Yabancı bir cisim gibi. Bu yüzden emir altındaki kimse suçsuz hisseder. Bir bakıma kendisini kurban gibi hisseder. Celladını arayan ve sızlayan bir kurbandır o. Bu yüzden asla asıl kurban gibi hissedemez.⁹ Çünkü o bizatihi failin kendisidir. Emiri gerçekleştirmek için hile yapar, yalan söyler, çeşitli entrikalarla ha-

yır diyenlerin iradesini gasp eder. Yeter ki emir gerçekleşsin. Çobana gelince, ejderhaya dönüştükten sonra bir daha asla sürüsüne kavuşamaz. Onun için dünya bundan böyle sadece avdır.

Hınç Rejiminde Direniş

BİR ÜLKEDE, gün geçtikçe derinleşen tiranlık anlayışıyla bir yandan bütün devlet aygıtları tek bir otoritenin iradesi altında işlevsizleştirilip, öte yandan uluslararası kamuoyunun pek inandırıcı bulmadığı askeri darbe girişimi “lütfuyla” hukuk sistemi tümüyle rafa kaldırılıyor ve ülke polis denetimine bırakılıyorsa; bir yandan şehirlerin kalbi IŞİD tarafından bombalanıyor, başka bir yerde yaklaşık kırk yıldır sürdüğü gibi iç savaş yaşıyorsa; bizzat iktidara yakın dar kafalı erkekler tarafından yaygınlaştırılan mizojiniyle kadına karşı şiddet hızla artarken, ülkenin en değerli demokratlarının, gazetecilerinin, insan hakları aktivistlerinin, seçilmiş parlamenterlerin hapsedilmesiyle muhalif dil iğdiş ediliyorsa, bütün bunlar olurken askeri operasyon nedeniyle güzelim Dersim ormanları yakılıp, rant ve açgözlülük yüzünden tarihi dokular, arkeolojik alanlar yerle bir ediliyorsa; ülkesi viraneye dönmüş Suriyeli mülteciler ucuz işçi olarak çalıştırılırken, olağanüstü şartlarda yurdundan göçtürülen Kürtler oradan oraya sürükleniyorsa, o ülkede soğukkanlı ve dingin bir düşünce iklimi üretmek mümkün müdür? Kendi yararına ekonomik bir düzen kurmuş, kendi iktidar ayinini ve erginlik merasimlerini standardize etmiş, milislerini eğitmiş organize şiddet/iktidar işbirliğine kar-

şı nasıl olur da bir insan, hem de bütün bu olup bitenlerin emperyal bir projenin parçası olduğunu bilmenin yılgınlığıyla, özgün bir muhalif dil üretebilir? Akıl almayacak ölçüde organize, birinin bıraktığı boşluğu öbürünün derhal ikame ettiği bu kötülükler dizgesini soğukkanlılıkla değerlendirebilecek durulukta yepyeni bir politik insan mümkün müdür?

Her şeyden önce o insan bugün herhangi bir sıradan insan değildir. O, büyük harfli bir Tanık'tır. Bu Tanık şiddet karşısında dehşete kapılarak istemsizce gözlerini yuman kişidir. Ruhunu parampaşa edecek trajediden korunmak için pelür inceliğindeki karanlığa çekilir. Bu korkudan nutku tutulan, bu olduğu yerde donakalan, bu duyduklarına inanamayan ve şiddeti ancak böyle bir hayret eleğinde süzerek bilincinde taşıyabilen Tanık, saf gerçeği hayatın pornografisinden ayıklayarak zihnine ekler. Çünkü o karanlığın içinde, zihnindeki kurbanlar ve mağdurların yerine konuşabilecek ölçüde ank, çoğul bir dil üretmeye mecburdur. Ayrıca bu Tanık biliyordur ki asıl kurbanlar için artık karanlık yoktur. Suruç Katliamı'nda sonsuza kadar dile gelemeyecek olan ölüm anları birer sır olarak toprağa düşerken, şiddeti konuşmak tanıklık edene kalacaktır. Bu güçlü Tanığın, kenardan seyretmenin getirdiği suçluluk duygusuna kapılacak vakti yoktur. Çünkü o bir alışkanlık haline gelen suçluluk duygusunun, kişinin kendini başka bir yönden önemseydiği benmerkezci bir oyalanmaya dönüştüğünün ayırdındadır. Son derece edilgen, çıldırtıcı düzeyde çaresiz hisseden, sadece kenardan seyreden biri olarak, iktidar güçlerinin hiç çaba göstermeden ele geçireceği, kendi kendini sansürleyen, ülkeyi alın yazısı gibi yaşayan edilgen bir kişiliğe dönüşmektense geleceğiyle ilgili seçim yapar.

Açlık greviyle hayati sorumluluğu devlete sorgulatan Nuriye Gülmen ve Semih Özakça gibi etkin kişilikler, ölümün eşiğinden despotizme kafa tutarken, güçlü Tanık hiçbir afallama içermeyen bu inatçı üslubu korumakla yükümlüdür. Bu yüzden ana akım medyadan kovulsa da işine devam eder, fanzinlerde yazar, mat-

baaya borçlanarak dergi basar, internet televizyonculuğu yapar, evinin arka odasında radyo istasyonu kurar, sosyal medyayı özgür bir yayın ağına dönüştürerek var olan muhalefeti yapıtlaştırır. Mahkemede yargılanırken savunma yapmaktansa mahkemeyi itham etmeyi yeğleyen Ahmet Şık'ın "Kahrolsun istibdat, yaşınsın hürriyet" haykırışını kendi bloğunda, WhatsApp gruplarında, Facebook sayfasında, Twitter floodlarında dolaşıma sokar. Sokakta kendini polis, savcı, asker yerine koyan, iktidarın en güçlü payandası iktidar yandaşlarının onca tehdidine karşın Tanığı dayanıklı kılan yürekten özgürlüğüdür. Büyük harfli Tanık, siyasi tetikçilik yapan bir şahsiyet kadar serbest değildir ama haset uyandıracak ölçüde özgürdür.

Kahrolmak, kendi özvarlığını atıllaştırarak lanet okumak Tanığa göre değildir pek. Belli ki toplumu sürekli şok içinde tutarak bugünü hafızasızlaştırmaya uğraşan hınç rejiminde, onun daima uyanık kalması gerekir. Üstelik onun etkili belagate, çarpıcı retoriğe, karizmaya, şöhrete gereksinimi yoktur. Tanığın en değerli direnişi katıksız gerçeği biriktirmektir. Hiç kuşkusuz, gelecekteki etkin politik dil, kimsenin hesaba katmadığı bu tutkulu vakanüvisten çıkacak. Despotun değil mücadelenin tarihini yazmak için. Yeter ki gerçeğe kefil olacak dirençli bir Tanık olsun, yeni politika mutlaka kendi diliyle doğacaktır.

Açlığı Yaratmak

*Nuriye, Semih, Nuriye,
Semih, Nuriye için.*

BİR KERESİNDE açlığı görmüştüm. Alaca gözlü upuzun bir adamdı. Yüzü küf yeşili. Onu gördüğümde on dört yaşıdaydım, bedendeki kırıışlerin ağrıdığı zamanlar. Lezzet, haz, ay ışığında sivrilen meraklar iyice belirginleşmiş. İnsan büyürken çocukluktan yırtılarak ayrılıyor. Merkeziyetçi algıların yerini başkalarına yönelik ilgi alıyor. Ergenin tanıklık halleri bu haller. Sadece beden değil, dünyanın ergenliğini de görebilme yetisi geliştiççe varlığın kendine kapalı olmadığını, başkalarının derdiyle mayalandığını da öğreniyorsun. Açlık fikrini öğreniyorsun sözgeli mi. Kimi sözcükler panzerleşerek bir adamın üstünden geçiyor, sen birdenbire büyüyorsun.

Sarıkamış'taydık. Kışın son günlerinden birinde okul duvarından aşağı ayaklarımı sarkıtmış, eriyik karda zorla yol alan atlı kızakları seyrediyordum. Elimde sütlü ekmek. Sonra bir adam gördüm. Adam şiddetli bir dikkatle gözlerini elimdeki ekmeğe dikti. Ossaat içinde bulunduğum mekânın ekmeği içerdğini, ya da şöyle diyeyim, o sıradaki yeryüzünün sadece ekmekle ilgili olduğunu sezinleyerek ekmeği yavaşça duvarın üstüne, uzağıma

koydum. Başımı öte yana çevirdim bunu yaparken. Çok değil üç-beş saniye sonra ne ekmek vardı ne de adam. Her şey olup bitmiş görünüyordu. Gelgelelim şimdi tekrar okunduğuna göre bazı şeyler oluyor, bazı şeyler hiç sona ermiyor.

Derken, üniversitede Knut Hamsun'un *Açlık* romanını okuyunca, ilk gençlik çağımda rastladığım o aç adamın kendine Andreas Tangen adını takan kişi olduğunu, onun sonsuzluğa bağlanan kederli imgesinin dünyadaki bütün açlığı tasvir ettiğini idrak etmek zor olmadı. O romandaki gerçekliğin bu denli hırçın olmasının nedeni, deneyimle tanıklığın iç içe geçmesindendir zaten.

İnsan açlıkla sınanır. Kendi açlığından çok başkasınıkiyle. Ötekinin acı nefesiyle insan belli olur. Evrensel bir öğreti, başlı başına bir okul olarak diretebiliriz bunu. Tepine tepine tutturabiliriz. Ama bugünkü insan için fazla ince kalan –elbette incedir, öyle incedir ki William Blake yüzlerce şiir yazmıştır bu yüzden– böyle yıpratıcı öğretilerden önce çok daha basit sözler etmek lazım. Yürekteki kara mucidi teslim ederek tükürür gibi söylemeli. İnsan açlığı yaratır. Çamuru üfleyip denizi yarar gibi, göğe yükselip geri döner gibi, son nefesini veren Lazarus'u diriltir gibi aynı insan açlığı da yaratır.

İşte bu yüzden, insanın insanı aç bırakması doğadaki beslenme çabasıyla kıyaslanamaz. Doğa açlığı isteyemez çünkü. O açlığı kurgulamaz. Tohumlamaz. Açlığı nemli tutmaz. Gelgelelim insan doğa dışı bir varlık olduğundan beri iktidar ve sorumluluk meselesi olarak açlığı yönetilebilir düzeyde diri tutar. Açlık işlevseldir. Hükmedişi kolaylaştırır. Çünkü ölümün eşigidir ve içinde diri olan tek şey o eşiktir. Eşik derken, söndü sönecek nabzın cılızlaştığı zaman darlığından söz ediyorum ve özellikle “aralık” demiyorum bakın, uzun süren bir açlığın içeriğine herhangi bir genişlik yerleştirmemek için.

Yağma, talan, işgal, tecavüz gibi büyük suçlara kıyasla daha küçük hareketlerle pekâlâ kolayca yaratılabilmıştır açlık. İnsanları işinden ederek, işinden etmekle kalmayıp bir daha iş bulamayacağı şekilde çepeçevre kuşatarak, başka bir yerde hayat kurmasın diye bütün yolları kapatarak, direndiği zaman suçlayarak, tutuklayarak, onlarla dayanışan insanları tehdit ederek bir icraat olarak sürdürülebilir.

Açlık direnişi ise güce sınır gösterme iradesidir. Boş kursağı bilinçli kılar, açlığın hükmedilemezliğini haykırır. Bu açlık susmaz. Avaz avaza konuşur. Buyur al beni, der. Buyur efendim buyur etimi etine kat! Hiç kimsenin bahsetmediği merhamet yetkesi bağışlıyorum sana. Niyet ya da ahlak ya da değer olarak değil, yok yok gündelik duyguları inceltip aklını karıştıracak değilim, der. Aksine kapkalın, odunsu varlığıyla hakkımı anımsatıyorum. Hakkımı alma hakkımı sana bırakıyorum, der. Ya beni kurtaracaksın ya da günden güne yapıtlaşan bu mahvoluşun kaidesi bizzat sen olacaksın, diye sarsalar. Açlık grevinde konumuz sadece açlık çeken değildir yani. Aylardır konuştuğumuz açlığı yaratıp yaratmama meselesi. Konumuz, ölümle ilgili.

Dilin Kahreden Şenliğı ya da Şiir

SÖZCÜKLERDEN BAŞKA hiçbir halt olmadığımızı düşündüğüm zamanlar oluyor. Halt derken kelimenin tam anlamıyla insanın kendini türlü yanılgılarla, kanılarla, inançlarla katıp katıştırarak var ettiğini sandığı benlik bulamacından söz ediyorum, konuşa konuşa zihinsel bulamaç olduğumuz halimizden. Devinen, üreyen, besleyen, derleyip düşünen canlı olmanın, ağzımızdaki dili tazelemediğı böyle geveze günlerde, konuşurken birçok şeyin düşeyazdığı şu çok sert zamanlarda Türkçe dahil bütün diller bıktırıcı. Bir şey demiyor dil, demiyor. Hırpalıyor saldırıyor suçluyor yargılıyor. İbranice yükselirken Arapça sızlıyor, Türkçe palazlanırken Kürtçe sönüyor, İngilizce hükmederken herkesler dil değiştiriyor. Herhangi bir gün, dünyanın herhangi bir ucunda, herhangi bir insanın bedeninden çıkan o yaşamsal söz –çünkü söz ağızdan çok nefesin dolaştığı bütün bedendir– o kendiliğinden doğan edebiyat, yerini soruyor dile. Ben neredeyim?

Sen çoğunluğun çoklukla dedikodu yaptığı yerdesin. Biri bir şey diyor, öbürü üstüne koyuyor. Gel zaman git zaman dedikodu cisimleşiyor. Her dedikoducu insan, taşıyıcı bir ağıza dönüşüyor zamanla. Burnunda top sektiren sirk soytarısı gibi dedikoduyu soğutmadan ötekine taşımak gerekiyor. Dedikodu denen cismin

malzemesi öyle plastik öyle esnek ki Harper Lee'nin *Bülbülü Öldürmek* romanındaki gibi basit bir havadisın cinai bir eyleme dönüşmesi an meselesi olabiliyor. Dilin cambazı olmakla dilin soytarısı olmak arasındaki farkı dedikodu üzerinden belirlemek bazen çok kolay bazen hiç kolay olmuyor bu yüzden.

Antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi insan bilimlerinin gözden kaçırmadığı özel bir meseledir dedikodu. Her şeyden önce insan türünün korkutucu bir topluluk olmasını sağlayan bir çeşit iletişim biçimi. Hatta son dönem antropologlar, dedikodu becerisi sayesinde insanın güvenlik ve birbirine bağlanma davranışları geliştirdiğinden, bu sayede evrimleşme hızını katlayarak dünyayı geride bıraktığından söz ediyor. Demek ki dili sayesinde ileri gitmiş insan, geride kalan her şeyi yok edebilme gücünü dedikodu etme yeteneğiyle üreterek. Başka bir açıdan dedikodu aynı zamanda mahrem bir alan yaratma çabası, bir yakınlaşma biçimi. Ayıplı ve gizli bir bilginin sunuya dönüştürülmesiyle iki kişi arasında özerk bir alan oluşuyor. Sanki sır verirmiş, sanki kendi etinden bir parça sunarmış gibi yaparak ötekinin etini vermek. Evet, dedikodu bir bakıma insan eti yemek gibi bir şey.

Sözcüğün içini açıp yakından bakarsak, her şeyden önce dedikodu katıksız kötülemedir. Ucuzdur, şeytanidir, çekicidir, kolay yayılır. 14 yaşındaki çocuğu öldürülen Gülsüm Elvan için söylenenler gibi kanıta ya da doğrulamaya gereksinim duymayacak kadar saldırgandır. Hep geçmişten gelerek şimdiki zamanı yeniden geçmişe ittirir. Bugün olan biten gerçekliği değiştirebilir böylece, Boğaziçi'ndeki savaş karşıtı öğrencilerin silahlı örgüt propagandası yaptığını söyleyerek hepsini birden hiç gerçekleştirmemiş bir geçmişe oturtur. Bu arada inanılmaz olmasına rağmen inandırıcı olabilir. Vaktiyle, Kabataş'ta üstünde deri kıyafetler olan yarı çıplak on beş-yirmi kişinin bebekli bir kadına ne acayip şeyler ettiğini gazetecisinden belediyecisinden cumhurbaşkanına kadar birçok kişiden uzun uzadıya dinlerken ayıp ve uy-

gunsuz olanın sınırlarının yeniden çizildiği tuhaf bir cinsel fantezinin içinde bulmuştuk kendimizi. Sosyal terbiye açısından neyin yapılması değil neyin yapılmaması gerektiğini öğreten bir ibret anlatısı gibi dururken, gerçekte bir topluluğun ortak hasedini, arzusunu, bastırlamayan nefretini ortaya vuran çarpıcı bir anlatıydı karşımıza çıkan.

Dedikodu, birçok açıdan sosyal grup formasyonudur da. Gruptaki sosyal ağı sağlamlaştırma, değişime dayanma becerisi, birlikte eğlenme, ötekinin kötü duruma düşmesinden zevk alma, bilgiyi elinde tutma gücü, gruba yeni üyeleri kabul etme töreni gibi akla gelmedik nice işlevi vardır. En fenası ise propaganda aygıtı oluşudur. Dünyanın en büyük dedikoducuları egemen zihniyeti temsil edenlerdir çoğu zaman, politikacılar, din adamları, kanaat önderleri, savcılar şimdi burada tekrarlamayacağım akla gelmedik hikâyelerle durmadan öteki hakkında kurgularlar. Ne var ki onlar, hakkında konuştukları insanların yüzlerine bakamazlar. Hep arkadan çalışırlar. *Mülklerin en tehlikelisi dildir*, der Hölderlin. Hele ki arkadan konuşan dil, o hiç susmayan çene, insan etiyle çalışan bir makineye dönüştüğünde, o makinenin artık cahilliğe bile gereksinimi yoktur. İnsan denilen o büyük malzeme birdenbire taşıyıcı bir ağıza dönüşür. Bir ağıza dönüşmeyi reddettiğimizdeyse, Hölderlin'in taslak halinde kalan şiirindeki gibi, yüz yüze gelip göksel şeylere ad vermeye devam ederiz.

Kibrin Gizli Seremonisi

Toplumsal kötülüğün kaynağı “Bu benimdir!” diyen kişi değil, “Sen benim eşitim değilsin,” demeyi ilk akıl eden kişidir.

Hobbes

ÜNİVERSİTEDEYKEN YAKINLAŞAN, zaman içinde başka yönle-re savrulan iki arkadaş yıllar sonra birlikte yemeğe çıkmaya karar verirler. Birbirlerini uzaktan uzağa takip etmiş, hatır gönül sorarak ilişkiyi ılık tutmayı başarmışlardır. Aslı yemek randevu-suna beş dakika kadar gecikir, restorana vardığında Özgür’ü kapıda ayakta beklerken bulur. Aslı doğal olarak “Niçin içeri gir-medin,” diye sorar. Özgür omuzlarını silker, “Ben utangaç bir adamım. Kalabalık yerlerde bir başıma oturamam.”

Bu cümlelerin akabinde Aslı ile Özgür arasındaki ilişkinin nasıl ilerleyeceği, kimin kimi domine edeceği, sofradaki sohbetin nasıl da dengesiz dağılacağı hemen hemen belli olmuştur. Çünkü Özgür birçoğumuzun kolayca yapabildiğini yapamayan biri olarak fazladan bir kırılganlığa bürünür. Utangaçlığın bildik arit-metiğinin tersine utangaç olduğunu kolayca söyleyebilen bir utangaçtır. Sakınmasızca döküp saçtığı öznelliğiyle Aslı’yla ara-sındaki ilişkiyi ânında kaplar. Aslı zaten diğer sıradan insanlar-dan biridir. Hatta utanması, sıkılması yoktur onun. Herkesler gi-

bi içeri girer, masada bir başına oturur, arkadaşı gelmese bile yemeğini yalnız yiyebilir.

Bu alelade kişiliği yüzünden o akşam Özgür karşısında hiç hazırlıklı olmadığı bir rolü üstlenmek zorunda kalır Aslı. Şarabı seçer ve şarabın sorumluluğunu alır. Balığın ızgara mı yoksa tava mı pişeceğine yine Aslı karar verir. Çünkü Özgür, felsefeden ve tarihten anladığı kadar ne yazık ki şaraptan anlamıyor, hangi sezonda hangi balığın yeneceğini bir türlü öğrenemiyordur. Bunları ballandıra ballandıra “konuşur”. Söyleyen, davranan bir kendilik yerine sürekli ikâme bir benlik üretmekle meşgul, her fırsatta konuşur. Böylesi dünyevi meselelerde maalesef geri kalmıştır kendileri. Kendisine biçtiği ve içinde çok rahat ettiği eşitsizlik hissini sürdürebilmek için o yenik, o gücenik, ve o biricik eşitsizliği yapıtlaştırması gerekir. Son tahlilde Aslı’nın yapmayı sevdiği birçok şeyi yapamıyordur Özgür. Konu satranca gelince beceriksizlik üstüne kurduğu retoriği bir üst aşamaya taşıyarak “Sahi şu satrançtan ne zevk alıyorsun hiç anlamıyorum,” diye devam eder, “o at niçin L olarak hareket ediyor mesela? Mantığı ne bunun?”

Aslı tümüyle çaresizdir. Birçok kültürde benimsenen binlerce yıllık bir oyunu hararetle savunurken yakalar kendini. Becerebildiği, yetkin olduğu, haz aldığı her şeyin -ebilemeyen arkadaşı tarafından değersizleştirildiğinin henüz farkında değildir. Tümüyle Özgür’ün tahakkümü altındadır. Özgür yemek sırasında hiçbir karar almak zorunda kalmamış, seçimin kaygısını tümüyle Aslı’ya yıkarak onay, sorgu ve takdir yetkilerini kendinde toplayıvermiştir. Kendini kimseyle ve hiçbir şeyle eşit görmediği için Aslı’yla da belli ki ömür boyu eşitsiz kalacaktır.

Aslı o gece genzinde acı bir tatla eve döndüğünde, taammüden hor görüldüğünün, göz göre göre küçümsendiğinin bilincinde değildir henüz. Özgür’ün becerememek üzerinden mistifiye ettiği tavır öyle ustalıklıdır ki, Aslı sahip olduğu bütün yeteneklerden ve yapabildiği her şeyden övünmekle suçluluk duymak

arasında içten içe çatışma yaşıyordur şimdi. Birkaç saat önce restoranda otururken yüzünü yalayan duygunun adını bir türlü ko-
yamıyordur da. Oysa, bu topraklarda binlerce çeşitlemesine rast-
layacağımız Özgür'deki höyüntü huyun adı tuhaftır ki harfi har-
fine kibirdir. Kendinden yeni bir doğa, yeni bir ağaç, yeni bir dil,
yeni bir şefkat, yeni bir içerleme, yeni bir hayret, yeni bir son ya-
ratamayanların yapış yapış kibri...

Kibrin bu en sinsi hali, kelimelere takla attıran ulu orta te-
vazu gösterisiyle perdelenmiştir. Elbette bu topraklarda gelenek-
çi İngiliz kibri beklemek safdillik olurdu. Biz daha çok çarpık
bir aydınlanma anlayışıyla eşit görmediği bireylerden türdeş bir
toplum yaratmaya çalışanların kibriyle; kıskanç, doğanın hazla-
rına haset eden insanbiçimli bir tanrının günah-sevap açmazını
dayatanların kibrine alışkınız. Anadolu'da endemik olarak yeti-
şen az önce sözünü ettiğim sinsi kibir ise becerinin, zanaatkârlı-
ğın, direncin, özsaygının azımsandığı, yapamayış halinin yücel-
tildiği bir nevroz tipidir ve bütün kurgusu -ebilememek takısına
rabitalidir. -ebilememek bir kaçış pratiği olarak hayli kullanışlı
bir tavrı.

Jacques Rancière'in geçtiğimiz yıl Türkçede yayımlanan ki-
tabı *Cahil Hoca*,¹ Fransız Devrim ruhunu bambaşka boyuta taşı-
yan, sürgünde bir hoca olan Jacotot'nun öğretisi üzerine yazılmış,
zihinsel özgürleşme üzerine beş dersten oluşuyor. Jacotot, koşul-
ların zorladığı ampirizmle bugünkü pedagojinin bile ilerisinde
mütevazı bir devrim yaratmıştır. Jacotot'ya göre hoca cahildir,
bomboştur. Esin verir, yönlendirir, ama bilmez. Bilmekle yü-
kümlü değildir. Öğrenmenin metodunu geliştirerek sahneyi öğ-
renciye bırakır. Onun okulunda aristokrat ailelerin çocukları, halk

1. Jacques Rancière, *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*,
çev. Savaş Kılıç, Metis, 2014.

çocukları, köylüler, işçiler eşit zekâya sahiptirler ve eşitlik fikri önce zihinlerin eşitliğini kabul etmekle başlar.

Kitabın demokrasisine güvenir Jacotot. Tek kelime Flamanca bilmediği halde hiçbir şey yapmayarak Belçika'daki öğrencilerine Fransızca öğretmeyi başarır. Kullandığı tek araç *Telemak*'ın Fransızca-Flamanca baskısıdır. Kıyasın bir ölçü birimi değil, başvuru kaynağı olduğu özgür bir gözlem alanı teklif eden Jacotot, öğrenciyi kendi kudretine teslim eder. Hocanın cahilliği, eşit zihinlerin otodidakt öğrenme gücünü kabul etme bilgeliğiyle işlerlik kazanır.

Cahil Hoca'nın ekseninde zekâ bir mal ya da mülkiyet, ya da doğa değildir. Zekâ bireyin, kendi dil keyfiliğiyle tasavvur ettiği dünyanın kavrayışı, çıplak teninde dokuduğu hakiki zihniyettir. İnsanlar bu şekilde birbirlerinden bölünür, bu bölüklük sayesinde birbirlerine yaklaşırlar. Jacotot'ya göre kudret alanlarını hiçe sayarak kendi zayıf yönlerini fazlasıyla umursayan bireyler, yapamadıklarının zaten değersiz olduğunu söyleyerek, kendileriyle ilgili şüphelerini başkalarını küçümseyerek gizlemeye kalkışırlar. *Cahil Hoca*'dan küçük bir alıntıyla devam edelim: “*Bunun bildiğimiz bir anlamı yok, çünkü ben anlamıyorum; hem de benim gibi biri!*” (...) Buna ikna olmak mı istiyorsunuz? Biraz bekleyin, bırakın söylesinler; sonuna kadar dinleyin. (...) Nasıl bir basiretle sivriliyor! Alçakgönüllülük kaşla göz arasında kibre dönüşüyor.”

Jacotot'dan esen nefesle Özgür'le geçirdiği yemekten sonra kafası karışan Aslı'ya ve Aslı'nın sevdiği herkese sesleniyorum. Sevgili dostlar. Bilgiyi özgürleşme aracı olarak gören siz rüyalılar. Bilgiyi tahakküm aracı olarak kullanan her tür iktidarın dayatmalarına karşı iradesini kuvvetlendirmekle uğraşan ince huy-lu kadınlar, erkekler... Siz Delphi Kâhinlerine kulak verenler! Her ulemanın içinde Sokrates aramayanlar. Kendine değer verenler, kendi başına eğlenebilenler, kimseyi kendisinden daha zeki ya

da aptal görmeyenler. İlişkiyi sürdürebilmek için zavallılıktan ya da üstünlükten beslenmeyenler. Öğrenmek için dirençle tekrar edenler, yılmayanlar, anlaşılmayan bir sözcüğü başka sözcüğe çevirenler. Oturduğunuz her sofraya sizin şöleniniz olsun. Kibrin gizli seremonisi başladığında sadece müziği açın. Göreceksiniz, mecburen dans etmek zorunda kalacaklar.

Neurergus Strauchii *Munzurensis*

*Demiri demirle dövdüler,
biri sıcak biri soğuktu.
İnsanı insanla kırdılar,
biri aç biri toktu.*

Pir Sultan Abdal

ÖLÜLERLE KONUŞAMAYIZ. Canlının ölme edimi bulunamaz çünkü. Varlığın sönüşünü düşünmemizi sağlayan bir fiil olmaktan başka ölümün kendinden öte anlamı, kendinden daha büyük şiddeti yoktur. Olsa olsa en ıstıraplı anların kara metaforudur ölüm. O yüzden “gencecik insanlar ölüp ölüp duruyorlar” diyemeyiz. İnsanlar ölüp ölüp ölürler. Öldükleri yerden devam edemezler.

Ölü, mutlak bedendir. Bir kişinin bedeni. Suçtan fikirden hırs-tan gururdan adanmışlıktan öfkeden kıyastan rekabetten kibir-den hasetten iyilikten zihniyetten kahramanlıktan aşktan ve her çeşit tesadüften azade ama bütün ünsiyet bağlarıyla birlikte adıyla sanıyla soyuyla cansız uzanır. Bir evlat olarak uzanır. Bir dost olarak uzanır. Gelgelelim devletlû ağzıyla onu sadece şehit olarak andığımızda şu dünyadan gelip geçmiş bir insanın adını ister istemez yutarız. Her ölü anonim bir insana dönüşür. Kayıpların

yüzü anbean silinmeye başlar. Birkaç gün içinde varlık mertebesinde birer sayıya dönüşürler. Sonra bir bakarsız büyük bir sayının içinde biricik ömürler çoktan erimeye başlamış.

Ölümün failleri görünmezleşir bu arada. Çünkü para eden anlatı barış ya da merhamet değil, kutsal şehitlik ya da intikam güzellemesidir. Her ölü eşit değildir yani. İrfan Aktan'ın *Duvar*'da yazdığı gibi intikamın intikamının intikamı alınırken insanlar inançlarına, seçimlerine, kimliklerine göre önce zihinlerde defnedilir. Orada birileri bir kez daha infaz edilirken, başka birileri bir kez daha şehit düşer. Savaş düzeni cansız bedenleri istismar etmeye devam eder. Gelgelelim hepsinin ortak özelliği yoksulluktur; çinko damların, sıvasız duvarların, teneke sobaların ardından çıkagelirler. Ölüm en çok garibanlar ordusunu sever.

Savaş para düzenidir, evet. En ulu değerlerin, en kutsal kavramların mührüyle borç senetleri basılır. Emperyalistlerin silahlandırdığı gaddar örgütlerin esir pazarına düşen Ezidi kadını Kanadalı bir sanayici satın alarak kurtarır. İçler acısı uygarlığımızın kısa özetidir bu. Savaş düzeninde ölüm yoksullara, kâr ve erdem beyaz adama düşer. Bilgelige erişmeden önce mutlaka Ferrari'yi almak gerekir çünkü.

Şimdi, bize en başından ölümü öğretiyorlar. En eskiden gaddar Moğoldu ölüm, sonra Alman, en yenisi İslam Devleti'nin palalı adamları. Tarih öncesinden çıkagelmişler. Bilgisayar oyunlarındaki arkaik avatarlara kıyasla uygar dünyanın karanlık fantezilerine daha kanlı, daha çabuk yanıt verebiliyorlar. Tarihten kalan dehşet unutulmaya yüz tutmadan yeni bir dehşet anlatısının hiçleşmiş kuklaları, merhametin başlayacağı eşiği deniyorlar üzerimizde.

Sahi ne zaman başlayacak merhamet? Silopi'de Taybet İnan'ın yedi gün boyunca sokakta bekletilen cansız bedeninden sonra mı? Cizre'de ölen, sokağa çıkma yasağı nedeniyle gömülemeyen on bir yaşındaki Cemile Çağırğa'nın derin dondurucuda bek-

letilmesinden sonra mı? Beşiktaş'ta can veren Berkay Akbaş'tan, yakılarak can veren askerler Fethi Şahin, Sefter Taş'tan sonra mı yoksa? Ne zaman kendi sahici trajedisiyle anlatılacak ölüm? Yüreğinden başka hiçbir şeyi olmayan yapayalnız insanın felaketi, devletten azade ne zaman gerçekten halk dilinde saza değecek? Ne zaman insan olacağız biz, hep birlikte, birbirimize yenilmeden.

Halbuki bütün bunlar olurken Munzur vadisinde yeni bir semender türü keşfedildi. Bölgenin biyoçeşitliliğini tanıttayan muazzam bir yaratık. Biyologlar endemik türlere sahip flora ve faunayı bu semender sayesinde işaretlerken alışlageldiği gibi onu hem bağıntılı olduğu türle hem de yaşadığı yerle adlandırmışlar, *Neurergus Strauchii Munzurensis*.

Zihinden çıkınca bütün adlar kendine doğuyor, hiç zorlamadan, kanırtmadan kendine yöneliyor adlar. Yeter ki canlı olsun. Hasılı, her şeye kendine yabancıyken başla, bak göreceksin, bu ne tanıdık semender.

Canlının Arkasında

BİR SESSİZLİK TÜRÜDÜR umutsuzluk. Bu öyle bir sessizliktir ki, tuhaf kayıtsızlığıyla çevresinde yükselen anlamlı sözü soldurur. Trajik olanı sonuna kadar kaydedemez. Kim ne derse desin, kim ne yazarsa yazsın, kim ne gösterirse gösterebilir, umutsuz kişi kendi hayal kırıklığıyla öyle meşguldür ki göz açıp kapayıncaya yenilginin anıtına dönüştürür benliğini.

İç karartıcı sessizliğiyle taklitçi bir benliği vardır bu umutsuz kişinin. Zamanın bir yerinde kalmış, bambaşka bağlamlarda oluşmuş başka umutsuzluklardan türeyen alengirli retoriği taklit ederek papağansılaştırdığı, hiç acımadan kıyım kıyım kıydığı benliğini, vahşi kalabalıkların arasına, ortalık yere bırakır. Benliği hakkında epey yanılıyordur da. Çağdaş, aydınlanmacı, modern, uygar saydığı kat kat kostümünün altında oldukça muhafazakâr, hetero-normatif yaşam biçimiyle körü körüne yol aldığını, içinde bulunduğu toplumda üretimi değil sadece tüketimi paylaştığını, sadece tükettikleri yoluyla başkalarıyla ortaklaştığını; hayatta bildiği tek dayanışma biçiminin, kan bağları yoluyla, erkek egemen yasalar çerçevesinde kurulduğunu, çoğu zaman düğünde altın takmaktan öteye gitmediğini ısrarla fark edemez.

Öte yandan umutsuz kişinin ince sezgisini göz ardı etmemek gerekir. Giyindiği gözalıcı kostümün altında ne denli kırılğan bir

hayat taşıdığıнын gayet ayırdındadır. Hayatın sahteliğini yıkan, yıkarken bütün kurumsallaşmış inançları paramparça eden, ikiyüzlü ahlak kurallarını tozu dumana katarak defeden, orta yolcu fikirlerin altını oyup çıkan molozu göstere göstere geri boca eden; yalandan sevenin, mahsus direnenin, sözümlü ona ant içenin gözünün içine bakan; içine içine erimektense dışına taşan sahici bir kötümserliği olmadığı için umutsuzdur o. Umutsuz kişi kötümserlikle gureşemez. Onun umutsuzluğu kötümserlikten kaçma rejimidir hatta. Kafka'nın böcekleşmesini, Leyla Erbil'in hırçınlığını, Thomas Bernhard'ın lirizm tiksintisini, büyük piyanist Glenn Gould'un orijinal besteden sapma cüretini, "dünya benim vaktimi alıyor," diyen Ece Ayhan'ın aksiliğini, "dünyayı anlayanlara zırnık yok," diyen Sevim Burak'ın varlığını kolay kolay göğüsleyemez. Meltem Gürle'nin deyişiyse Godot'yu bekledikleri için var olan değil, var oldukları için Godot'yu bekleyen Estragon ile Vladimir'i benimseyemez. Umutsuzluk, kaybın estetiğe edildiği bir konfor alanı haline geldiğinde, kötümserlik beklenmedik şekilde tehlide dönüşür.

Peki nasıl, nasıl kötümser olup da karanlığın gözüne bakar insan, yıka yıka yapmak üzere? Bir *Şato* nasıl yazılır sözgelimi, ya da diyelim Thomas Mann nasıl düşler *Büyülü Dağ*'ı? Bu metinler umutsuzlukla değil, mezarda dirilen Lazarus'un yeni nefesiyle, mezar kötümserliğiyle yazıldı büyük olasılıkla. Umutsuzluğun hummalı ateşinde yandıktan sonra. Bu kâhin yazarların, yakın geleceğin ne kadar korkunç olabileceğini henüz yaşamadan anlatabilmelerinin nedeni, ölümcül olanı ölebilmeleridir belki de. Ne cennet olurdu cehennemdekiler düş kurmasa, ne cehennem olurdu cennettekilerin kâbusu olmasa.

Cehennemle cennetin iç içeliğinden söz etmişken, varoluşçuluğun ilk filozofu Kierkegaard, M. Mukadder Yakupoğlu'nun Türkçeleştirdiği *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* kitabında, sonsuzlukla faniliği, özgürlükle zorunluluğu diyalektik kategoride birbirleriyle bağlantılı görür. Kendine yönelen insan ne zaman ki

kendi olmak isterse, kendi saydamlığı içinde kendi gücünün içine dalarak umutsuzluğu aşar. Bu anlamda Kierkegaard'un umutsuz kişisi, başka biri gibi olmak isteyip olamayan, olamadığı gibi kendisi de olamayan insandır. Daha fenası, bu kişi umutsuzluğunu inkâr eder. Umutsuzluğun ölümcüllüğü tam da buradan kaynaklanır. Sanki geçilmesi mecburi bir köprüdür aşılan. Ne var ki aşılan her umutsuzluğun sonunda geride canlı bir şey kalır. Yaklaşan geleceğe rağmen arkasında durduğumuz bir niyet. Belli ki kötümserler böyle devam ederler. Canlı bir şeyin arkasında durarak.

Öd

BİRAZ DA BAŞKA ŞEYLERDEN konuşalım. Bizleri bir bir mecnun edecek başka eşyadan. Gündelik düşüncelerin darlığında cümleler sığlaştıkça hepimiz birer kimseye dönüşürken lütufkâr bir nesne koyalım aramıza. Bize ölümlü olduğumuzu değil de etimizde güzelliğe içkin ömürsüz parçalar taşıdığımızı duyuran bir nesne olsun. Yoksa böyle giderse hiç kimse olacağız bir gün, yazık. Yazık ki çoğumuzun hiç kimse olması yüzünden göçmen çocuklar İsveç'in sınır kapılarında topluca intihar etmeyi konuşmuş olacak. Geride acı bir anlatı bile bırakmadan donuklaşacağız, yazık.

Görüyorum. Sokak, vapur, cadde, meydan çatık kaşlar imparatorluğu. Kaygıdan öfkeden topluca yılmışız. Bilinmedik dillerde başka şarkıcılar, handiyse suratımıza patlamak üzere yalvaran dilenciler sokak başlarını tutmuş. Pırtık partal halleriyle şehirlerin çoktandır kalpsizleştiğini çıkırıyorlar. İçimden diyorum ki bir dost bulmalı, aramıza bir şey koyacak. Ruhumuzdaki pelteleşmeye alışmaktan alıkoyacak bir dost olmalı. Soyut ve mutlak olanı hatırlatacak biri.

Diyelim biri hapse düştü, dostu bir kitaptan söz etsin ona; biri hastaysa öleyazdıysa dostu bir şarkı söylesin lütfen; diyelim biri bocaladı umutsuzluğa kapıldı, dostu kuşlar ansiklopedisinin ilk

cildini bulsun sahafta. İlla bir dost olsun aramıza nesne koyacak. Cezaevi yokmuş, kimse işinden kovulmamış, cüppeler ayaklar altına alınmamış, başımıza devlet örmemişler gibi değil, sayısız utanca kepezeliğe rezalete rağmen, insanın en normal halinin, merakta ve şaşkınlıkta türeyen bir ürperti olduğunu anımsatacak biri olmalı. Diyelim bir sazı anlatsın bu dost. Utan söz etsin örneğin. Yerli yersiz 650 yıllık şarkıları dinletip kısa da olsa zamanın içeriğini değiştirsin.

Kalelerin, sarayların, tren garlarının tarihçesi bireyi mekânda bir kişi olarak yeniden tanımlar. Herhangi bir sazın tarihçesi ise insanı zevk sahibi olmaya çağıran bir tekliftir. Dostluk derken tam da bunu kastediyorum, arzuların uyandırılışından. Meğerki ut, iri karınlı yedi çift telli saz oluncaya kim bilir zamanı nasıl çizdi, kaç udinin çılgınlığı oldu. Ut 7. yüzyıldan beri var. Arapların öd ağacından yaptığı saz Türkçede ut diye adlandırıldı. Başlangıçta dört çift telliyken birkaç yüzyıl sonra uda beşinci çift telli ekleyen Ziryâb adlı bir müzisyendi.¹ Müzisyenin udun ortasına gerdiği bu beşinci çift tel kırmızıydı, insan nefisini temsil etmek için. Ziryâb'ın, mahir bir udi olarak musiki meclisinde bulunanları önce güldürdüğü, ardından ağlattığı, sonunda herkesi uyutarak çıktığı söylenir. Bu çarpıcı rivayet, aynı zamanda bestekâr, icracı ve kuramcı olan Ortaçağ filozofu Farabi'ye de atfedilir.

Zaman içinde ut Doğu saraylarında incesaz diye anılan müziğin vazgeçilmez sazlarından biri oldu. On dördüncü yüzyılın büyük bestekârı ve müzik kuramcısı Meragi beş telli geleneksel ut için *ud-i kâmil* demiş. Buradaki kâmil sıfatıyla sazın yetkinliğinin, tellerin rezonansındaki uyumun heterodoks İslam anlayışıyla vurgulandığını sanıyorum. Kaldı ki sonraki yüzyılda altıncı tel eklenince udun sıfatı katmerlenerek *ud-i ekmel*, yani eksiksiz oluyor. Derken yıllar sonra Meragi'nin en büyük oğlu Abdurrahman ile İstanbul sarayının müzik üstadı torun Mahmud uda ye-

1. Fazlı Arslan, *İslâm Medeniyetinde Mûsikî*, Beyan, 2015.

dinci teli ekleyerek *ud-i mükemmel*'i geliştirdiler. Sanki ihtiyar üstattan genç üstada geçtikçe tekamül ediyor ut. Budandıkça gençleşen ağaçlar gibi meyvesi çoğalıyor.

Bu serüvende bence çarpıcı olan udun dört telli halinin zaten yerinde olmasıydı. Sözün özü, onun hiçbir zaman eksik teli olmadı ki tamamlanmış olsun. Tamamlanmıyor, tamamlanmanın ötesinde sadece sazendenin icra tavrıyla bütünleşinceye kadar evrilen canlı bir nesneye dönüşüyordu. Ut hayat sürüyordu.

Şimdi diyorum ki dost, aramıza koyacağımız udu henüz hak etmedik biz. Meragi'nin bestelediği Şirazi güftelerinden bihaber kan koklayan vahşi hayvanlar gibi kör olası cahilliğimizle ömürsüz güzelliği arıyoruz yüreğimizde. Ne kültürsüzlükle ne de savaşla açıklanabilecek bir nasipsizlik bizimkisi. İnsanı anbean çürüten meraksızlık. Diyorum ki, gel yürekten bir meydan okumayla aramıza *ud-i mükemmel*'i koyalım. Parçalamak için ama. Telleri sökerek deneyelim önce, *ud-i ekmel* olalım. Baktık olmuyor, anlayamadık, bir tel daha söküp kâmil olalım. O da olmadı hamılgı göze alıp telsiz bir tekne yapalım seninle, yahu bundan saz olur mu diye birbirimize soralım. O da olmadı öd ağacının kaba kütüğüyle baş başa, bomboş, apaçık, yapayalnız olalım.

Dost. Mümkünse bir ağaç bulunsun aramızda. Kendi ödümüzdeki arzudan başlayalım.

YAZILARIN KÜNYESİ

Dilenci ve Allah	<i>Der Tagesspiegel</i> , 17 Ocak 2011
Periler	<i>Milliyet Sanat</i> , Eylül 2007
Üç Kelebek	<i>Vogue</i> , Eylül 2010
Anneyi Gör, Öyle Büyü	<i>Kafa</i> , Temmuz 2016
Hunganga	<i>Radikal Kitap</i> , 2015
Müstehtecen Kadınlar,	İlk yayım
Bölücü Erkekler	<i>Lettre International</i> , Ocak 2011;
Buradan Bakmak	<i>Notos</i> , Şubat-Mart 2011
Ulusal Edebiyat	Edinburgh World Writer's Conference, Keynote; <i>The Guardian</i> , 27 Şubat 2013
Gözün Kayıp Oyuğu	T24, 2 Mayıs 2017
Dünyalılar	<i>Milliyet Sanat</i> , Mayıs 2007
Kuşların Öğüdü	Bursa/Nilüfer Belediyesi, 29 Eylül 2018, Kütüphaneler Haftası Açılış Konuşması
Karganın Gömdüğü Habil	<i>Revue des deux mondes</i> , Nisan 2015; <i>Lettre International</i> , Bahar 2015; <i>Dagens Nyheter</i> , 23 Nisan 2015; <i>360 Magazine</i> , Nr. 76 <i>Birikim</i> , Mayıs 2015
Ezeli Bir Yabancı, Alevi	Şiddet ve Medenilik Konferansları, 11 Mayıs 2014; <i>Birikim</i> , Temmuz-Ağustos 2014
Ejderhanın Cinneti	<i>Birikim</i> , Nisan 2017; <i>Süddeutsche Zeitung</i> , 22-23 Nisan 2017; <i>Revue des deux mondes</i> , Ocak 2018
Hınç Rejiminde Direniş	The Dissident Blog, Eylül 2017
Açlığı Yaratmak	<i>Kafa</i> , Ağustos 2017
Dilin Kahreden Şenliği	
ya da Şiir	<i>Kafa</i> , Haziran 2018
Kibrin Gizli Seremonisi	<i>Kafa</i> , Mayıs 2016
<i>Neurergus Strauchii</i>	
<i>Munzurensis</i>	<i>Kafa</i> , Ocak 2016
Canlının Arkasında	<i>Kafa</i> , Ağustos 2018
Öd	<i>Kafa</i> , Mart 2017

Sema Kaygusuz

Aramızdaki Ağaç

Şimdi diyorum ki dost, aramıza koyacağımız udu henüz hak etmedik biz. Meragi'nin bestelediği Şirazi güftelerinden bihaber kan koklayan vahşi hayvanlar gibi kör olası cahilliğimizle ömürsüz güzelliği arıyoruz yüreğimizde. Ne kültürsüzlükle ne de savaşıla açıklanabilecek bir nasipsizlik bizimkisi. İnsanı anbean çürüten meraksızlık. Diyorum ki, gel yürekten bir meydan okumayla aramıza *ud-i mükemmel*'i koyalım. Parçalamak için ama. Telleri sökerek deneyelim önce, *ud-i ekmel* olalım. Baktık olmuyor, anlayamadık, bir tel daha söküp kâmil olalım. O da olmadı hamılgı göze alıp telsiz bir tekne yapalım seninle, yahu bundan saz olur mu diye birbirimize soralım. O da olmadı öd ağacının kaba kütüğüyle baş başa, bomboş, apaçık, yapıyınız olalım.

Dost. Mümkünse bir ağaç bulunsun aramızda. Kendi ödümüzdeki arzudan başlayalım.

Metis Edebiyatdışı | Deneme
ISBN-13: 978-605-316-155-4

Metis Yayınları
www.metiskitap.com